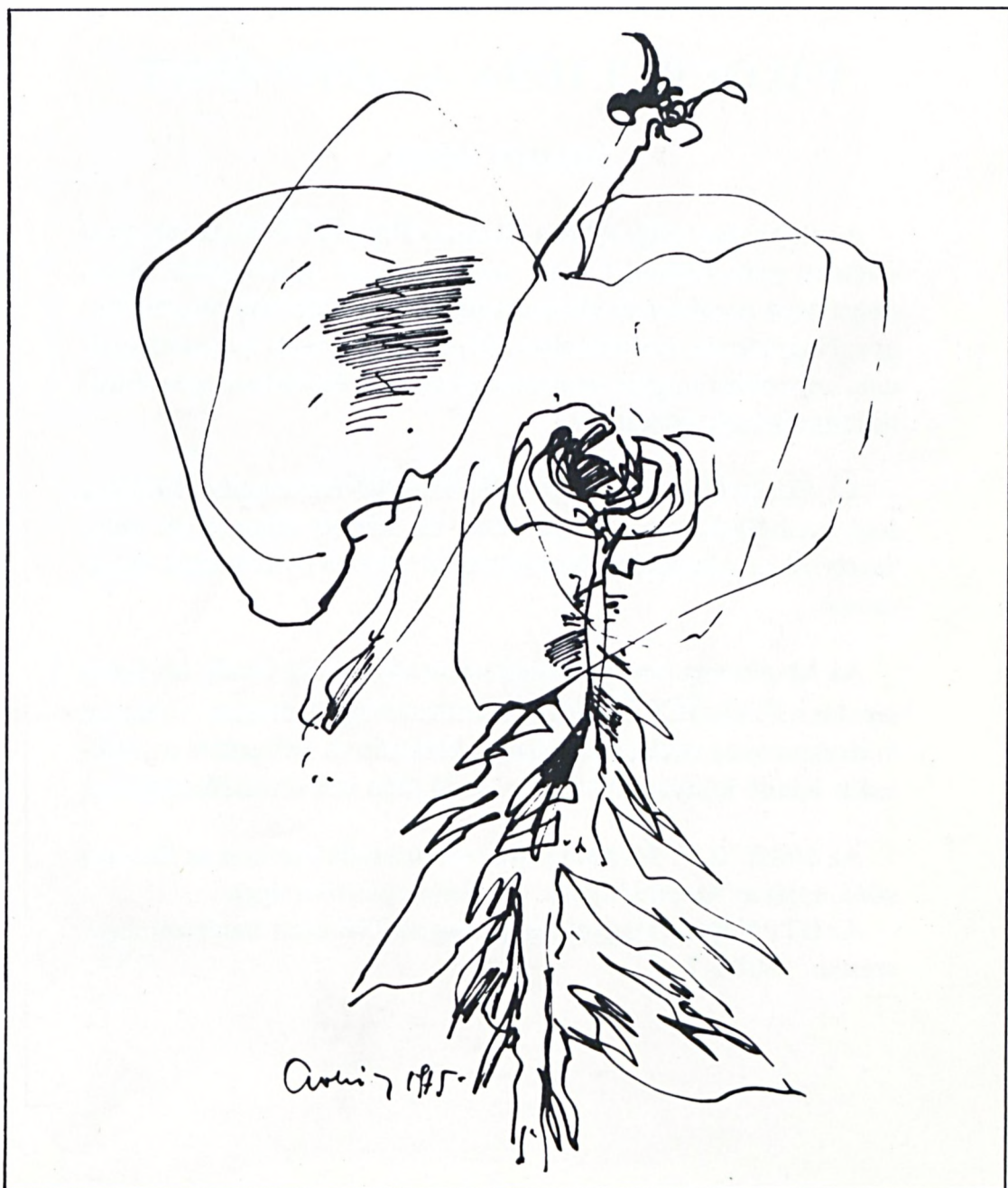

palócföld

KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 94/2

XXVIII. évfolyam

március-április

Alapítvány

A PALÓCFÖLD Szerkesztősége

PALÓCKULTÚRA ALAPÍTVÁNYT

hozott létre.

Az alapítvány célja többek között a **PALÓCFÖLD** folyóirat szellemi műhelymunkájának fenntartása és gazdagítása, díjak, pályázatok alapítása és kiírása, valamint a történelmi Nógrád Megye (Nagykürtös, Losonc, stb.) művelődéstörténeti hagyományainak, szlovákiai magyar nemzetiségű alkotók és a lakosság kulturális feltételeinek javítása is.

Az Alapítvány nyitott bel- vagy külföldi természetes, illetőleg jogi személyek vagyoni (pénzbeli és dologi) adományai előtt, amelyről az Alapítvány Kuratóriuma köteles nyilvánosan elszámolni.

Az Alapítvány támogatóinak nevét vagy a cég címét, kívánság szerint a **PALÓCFÖLD** folyóiratban megjelentetjük, valamint kedvezményes reklámlehetőséget biztosítunk számukra a Mikszáth Kiadó könyvein és más, a kiadó által szervezett fórumokon.

Az 1989. XLV. 34. paragrafus szerint csökkentheti az Ön éves adóalapját az Alapítványnak felajánlott pénzüsszeggel.

Az OTP Nógrád Megyei Igazgatóságánál vezetett bankszámlánk száma: 5062-7.

	<i>Böndör Pál</i> versei	103
<i>Bujdosó Alpár</i>	Chiton olivaceus feljegyzései (performansz-forgatókönyv)	106
ÉSZAKI KILÁTÓ		
<i>Käfer István</i>	Magyar-szlovák jegyzetek	111
<hr/>		
	<i>Oláh János</i> Utazás (hangjáték)	122
MÉRLEGEN		
	<i>Tarján Tamás</i> Szemmagassában XVI. (esszé)	138
<i>Filep Tamás Gusztáv - Tóth László</i>	A hazatérő (tanulmány)	147
<i>Horpácsi Sándor Lőrinczy István</i>	: Ázott csillagok (kritika)	155
<hr/>		
<i>Marschalkó Zsolt</i>	Ballada a fekete báránnyól (vers)	156
VALÓSÁGUNK		
<i>Kálnay Adél</i>	Ne mond azt, hogy pipi (szociológiai riport)	158
<i>Bedegi Győző</i>	Itt élned, halnod kell (szociológiai interjúk)	164
<hr/>		
	<i>Barcs János</i> versei	170
MŰHELY		
<i>Praznovszky Mihály</i>	Mikszáth erdélyi képviselő lesz (tanulmány)	172
<i>Kozma Dezső</i>	Madách a kolozsvári színpadon (tanulmány)	178
SZEMÉLYES TÖRTÉNELEM		
<i>Radó György</i>	Forgácsok (irodalmi visszaemlékezés)	189

Nógrád Megye Közgyűlésének
folyóirata.

FŐSZERKESZTŐ:
Pál József
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES
Zsibói Béla

FELELŐS KIADÓ:
Brunda Gusztáv

Szerkesztőség:
3100 Salgótarján,
Rákóczi út. 192 sz.
Telefon:(32) 314-386, 310-022
Levél cím:
3101 Salgótarján, 1. Pf. 270

Kiadja
Nógrád Megyei
Közművelődési Központ

Készült
az UNIPRINT Nyomda
salgótarjáni nyomdaüzemében
Nyomdai előkészítés
szövegtördelés
Csiba Imre

Szerkesztőségi fogadóórák:
csütörtökön 11-16.30 óráig
Számlaszám 750-453523

palócföld
KÖZLETTI, IRODALMI, MŰVÉZETI FOLYÓIRAT

E számunk szerzői

Barcs János költő (Budapest), *Bedegi Győző* újságíró (Salgótarján), *Böndör Pál* költő (Temerin, Jugoszlávia), *Bujdosó Alpár* költő (Bécs, Ausztria), *Filep Tamás Gusztáv* irodalomtörténész (Budapest), *Horpácsi Sándor* kritikus (Miskolc), *Kálnay Adél* író (Dunaújváros), *Käfer István* irodalomtörténész (Budapest), *Kozma Dezső* irodalomtörténész (Kolozsvár, Románia), *Marschalkó Zsolt* költő (Salgótarján), *Oláh János* költő, író (Budapest), *Praznovszky Mihály* muzeológus (Nemesvámos), *Tarján Tamás* irodalomtörténész (Budapest), *Tóth László* író, költő (Budapest), *Radó György* irodalomtörténész (Budapest)

Borítónkon *Csohány Kálmán* grafikája látható.

Fotó: Buda László

Terjeszti a Magyar Posta Vállalat. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalban, a posta hírlappüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest XIII., Lehel u. 10/A - 1900 - közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR Postabank Rt. 219-9863 021-02799 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 50 Ft., előfizetési díj félévre 150 Ft., egy évre 300 Ft. Megjelenik kéthavonta.
Kéziratokat és rajzokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza.
ISSN 0555-8867. Index 25925

Böndör Pál

Zöld, örökzöld

Miután a helyi szokásokhoz igazodva
kötelező félórai alkudozás után
megvásároltam a két ceruzaelemet
a szingapúri elárúsító teával kínált
és megkérdezte hogy honnan jövök.

Hiába soroltam neki: Magyarország
Jugoszlávia (még egyben volt) Ausztria
Románia Csehszlovákia (szintén egy
ország volt még) a maláj fiatalember
egyre szomorúbban vonogatta a vállát.

Olaszország említésénél végre
felcsillant a szeme és váratlanul rázendített:

– *Ella mi fu rapita.*

Verdi után Donizetti következett:

– *Una furtiva lacrima...*

Szóval olyan olasz féle vagyok? –
nézett rám meghatottan a pult mögül
még mindig a hőstenor pózában.

– Igen – vontam most én vállat – majdnem olasz.
Majdnem szlovák és majdnem szerb. Magyar.

A régi formáját sem hozta, csak susogott és sziszegett

Mint az a régi labda volt
mely valahol mindig eresztett – hol itt feslett fel hol ott –
úgy viseli magát e test
– hiába rugdalják a teszten
alig mozdul egy araszt.
– Itt lenni már nem is szeretsz
s a tehetetlenség maraszt

csupán! Nem vagy többé te ott-
hon itt! – miközben mondta ezt
többször ki- és becsomagolt.
Föltett egy Ellington lemezt.
– Igazad van ha kinevetsz –
mondta – lehúz a sok ballaszt
s elrugaszkodni nem ereszt.
A tehetetlenség maraszt?

hűség? Az Úr a sarki bol-
tig vezet minket s elereszt.
Töltött még egy kevéske bort
– hányszor játszottuk már el ezt? –;
egy átfecsegett nyári est
fényes s nehéz mint a damaszt

s agyadba hogy belebetegedsz
 a tehetetlenség mar... (Azt
 hiszem elégedett lehetsz
 hogy az AJÁNLÁS elmaradt s
 nem írt le mint feleslegest.)

A pannon tengeren

Hajózni kell? Kezére játszik itt
 minden. Szerencséje volt már megint!

A Bácskában valahol otthon ül

a versét mégis úgy írja mint
 aki palackpostára kényszerül
 egy szirten éhesen s meztelenül.

Mit?

(közben távolról szövegmondás, mely egyre erősödik)

...aki hallja, adja át...

Nem lesz, kinek!

Most folytatom.

Hogy ma holnap van-e, vagy a jövő év, nem tudom, de szokásból azért ide írom a dátumot: 1210. március 28. *(felírja a táblára)*

Közben ugyanis abbahagytam az írást, mert meg kellett valamit émesztenem. Ilyenkor mindig elálmosodom, alszom rá egyet, mint ahogy azt többektől hallottam, ha valamit meg kell émeszteniök, fel kell dolgozniok.

(Tüntetés? Futballmeccs?:

NEM A KARIZMÁRA VÁRTUNK!

Mondjuk a közelmúltat.

Mondják, ilyenkor rájön az emberre az álmoság, álom.

A LÁBIZMAIT MUTOGASSA!

KA-PU-RA! KA-PU-RA! KA-PU-RA!

CIVILT A PÁLYÁRA!

(Ismét szövegmondás, egyre erősebben.)

GÓLRA VÁRUNK, NEM A JÖVŐRE!

De vissza a dátumhoz.

Ma hozzákezdtem Jura őstörténetének megírásához.

Tulajdonképpen arról van szó, amit igazából nem tudok. Mégis szeretném tudni, hogyan került pajzsomra a rajzolat és mit jelent. A függőleges vonalkázásból azt következtetem, hogy bőven volt fel is meg le is, mint ahogy az lenni szokott. A vízszintes vonalak egy-egy émesztési periódust jelölnek, tehát nyugalmat. Ennyi a kiindulópont, ebből kell megírni az öszesztát *(geszti bolond)*.

Mások, akik értenek a heraldikához, mondják, hogy a vízszintes és függőleges vonalak vágott címerre utalnak. De miért vágott? Ki vágott oly sokszor bele? Ki vágott fel?

(Kortelkedő szólamok, hangosbemondón: **MINDENKINEK SZÜKSÉGLETE SZERINT!**)

Netán felvágós családból származom? Vagy hentesektől? (ld. felvágott)

MINDENKI VÉGEZZE EL SZÜKSÉGLETÉT!

MINDENKI KÉPESSÉGE SZERINT!

MINDENKI KÉPESSÉGE SZERINT!

MINDENKI A KÉPES SPORT SZERINT!

MEGMENTJÜK TESTVÉREINKET!

DE LEGALÁBBIS KITÉPJÜK COPFJUKAT!

MEG SZÉTVERJÜK AZ ÖCSI POFÁJÁT, HA HÜLYE!

MEGMENTJÜK TESTVÉREINKET!

ÍGÉRJÜK, MINDENKI A MENNYORSZÁGBA JUT!

BŰN NEM SZÁMÍT!

BŰNÖSÖK KÖZT VÉTKES, AKI NEM ÜVÖLT!

Farkas.

Farkas Mihály. Farkas Vladimir. Farkas József. Farkas Emma. Farkas Józsa. Bárány Tihamér. Bárány Gerő. Bárány Euzébia. Anasztázia, Csaba-Csongor, Jenőke-Jocó és Pista meg a többiek...

Ki mit vár még?
Mire vár

a buszmegállóban?
talponállóban?
állóvízben?
pocsolyában?

Függelék (a Morse-szöveg feloldása):

Már sípol a vonat, eresszétek le a sorompót! *(lejegyi a táblára)*

Már sípol a tüdönk, eresszétek le... *(a végén elhalkul, nem éri; csak az elejét tudja lejegyezni)*

Átszúrtük az... *(elhalkul, majd újra erősebben hallani)...Időt...* *(lejegyi, de aztán újra elhalkul)*

...ha nincs giliszta, nem dolgozza fel senki a... *(amit tud, lejegyez)*

...a televény mások ügye, akik... *(ismét elhalkul)*

...kemény földre hull a mag... *(lejegyi)*

...faszverés... *(csak ennyit ért meg)*

...pedig véres volt... *(lejegyi)*

...véresen komolynak gondoltuk...

Kovács B. Sándor : Fotógrafia

Käfer István

MAGYAR-SZLOVÁK JEGYZETEK

"A magyarok a szlovák politika végzete"
(Vladimír Mináč)

1. *Ébert Tibor* *Fagyott Orfeusz* (Omnis Fabula 1933) című verskötetében lapozgattam. A semmihez sem hasonlítható, két háború közötti pozsonyi–pressburgi hangulatokról már azt hittem, semmivé foszlottak. Bizony, a hirtelen átalakulások, kivált 1945 után – ahogy egy szlovák író mondta – a kis nagyváros Pozsonyból nagy kisvárost vajúdtak. Persze, nosztalgia ez, akár a soknyelvű Pest-Buda egynemzetiségűvé gyűrődása, de mai regionális nemzeti gondjaink közepette az egykori békesség üzenete talán mond valamit a gyökerkeresőknek. Akik – *Ľubomír Feldek* képe szerint – látják, hogy hiába a betelepülők úthengere, hiába a buldózer, az újra megtalált kövekből mégis árad az egymásra utalt népek közössége. *Naiv krónikatóredék* (Peéry Rezső emlékének) című versében olvastam:

*Német, szlovák, zsidó, magyar:
egymásra rakott téglák, téglafal.
1931-32,*

*nem repedez, nem hull a vakolat,
tart az évszázados habarcs,
új csarnokokat sem építetek, kapukat ...*

...

Széplak utca 50.

Pozsony.

Hordozom: aprócska mészpor homlokomon.

Kirándulás című versét annak a *Koncsol Lászlónak* ajánlja, aki nemcsak a szlovákiai magyar irodalom poeta doctus-a, hanem – talán éppen ezért – a magyar-szlovák kölcsönösség soha nem fáradó munkása. Aki minden nemzeti sérelmét az igazi szlovák sorsproblémák magyar tolmácsolásával bosszulja meg. Szépmivű fordítása *Milan Rúfus* esszékötete, *A költő hangja*, s egyetemes nemzeti irodalmunk egyetlen alkotója ő, aki megismertette velünk a jugoszláviai szlovák nemzetkisebbség költészetének legjavát.

A Káptalan utca (*Albrecht Hansinak*) a pozsonyi zenetudós Bartók-reminiscenciáit

idézi a koronázó város ódon falai között. És a Pozsony-élmények hangulata – magam is tapasztalom – elemi erővel tör fel a legváratlanabb pillanatokban, mint *Ébert Tibor Lapi*

doptera (*Kórházi naplóból*) című, 1991-ben írt versének közepén, az *adóemelés... privatició... szaddam husszein ... litvánia ... gorbacsov... katéterek lógnak ki a péniszekből* után

aztán kirándultál is az emeleti hegyiligetbe a zergehegyre
és legyalogoltál az alagsorba elképzelted
a csalogányvölgyi tuskópárát párarönköket
amelyekből erlkönig
te már csak így nevezed anyád énekelte
igen a király lépett ki lován
az olajfakarú ligetektől
hogyan hainburg felé átússzon a dunán

2. *Pavercsik Ilona*, az Országos Széchényi Könyvtár könyvtudósa "száraz" publikációban adózik Hungária - Uhorsko - Magyarhon kulturális közösségének: *A kassai könyvek útja a nyomdától az olvasóig* (Bp. 1992. OSZK Füzetek 2.) 1716-1773 között foglalja össze a jezsuita műhely termékeit, s azt is, hová kerültek ezek a kiadványok, milyen nyelven, miként készültek. A jelzett időszakban 451 latin, 171 magyar, 105 szlovák és 93 német nyelvű művet adtak ki, amelyek Kassán kívül nagy számban kerültek Buda, Eger, Nagyvárad, Besztercebánya, Nagybánya és Pécs könyvtáraiba, de a jezsuita rendházak révén eljutottak Fiuméba, Pozsegába, Temesvárra, Ungvárra és Zágrábba is, nem szólva Nagyszombat, Győr, Sopron tanári bibliotékáiról.

A kiadvány nem részesíti előnyben a magyar nyelvű műveket, és példamutatóan, szlovák és német nyelven foglalja össze a kötet mondanivalójának lényegét. Évtizedeken

át az orosz és az angol rezümék szabálya uralkodott, akkor is, ha az anyag nagyobbik fele történetesen valamelyik hazai nyelv volt. Ez a "történelmi" Magyarország, azaz Uhorsko, Magyarhon iránti nosztalgia helyes útja, amit a szlovák könyvészeti szakajtó is elismeréssel nyugtázott.

3. Kevésbé tehette ezt *Ujszigeti Dezső*, aki a *Dejiny filozofického myslenia na Slovensku* (A szlovákiai filozófiai gondolkodás története) című könyvet ismertette a Magyar Filozófiai Szemle 1993. 3-4. számában. Nem tud megbékülni azzal a gyakorlattal, hogy a mai szlovák tudománytörténetben minden szlovákiai adat szlovák, az ugyanarról szóló magyar kiadványokban pedig ugyanaz magyarul olvasható. *Szinte ugyanaz a magyar filozófia története, mint a szlováké. Vajon melyik az autentikus?* Egyelérthetünk a szlovák kiadvány ismertetőjének két zárómondatával: *A könyv, a szerkesztésből adódó bizonytalanságotól és az előforduló*

bosszantó megállapításoktól eltekintve számottevő és igen értékes ismeretanyagot tartalmaz. S a magyar olvasónak itt akkor az is eszébe juthat, hogy nem bosszankodni kellene, hanem megírni a magyarországi, benne a felső-magyarországi (ma: Szlovákia) filozófia autentikus történetét.

Az Uhorsko-Magyarhon, Madarsko-Magyarország, Szlovákia, Felföld-Felvidék, Prešporok-Pozsony-Bratislava és megannyi társuk terminológia-zavarát egy kölcsönös jóindulattól vezérelt magyar-szlovák tudós grémium oldhatná meg. A kétoldalú igyekezethez azonban hosszú, kitartó aprómunka szükséges, ami lassacskán megteremthetné a kölcsönös megegyezés társadalmi igényét. Ezt szolgálhatja *Ujszigeti Dezső* rokonszenves kísérlete. A dr. *Visnyei László*val közösen írt *Etikai modellek – Az állatorvosi etika alapvonalai* című jegyzetben (Állatorvostudományi Egyetem Társadalom- és Gazdaságtudományi Tanszék, Bp. 1993) a *Közép-európai életminták* című fejezetben *Milan Rúfus* és *Dalimír Hajko* műveiből is idéz. Rúfus híres nemzet-vallomását is: *A nemzet nem cél, hanem lehetőség, amit valóra kell váltani, s ami egyenlő esélyt ad a lángész és a kalandor számára egyaránt. Az esély alsó és felső határa oly messze húzódik egymástól, mint amilyen például a Beethoven és Hitler közötti távolság. Mindaz, ami közöttük található, az a nemzet* ...

4. *Gregor Ferenc* professzor, ha lehet, még szűkebb körhöz szólhat legújabb művével. *A szlovák nyelv magyar elemeiből (Mutatványfüzet)* – (Bp. 1993. ELTE Szláv Filológiai Tanszék) című munka Bevezetésében

megállapítja, hogy a legtöbb szláv nyelv lexikális hungarizmusainak számbavétele megtörtént, a szomszédos szlovákság szókincsének ilyen irányú átfogó elemzése azonban még hiányzik.... Ezt a hiányt igyekszem most pótolni, vállalkozva a szlovák nyelv magyar elemeinek összegező bemutatására.

Történelmi körülmények című fejezetében olvassuk: *A magyar honfoglalást követően... az intenzív szláv-magyar érintkezés bizonyos mértékű etnikai keveredést, egybeolvadást és helyenkénti kényelvűséget eredményezett. Ily módon a megtelepedett magyarság az itt talált szlávokkal – természetesen a szlovákokkal is – érintkezve, azok egy részét magába olvasztva, számos új állami, egyházi, gazdasági stb. ismeretet tőlük átvéve, elsajátította a fogalmak szláv megnevezését is. Lám milyen nehéz a tudós nyelvész feladata a teljesen egyértelmű, félreérthetetlen fogalmazás terén! Nem szól hódításról, hanem magába olvasztásról; nem szól a magyarság kevésbé kulturált voltáról, hanem fogalmak és megnevezésük elsajátításáról; nem szlovák, hanem szláv elnevezések átvétele történt. A XVI-XVII. században már egyértelműen szlováklakta megyékbe húzódik a magyar lakosság egy része, ott részben szlovákosodik, ugyanakkor erős nyomokat hagyott maga után a szlovák nép szóhasználatában. Gregor Ferenc minden megállapítása kétséget kizáró dokumentumok, egykorú kéziratok és nyomtatott emlékekből gyűjtött cédulák ezrein alapul. Sohasem fogalmaz a politika szája íze szerint, mint ahogy Magyarhon ezer évét sem helyes a mai szempontok szerint értékelni, vagy*

még kevésbé régebbi eseményeket maiakhoz hasonlítani. A magyarosítás céljaiban és eszközeiben más volt, mint a szlovákosítás. A kettő egybemosása, egymásból credeztetése már utólagos spekuláció. A tudomány objektivitásával kell vizsgálni mindkettőt, csak így lehet szolgálni napjaink magyarjának és szlovákjának békét hozó megegyezését. Ezt teszi Gregor Ferenc anélkül, hogy egyetlen maga fogalmazta mondattal is utalna rá. Megteszik helyette a cédulák, no meg a mondanivalójukat felismerő olvasó.

Az egykori magyarországi államszervezet kiépülése, jogi és gazdaági alapjainak a lefektetése majd megszilárdulása szintén folyamatosan hatott a szlovákság szókincsére: ališpán ... biršágovaľ ... jarašbirov ... orság... rákoš... vármed(a), vidiek stb. Szorosan ehhez kapcsolódik a korabeli Magyarországon, közelebről a mai Szlovákia területén élt fő- és köznemesség közéleti szerepe és élvitele, a jobbágysághoz fűződő viszonya. A gyakran két- sőt többnyelvű szlovák nemesség a török időkben a délibb részéről érkezett magyar nemesi családokkal felgyarapodott ... A katonaságra, hadi életre vonatkozóan is számos magyar kifejezés jutott be a szlovák nyelvbe ... különösen Thököly idején és a Rákóczi-szabadságharc során ... A városi, különösen a kisvárosi életben... szerephez jutott magarság révén szintén több magyar nyelvi elem került át ... Gregor Ferenc 2000-re teszi a szlovákba átkerült magyar szavak számát, igaz, ezek nem mindegyike tartható bizonyosan jövevényyszónak.

Érdekes és népeink nyelvi szimbiózisát mutatják a *gyerekek kiolvasó versikéiben*

lévő, jobbára eltorzult idegen, köztük magyar eredetű kifejezések ... mint a magyar egyedem-begyedem. Például: Eden beden titán, hajdu smokor mit kíván.

A szlovák nyelv magyar jövevényiszavai azonban csak kis mértékben váltak az irodalmi nyelv részévé, inkább csak különböző rétegekben maradtak meg. A szlovákok ugyanis a csehet használták irodalmi nyelvként, saját szlovák irodalmi nyelvről csak a XIX. század negyvenes éveitől beszélhetünk. Ez is igen lassan terjedhetett, hiszen az egykori Magyarországon ... a szlovákoknak nem volt olyan számottevő gazdasági, politikai és kulturális központjuk, amely saját irodalmi nyelv létrehozásának bázisát adta volna ... A cseh nyelvnek a közéletben betöltött szerepe akadályozta meg elsősorban azt, hogy a köz- és népnyelvi szóhasználat magyar eredetű lexikális elemei jelentősebb mértékben az irodalmi nyelv szintjére emelkedjenek.

Gregor Ferenc nyelvtudományi munkásságában megtalálható mindaz, amivel magyarázatot adhatunk a magyar-szlovák viszony alakulásáról. Az idézethez hasonlóan vizsgálja más munkáiban a magyar nyelv szlovák elemeit, és természetesen egységben elemzi nyelveink életét jelenlegi országhatárainkon kívül. Az oktatás feladata mindkét nemzeti kultúrában, hogy a nemzet sorskérdései, a magyar-szlovák viszony bemutatása során inkább ebből az ismeretanyagból mérítsenek, mint a türelmetlen nemzetieskedők szólamaiból.

5. Ugyancsak az ELTE Szláv Tanszékének műhelyében jelent meg a *Magyarországi szláv kéziratok II.* füzet (Bp. 1993), az 1990-es első után. A német nyelvű füzet má-

sodik részében sorjázik 130 szlovák kézirat lelőhelye és leírása. Itt is ügyelnie kell a nyelvtudomány szakemberének, hiszen a kéziratok szlovák nyelvre tulajdonképpen cseh, szlovák vagy szlovakisztikus elemekkel. *Funkciójában* szlovák ez a Magyarhonban kerek négy évszázadon át használt cseh nyelv, s ezt a tényt a modern nemzetévtől kora óta különbözőképpen manipulálta a mindenkori politika. Akár a pánszlávizmussal vagdalkozó magyar állami bürokrácia 1918 előtt, akár a cseh politikai expanzió csehszlovákizmusa. A jelenlegi szlovák gyakorlat a mai Szlovákia területének ezt az írásbeliségét szlováknak határozza meg. A mi kéziratjegyzékünk főcíme szlováknak nevezi ugyan az írások nyelvét, de az egyes tételeknél árnyaltan fogalmaz. *Cseh és latin; bibličina szlovakisztikusokkal (bibličtinának, azaz a Králicei Biblia nyelvének nevezi a magyarhoni csehet, s ezt a nyelvészeti szakszót nem fordítja sem németre, sem magyarra); szlovakisztikus bibličina és latin; bibličina feltűnő szlovakisztikusokkal; bibličina néhány szlovakisztikusmal; bibličina kevés szlovák elemmel; cseh, szlovák elemekkel; erősen szlovakisztikus bibličina; nem konzekvens bibličina; erősen szlovakisztikus bibličina vagy bernoláčina?* (igen, azt sem könnyű eldönteni, hogy a Pázmány Péter intenciójára a nyugatszlovák nyelvjárást használó nagyszombati katolikusok nyelve mikor vált az Anton Bernoláktól kidolgozott irodalmi nyelvre); *kulturális nyugatszlovák nyelv* (ezt a kifejezést használta a szlovák nyelvtudomány, minden bizonnyal a "marxizmus" előírása szerint a jezsuiták slovincina – jezsuita szlovák helyett); *bibličina egyes fonetikai szlovakisztikusokkal; bibličina jellegzetes*

szlovák sajátosságokkal ...

A budapesti ELTE Szláv Tanszékének két kiadványa kevesekhez szóló aprómunka. A szlovák nyelvvél kapcsolatos kérdőjelek talán érzékeltetik az olvasóval, hogy születő-alakuló nemzet a szlovák, s a magyar kultúrának, benne a szlovakisztikának erőfeszítéseket kell tennie a problémák megoldására. A *szlovák művelődéstörténet* magyar és cseh elemei követelik ezt a mai magyar és cseh tudománytól. Természetesen politikamentesen és nem szlovákosítva. De nem is magyarosítva és csehesítve. A közös kulturális kincs közös, új szemléletmódjának érvényesítésével. Ahogy erre az ELTE kiadványai törekednek.

6. Pezenhoffer Antal: A magyar nemzet történelme (A mohácsi vésztől napjainkig). A Katolikus Egyház és a Habsburg-ház történelmi szerepe (a címlapon: szerepének védelme). Történelmi apologetika I. (Pilisszentlélek 1993.) című kötetének látszólag vajmi kevés köze van a magyar-szlovák viszonyhoz. Ám amikor a bibliográfus-könyvmoly szokása szerint a címlap verzőjára, meg a könyv legvégére lapoztam, dr. Szeifert Ferenc pilisszentléleki plébánost találtam felelős kiadónak, a Béke és Igazság Pilisszentléleki Modell Alapítvány Út, Igazság, Élet Kiadója vezetőjét, az alapítvány kuratóriumának elnökét. Ferenc atya, a nemzetiségi béke szószólója jóval a rendszerváltás előtt is szeretettel foglalkozott német és szlovák honfitársainkkal, hirdette a nemzetek közötti megbékélést. Alapítványa támogatásával és felelős kiadóként szlovák nyelvű katolikus folyóiratot jelentet meg Cesta pravda a život – vagyis Út Igazság és Élet címmel. A gesztus, a tett példaértékű, annak ellenére, hogy a folyói-

ratban néhol olyan szemléletű anyagokkal is találkoztam, amelyek minden bizonnyal nem Ferenc atya kezdeményezésére kerültek oda. Gondolok néhány nem szerencsés átvételre szlovákiai kiadványokból, a pilisszentlászlói szlovák pappal kapcsolatos írás újraközlésére a Ľudové noviny című hazai szlovák hetilapból, amiről nemrégiben itt a Palócföld hasábjain is beszámoltam. Érthető tehát, ha ér-

Olexa József: Grafika

deklórással olvastam végig a mű I. kötetét, amelyen azt is jelzik, hogy Szabó Dénes beleznai plébános kezdeményezése alapján látott napvilágot.

Teljesítettem a szerző kérését: *Ne fogja rá erre a magyar történelemre senki előre, hogy nem magyar és ezért minden magyar embernek kötelessége gyűlölettel fogadni vagy el se olvasni, hanem hozza meg az olvasó faja és népe iránt azt az áldozatot,*

hogy felfüggeszti végső állásfoglalását addig, míg olvasása véget nem ért ... Művelődni ... csak az képes, aki tárgyilagosságra is képes és aki az újat ilyen szellemben tanulmányozza ... mikor az igazságot szeretjük ... akkor is hazánkat és fajunkat szeretjük ... Igazságot azonban csak az ismerhet meg, aki vele ellentétes érzelmeit ... meg tudja fékezni ... tud ... tárgyilagossá lenni ... új igazságokat szenttelen lelkiülettel fogadni s ... vizsgálni meg, valóban igazságok-e.

Valóban új igazság(ok)ról van szó. Nemzetünk bűnös, s maga okozta történelmi tragédiáját, országa kétharmadának elvesztését, mert az önző álnemzetieskedést előbbreválónak tartotta a katolikus hitnél, és protestáns nemzeti gögijében, ami a katolikusokat is fertőzte, a katolikus Habsburgokat gyűlölte oda züllesztette magát, ahol jelenleg van.

Az újraalapozás során főként az alábbi gondolatfűzések foglalkoztattak. *A helyes magyar hazafiságot mindig a magyar egyház, tehát a főpapság képviselte, nem pedig ellenfelei ... a magyar hazafiak népszerűség hajhászása volt az, ami a Habsburgokat oly rossz hírbe hozta és történelmünk folyamán ... minden nemzeti tragédiánk előidézője lett ... Nemzeti szempontból is megváltozásra, megtérésre van szükségünk ... A magyar nemzet eddig helytelenül fogta föl történelmét ... hamis ideáljai voltak ... mi a múltban nemzeti szempontból is nagy bűnöket követünk el. Azok lettek nemzeti hőseink ... akiknek követése éppen nem volt kívánatos ... (10-11. old.) A magyar közélet és irodalom csak a francia forradalomtól kezdődőleg van a magyar szabadsághősök oldalán és az uralkodóház ellen. Körülbelül egész*

1800-ig még a ma legideálisabbnak tartott szabadsághősünket, II. Rákóczi Ferencet is az egész magyar közfelfogás, vele természetesen a történetírás és irodalom is (még a protestáns Bél Mátyás is) úgy szidta, mint a bokrot (18. old.). A mi protestáns vagy Habsburg-ellenes szabadságmozgalmaink mind csak a bolsevizmus előfutárai voltak ... ezért csinált belőlük ... valóságos kultuszt a bolsevista propaganda. (26. old.) ... A XIX. század első felében mindenütt nemzeti forradalmak voltak ... A nemzeti érzés mámorra fogott el mindenkit, vallást csináltak a hazafiságból, de a faji érzés ekkor még ismeretlen volt. A magyarországi svábot ekkor még épp olyan magyarnak tekintették, mint a kecskeméti magyart, sőt a 'hazafias' zsidókat se tartották a nemzettest kisebb értékű tagjainak, mint akár a falusi magyar kispapokat ... a nemzeti eszmét tették az első helyre és a haza lett az istenük. (39. old.) Bizony, katolikusellenes Az ember tragédiája, a Himnuszban Jupiterként dörög az Isten – érdekes okfejtés. A magyar-szlovák viszony rendezéséért, a "rég" Magyarország, vagyis Uhorsko/Magyarhon szentistváni szellemiségű örökségének, benne a szlovák történeti rehabilitációjáért fáradozó magyar szlovákista örömteli rácsodálkozással olvassa a következő sorokat: ... Az oláh és a sváb is magyar állampolgár ... ha másodrendű állampolgárnak kezeljük ... jogaiban sértjük meg ... elidegenítjük ... őket tőlünk ... a hazánknak ártunk akkor, mikor ily módon magyarkodunk ... (61. old.) ... Nagy helytelenségnek tartom ... a nemzetiségeknek magyar szempontból oly sok kárral járó lenézését és magunknál alsóbbrendű emberekké

nyilvánítását ... (69. old.) Nálunk a svábozás és tótozás éretlenséget és az ezer éves ország széttűllesztését jelenti. A régi történelmi Magyarország csak úgy jöhet vissza megint, ha itt még olyan svábból és tótból is lehet hercegprímás, vagy akár köztársasági elnök, aki nemcsak németnek vagy tótnak született, hanem annak is vallja magát, azaz nemzetiségéhez és anyanyelvéhez ragaszkodik. (73. old.)

Szerzőnk joggal kérdezi: Hol van az megírva, hogy a XX. század magyarjának épp úgy kell gondolkodnia, mint a XIX. század magyarja gondolkodott? (21. old.) Tisztelem a szerző bátorságát, azt is, hogy a "magyart" igyekszik felvilágosodás, sőt a reformáció előtti katolikus "hungarus-tudattal" meghatározni. Vége viszont jóérezsemnek, amikor e "szellemi magyarságot" idegen fajkból magyarrá vált, főleg protestáns nemzetieskedők tették tönkre. Nem tudok egyet érteni a színmagyar kálvinisták és a többnyire idegenvérű lutheránusok elleni haraggal. Igen disszonáns számomra szerzőnk önvizsgálata, származáskutatása és magyarázkodása német nevével kapcsolatban. Azzal bizonyítja magyarságát, hogy ősei évszázadokon keresztül Vas és Zala színmagyar részén éltek. S e bizonyító eljárás során Bercsényi Miklóssal példálózik: ... a híres kuruc színmagyar, a feleségét tréfásan, mint 'zsenám'-ját emlegeti. Én ezt a szót addig, míg az orosz 'felszabadítást' meg nem értem, sohsem hallottam. Nem is tudtam tehát, mit jelent. Ő tótok közt született, felnőtt korában pedig rutének között élt, nem úgy mint én, aki sohse voltam más, mint magyar nép körében. (77. old.)

Szerzőnk jól látja, hogy a nemzetnél (minden nemzetnél) fontosabb az egyetemes emberi, ha tetszik, katolikus, amihez mindenképpen hozzátartozik a mások megismerése, megbecsülése, sőt megszeretése. Büszkén vallott aulikusága, katolikus, magyar volta, "Nagymagyarországnak" kétségtelen nemzeti toleranciája éppen ezért fura egyoldalúságról árulkodik: nem ismeri a közös hazát egyetlen nem magyar nemzetiségének nyelvét sem. Így nem ismerheti néptársaink szellemi fejlődését, az ő véleményüket mindarról, amit szerzőnk az ő hazájukról is írt. Pedig érdekes lett volna odafigyelnie rájuk, mert nem egy szélsőséges szlovák (katolikus, lutheránus, "bolsevista") álláspont szerint a magyarországi rendi felkelések csak a magyar nemesség önző céljait szolgálták, s akadályozták a haladóbb gondolkodású Habsburgokat fáradozásukban Magyarország felvirágoztatásáért. Sőt! A nemzeti királyért sóvárgó magyar nemesek inkább a törökkel szövetekeztek a Habsburgok ellen, ezért Európát és a kereszténységet a szlovákiai végvárrendszer, a szlovákság védelmezte a hódítókkal szemben.

Nem az a bűne tehát a Habsburgoknak, hogy Magyarország függetlensége az ő uralmuk alatt egy időre megcsonkult, hanem az az érdeme, hogy csak megcsonkult, de hazánk végeredményben mégis csak független ország maradt. Jellemző, hogy abban a pillanatban, amikor ... elvesztették a magyar koronát ... (1918-ban), rögtön elvesztett velük együtt az ország is újra s a mai csonkország lett belőle. (255.old.)

Találunk megoldási javaslatot is a könyvben: ... *Addig nem lesz belőlünk semmi, míg*

kicsinyeink és nagyjaink egyaránt meg nem tanulják a hazát alázattal ... szolgálni. Ezt azonban csak a Krisztus iskolájában lehet megtanulni, de semmiképpen se 'hazafias' magyar történelemkönyvek olvasásából, vagy általában az egyébként mindig 'hazafias' magyar irodalomból. (171. old.)

Azt hiszem, a fentiekből nyilvánvalóak a könyv szlovák vonatkozásai. Kevésbé meggyőződésem viszont, hogy *ennek* az alapítványnak *most* éppen *ezt* a kiadványt kellett közzétennie.

7. Január 14-én a Literárny týždenník hasábjain számos szlovák értelmiségi fordult Európa értelmiségéhez, miszerint újabb München és Bécs fenyegeti a szlovákságot a szlovákiai magyarság és Magyarország részéről. Míg Magyarországon *a nemzetiségi kisebbségek identitását erőszakos asszimilációval nyomják el ... a szlovák lakossággal békésen együtt élő kisebbséget az úgynevezett nagy Magyarország megújításának imperiális céljaira használják fel.* Ismételten felvetik a kérdést, hová lett az 1918-ban Magyarországon maradt több mint 400 000 szlovák, akik közül *csak 9000* egyén merészkedik szlováknak vallani magát, miközben Szlovákiában több mint félmillió magyar van, akik teljes mértékben gyakorolhatják identitásukat, bőséges dotációt kapnak valamennyi kulturális és politikai tevékenységükhöz és oktatásukhoz a Szlovák Köztársaság költségvetéséből.

Bizony, északi szomszédaink felhívást kibocsátó körei megint megfélemedeznek 1945-1948-ról, amikor szovjet támogatással a szláv fajiságra hivatkozva magyartalanítani akarták Dél-Szlovákiát, s ennek érdekében

kényszerítették ki a magyarországi szlovákságot megtizedelő lakosságserét. Nem Münchenről és Bécsről van szó. A feladat a magyar-szlovák kiegyezés. A szlovákiai magyar nemzetrészt hosszú évtizedek kínlódása után társnemzetként és nem külföldön, hanem hazájában akar együtt élni a szlovák nemzettel. És nem kívánható tőle az a tudathasadásos állapot, hogy ő más magyar, mint a magyarországi. Nincs szükség a határok módosítására, ha biztosítottak mind az egyéni, mind a kollektív nemzeti jogok, a természetes együvértartozás a magyar nemzet Szlovákia határain kívül élő nemzetrészeivel. Erre voltak képtelenek a régebbi múltban a magyar állam vezetői, a közelebbiben Csehszlovákia irányítói, valamennyi nemzetkisebbséggel, így a szlovákkal kapcsolatban is. Elbukott Magyarország, kétszer is Csehszlovákia. Ideje lenne kölcsönösen tanulni egymás tragédiáiból, az elmúlt évtizedek közös nyomorúságából. És kölcsönösen hozzá kellene látnunk egymás tényleges megismeréséhez. Ehhez kellene hozzásegítenie közgondolkodásunkat értelmiségünknek, Szlovákiában és Magyarországon. Mert a felhívás aláíróinak nagy része bizonyára nem ismeri a 40 évig tabuként kezelt Dél-Szlovákia magarságának problémáit, a magyar intellektüelek pedig képtelenek átérezni a szlovák nemzeti fejlődés tragikus buktatóit. És a lakossági számadatokkal való manipulációk helyett végre meg kellene látni a számok mögött a szabadon és békében élni akaró, sokat szenvedett embereket.

Olvassák el figyelmesen a felhívás aláírói az ő szövegük alatt *Laco Zrubec* négy hasábját. Az utolsóban a *Gregor Papuček* magyarországi szlovák költővel készített riportjának

Olexa József: *Grafika*

(1993. okt. 29.) részlete uszít szlovákokat magyar ellen. A komáromi gyűlésen *nem beszéltek arról, hogyan magyarosították el a Pilis alatt élő szlovákok tízezreit. Arról sem, hogy a hatvanas években hogyan tették bulldózerekkel a földdel egyenlővé Rákoskeresztúr szlovák települést, hogy az ottani szlovákokat szételepítsék Budapestre...* Ugye, akkor netán Pozsony városrombolása is hasonló célt szolgált? Meg az egész Csehszlovákia és valamennyi szocialista ország városfejlesztése?

A szlovák sajtó "nemzeti", központi, uralkodó része hemzseg Dél-Szlovákia és a magarság problémáitól. Ismét és egyre izléstelenebbül merül fel az 1918 előtt "Szlovákiából" "Magyarországra" hurcolt műkincsek sorsa, mintha a hurcolás idején bárkinek eszébe jutott volna, hogy a Palföld külfölddé válhat. Teszik a lapok ezt annak kapcsán,

hogy tárgyalások folynak a Szovjetunióba valóban elhurcolt magyar műkincsek visszaszolgáltatásáról. Kifogásolják, hogy Érsekújváron utcát neveztek el Kassák Lajosról. *Peter Andruška* becsületére válik, hogy megvédte a magyar költőt megint csak Laco Zrubeccel szemben. Utóbbi azt kifogásolta Kassákban, hogy magyar volt és kommunista ... (1993. dec. 17.)

A Literárny týždenníkben szüntelenül a reciprocitással, a magyarországi szlovákok majdnem exodusával érvelnek a szlovákiai magyarok igényeivel szemben. *Andrej Ferko* december 10-én *Horthy, a bőrfejük és társai* című irományában a féltékenységgel vakságával kesereg azon, hogy a "szuperfasiszta" Horthy szalonképesebb Magyarországon, mint Tiso Szlovákiában. Támadja a Nagymagyarország után áhító dél-szlovákiai magyar irredentát, miközben egy oldalvágással illeti *Rudolf Chmelt*, az utolsó budapesti csehszlovák nagykövetet.

"Magyar száma" volt az 1993-ban a Matice slovenskához visszakaparintott Slovenské pohľadynak a szeptemberi. *Jerguš Ferko* megállapítja, hogy még hosszú évekig folyik majd a szlovák-magyar szellemi marakodás, ezért a szlovák félnek is fel kell rá készülnie, nehogy a kérdés a szlovák politika Achilles-sarkává váljon. Ennek keretében jobban kellene felügyelni a szlovák rádió magyar adását. Létre kellene hozni egy szlovák szerkesztésű magyar nyelvű műsort. Pótolni kellene a magyar iskolák történelem-tankönyveiben a hiányzó szlovákellenes események leírását, mint a magyarosítás, a csernovai sortűz, a magyar bolsevisták támadása Dél-Szlovákia ellen 1919-ben, a bécsi döntés és következ-

ményei, a háborús bűnös Horthy ... Sőt! Szakmailag ellenőrizni kellene a szlovák nyelvet oktató magyar pedagógusokat, amiért nem emelkedik a szlovák nyelvtanítás színvonala. Ilyenek lennének a szerző szerint a pozitív szlovák nemzetiségi politika koncepciózus elképzelései. És ezen írás előtt, után Gregor Papuček Budapesten keltezett – egyértelműen uszító – versei.

Én is belekerültem ebbe a "magyar blokk"-ba, természetesen a fenti szellemiséget sugározva. A Vigilia 1993 májusi számában megjelent szlovák-esszémből megkérdésem nélkül kiragadták a magyar szempontból negatív oldalakat, s azokat rossz fordításban leközlötték. Így lettem Papuček, Ferko, Deák és társaik partnere – bármennyire sajnálom, de ki kell mondanom – egy skizofrén magyarelles kampányban. Így viszont egyszerűen nem lehet párbeszédet folytatni!

És erre is gondolnia kellett volna az Európához intézett felhívás aláírói között szép számban szereplő becsületes szlovák értelmiségnek.

8. *Petr Pithart* Hatvannyolc című könyvében (Pozsony 1993, Kalligram) is folytatja a cseh nemzeti önvizsgálat átértékelő szemlélődését. Azt hiszem, találhat benne az olvasó magyarázatot, sőt választ és európai megoldási javaslatot az előző témakörben mondottakra. A prágai tavasz kapcsán megállapítja – mintha Pezenhoffer vezérgondolatára utalna! – hogy Közép-Európában *sohasem sikerült tisztán elvont formában keresztülverekedni az általános emberi ideálok, mert mindig nemzeti érzelmek és szenvedélyek 'szennyezték'*. Ez a szeny-

nyezettség Közép-Európa konstans tényezőiből fakadt, és az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után is kielégítetlen nemzeti ambíciók forrkatlana maradt. A nemzeti érzület a térségben – a körülmények függvényében – a legkülönbözőbb mozgalmak komoly integrációs vagy dezintegrációs tényezőjévé válhat. (94. old.) Világos beszéd. És teljes mértékben, minden tekintetben magunkra is vonatkoztathatjuk alábbi gondolatait: *A cseh nacionalizmus ... higgadt tudálékossággal hitegeti magát, hogy a kamaszkori szenvedélyekből már régen kinőtt. A németek 1945-ös kitelepítése óta már semmiféle erős nemzeti érzelemtől nincs tudomása ... A nacionalizmus, Csehországból nézve, mindig mások betegsége volt: szlovákoké, németeké, cionistáké ... A csehek mások nemzeti érzelmeit mindig is inkább egyfajta öntelt, magasabb rendű közönyt imitáló magatartással ingerelték. Fiatalabb testvérüket – a szlovákokat – lekezelik. E két nemzet viszonya sohasem volt egyenrangú. Ennek oka ... hiányzik a kellő készség, felkészültség és képesség a másik máságán a megértéséhez. A felelősség nagyobb része a csehekre hárul. (93-94. old.) A szlovákok viszonya saját nemzetiségeikhez nem problémamentes. Éppen a saját alacsonyabbrendűségük lidérce és egyfajta kilátástalanság terhe az előfeltétele*

annak, hogy e viszonyban igen nagy fokú túlérzékenységet tanúsítanak ... Szlovákia déli részein ... nem kellett magukat a csehekkel szemben meghatározni ... (123. old.) A meglepett szlovákok 68-ban nem értették, honnan bukkant fel hirtelen a magyar-kérdés. Szélsőséges túlkapasok történtek, ami tulajdonképpen várható volt, hiszen a nemzetiségileg megkevert Közép-Európa határai nem lehetnek mindkét fél számára igazságosak. A magyar kisebbség követeléseinek eskalációjával a probléma nem ért véget ... A szlovákok számára ... a magyar többségű közösségekben élő szlovákok, azaz itt a szlovák kisebbség jogairól volt szó ... Tény, hogy az egyedüli valóban szlovák probléma megoldásába a szlovákoknak nem volt idejük belekezdni sem. Érdekes vizsgálja lehetett volna ez a saját nemzeti nagylelkűségüknek és annak a képességnek, hogy meg tudják-e érteni a gyengébb partnert. (124-125. old.)

*

Talán ez az európai, azaz keresztény látásmód hiányzik mindannyiunkból. Közös nyomorúságunk kölcsönös megértése, a gyanú, és a félelem félretétele. Valami újat kell létrehoznunk, mert a megújulás nem a régi újratereztését jelenti.

Oláh János

Utazás (Hangjáték)

“De igaz utazók azok csupán, kik mennek,
hogy menjenek a szívük mint léggömb ring odább,
kik bolygó végzetük sodrától nem pihennek,
s ezt hajtják egyre csak, nem tudva mért: Tovább!

Baudelaire (Tóth Árpád fordítása)

Személyek:

Dezsőné
Dezső
Vendég

DEZSŐNÉ: *(magában beszél.)* Hideg van, hú az anya istenit, de hideg! Befúj, he-he-he, a szoknyám alá is. *(Léptek zaja. Ijedten.)* Mintha gyünne valaki. *(A lépések abbamaradnak.)* Mögát. Mög kéne szólítanom, hát persze. Hé, kicsoda maga? *(Vár egy darabig. Csönd.)* Nem válaszol. Talán, ha valami mást kérdoznék tüle. Mit is, na, mit is... Mőgván. Tuggya, hun van a Dezső?

VENDÉG: Nem.

DEZSŐNÉ: De ösmeri!

VENDÉG: Nem.

DEZSŐNÉ: *(meghökkenően.)* Hogyhogy? *(A Vendég nem válaszol.)* Na, hát ha nem, akkor nem. *(Elindul.)* Isten álgya! *(Pár lépés után megáll. Szuszog.)* De magossan van, az istenit! Ott mindön a földszintön vót, itt mög... *(A Vendég is elindul. Távolodó lépések.)* Ez emönt. De gyorsan jár! Hogy mén, az istenit! *(Újra elindul felfelé a lépcsőn. Szuszog. Megáll.)* Ki taláta fő ezt a lépcsőt? E kõne verni! A liftöt mög nem meröm hasznáni. Nem tudom, hogyan kõ. Ház mestörnek kõllött vóna születni. Á, a rossebbe! *(Elindul újra.)* Mingyá vége van ügyis.

(Csozog, megáll. A kulcsot keresi, nyitja az ajtót. Belép. Bezárja az ajtót. Nem gyújt lámpát.) Na, hát ez is mögvéna. (Járkál: nyikorog a padló. Rendezkedik: rámolás zajai - lábosok, üvegek csörömpölnek. Megáll. Tölt. Iszik. Leteszi a poharat.) Ökhmmm... Vége. Ebbe nincsenek több egy csöppe' se, egy izéve" se, egy-egy... Mögpijáták mind a rohadékok. (Üvegcsörgés.) Ezek is mind üresek. Hazagyüvök szomgyussan mög fárattan, osztánnék sömmi. Talán nem is tutta, hogy hazagyüvök? Dehonnem, valaki biztosan mögmon'ta. Oszt mégis e'mönt? (Köhög.) Vagy éppen azér"? (A lábasokkal zörög.) Enni se hagyott. Pedig mennyi lábos, te úristen! Kérni kõne valamit, egy kis hajmát, egy kis zsírt. A szomszédbu. Ha annának. (Csozog. Nyitja az ajtót. Kimegy. A folyosó zajai: fúj a szél, ablak csapódik. Lépések. Megáll. Vár. Megkocogtatja az ablakot. Semmi. Újra kopog. Semmi.) Hé, mestõr úr! (Semmi.) Itthon van-e? (Még egyszer kopog. Semmi.) Alszik? (Nem jön válasz.) Nicsak, az ablakot mög nyitva hatta? Talán mégis itthon van. (Újra kopog.) Mestõr úr! Mestõr úr! (Semmi.) Úgy látszik, még sincs itthon. (Elindul. Lépések. Közben egy dal t dúdol. Kopott régi sláger. Vissza a szobába. Bezárja az ajtót. A szél fúvás abbamarad.) Na, itt azér' melegebb van. (Kicsit bizonytalanabban.) Mintha melegebb vóna. (A markába lehel. A kezét dörzsöli.) De jó vóna lefekünni! Egy ágy... Ágy, ugyan. (Tovább jön-megy.) A palló homokos, csupa homok. A rosseb a rossz kurváiba, legalább kisöpörtethõtt vóna velük, ha már eccer... De nem. Pedig rohadt fáratt vagyok. Hova lõhet itt lefekünni? Valahova biztos, csak nem találom hova. Mögvan, ez az! (Tétovázik.) Az asztara? Ha leesek, kész agyarázkódás. Na mindegy, valamit valamiér. (Készülõdés közben lever egy konzervdobozt.) Azanyád! (Belerüg. Csönd.) De mögijettem! Fõ kõne másznom, dehát egyedü, egyedü hogy tunnék fõmászni. Még ha nem egyedü. De egyedü! A ménkü essõn bele! (Szuszog, rugdal, aztán megpihen.) Még ha segítõtt vóna valaki! De nem segítõtt. (Fészkelõdik egy kicsit, abbahagyja.) Azér' sikerüt így is. (Valaki zörög az ajtón. Szünet. Újra zörög.) Ki az?

VENDÉG: Én vagyok.

DEZSÓNÉ: Az nem lehet, hiszen én itt vagyok. Csak belegubancoltam ebbe a rohadék pokrócba, osztánnék nem tudok kigyünni belüle. Ha tunnék se akarnék. De nem is tudok. Ha akarnék se tunnék. De nem is akarok.

VENDÉG: Bocsánat!

DEZSÓNÉ: Mög van bocsátva.

VENDÉG: Beenged?

DEZSÓNÉ: Hát mámeg mé engennem be?

VENDÉG: Csak úgy.

DEZSÓNÉ: Nem lõhet.

VENDÉG: Miért?

DEZSÓNÉ: Montam má, belegubancoltam ebbe a rohadék pokrócba, osztán nem tudok kigyünni belüle.

VENDÉG: Majd én kigubancolom.

DEZSŐNÉ: *(nevet.)* He-he-he, nem rossz ötlet.

VENDÉG: Na látja! Hát akkor mért nem enged be?

DEZSŐNÉ: Engennem én, csak belegubancolódtam ebbe a hétszencségbe a lábom, mög mindönöm, osztán nem tudok leszáni innen, errü az asztaru, vagy mi a hétszencségrü. *(Leszáll. Elégedetten.)* Na, hát mégiscsak sikerüt. Emmég nehezebb vót, mint főszáni. *(Az ajtóhoz megy. Még mielőtt kinyitná.)* Osztán mér akar begyünni?

VENDÉG: Nem mondtam még?

DEZSŐNÉ: Nem hát.

VENDÉG: Azért beereszt?

DEZSŐNÉ: Nem is tudom, micsinyájjak. Hát ha má így leszállított a jó helemrü, ha má így összezavart, talán még avvóna a legjobb. *(Tétovázik. A Vendég zörög.)* Nyitom má! *(Kapkod. Földönt egy széket.)* A hétszencségit, emmög földüt. Mit zörget folyton, ha eccer... Az a rohatt villany az oka. A szemetek, kikapsúták. Pedig ki van fizetve. *(Tapogat.)* Hun a gyufa, hova töttem? *(Megtalálja. Megzörgeti a dobozt, egyetlen szál van benne. Kiveszi, újra megrázza a dobozt, semmi!)* Nincsenék több. Csak sikerüjjon! *(A gyufa föllobban, elalszik.)* A rosseb, most mög a kezem égettem mög. Osztán nemigön lött tüle világos mégse. *(Eldobja az üres gyufásdobozt, rátapos.)* Mondja, van magáná' valami pija?

VENDÉG: Pija?

DEZSŐNÉ: Az. Mér csodákozik?

VENDÉG: Nem csodálkozom, csak érdekel, hogy mire kéne.

DEZSŐNÉ: *(nevet.)* Hát möginni maga szöröncsétlen.

VENDÉG: Aha, most már értem, de sajnos nem segíthetek.

DEZSŐNÉ: *(csalódontan.)* Nincs piája?

VENDÉG: Nincs.

DEZSŐNÉ: Sömmi?

VENDÉG: Semmi.

DEZSŐNÉ: Kár.

VENDÉG: Hozzak?

DEZSŐNÉ: Hát persze, ha tud. Ilyet még kérdözni is! *(A Vendég elmegy, hallani a lépéseit.)* Kéne valami rëndöt csinyáni, ha már eccer be akar gyünni. Ha má eccer Vendég gyün. A rossebbe! Egy szék... Az köne valahunnan. Itt van a. Csak az egyik lába, hát az hiányzik neki. Nem áll mög. *(Próbálja fölállítani.)* Edü, akármit csinyállok vele. *(Tényleg eldől.)* A rossebbe! Mög kéne támosztani. No, így egészen jó lösz. Akár gyühetne is. Csak ilyen ámos ne vónék, amilyen vagyok. Nem is ámos. Nem tudom, mi löhet velem, de itt a homlokom mögött nagyon bozsog valami. Pedig nem is ittam. Vagy azér, ippen azér? Csak hoz valamit ez a... Na látod, még azt se tudod, hogy hívják, osztán már be akarod engenni. Még a végin neköd gyün ittenék. A francokat gyün neköm. Ki gyün má énneköm? Tösznek rám. Vagy asse. Talán vissza se gyün esse, úgy emönt. Möglöhet. Nagyon is möglöhet. *(Zörögnek.)* Visszagyütt?

VENDÉG: Vissza. Baj?

DEZSŐNÉ: Ugyan má'! Csak gyorsan járt. Nem gondútam vóna magarú'.

VENDÉG: Idelenn a sarkon voltam, a kocsmában. Maga kérte, hogy hozzak valami póját, nem?

DEZSŐNÉ: De sok pénze van!

VENDÉG: Olcsón adták.

DEZSŐNÉ: Neköm nem kő bemutatni, ismeröm üket. Mindönér pénzt kérnek a piszkok.

VENDÉG: Nem volt sok.

DEZSŐNÉ: Sok, nem sok, akinek semmi nincs, annak emmá mindegy.

VENDÉG: Annak igen.

DEZSŐNÉ: *(csodálkozva.)* De magának van.

VENDÉG: *(önérzetesen.)* Van.

DEZSŐNÉ: Mingyá gondútam. *(Nyitja az ajtót.)* Aszitterem, vissza se gyün. *(A Vendég belép a szobába.)* De visszagyütt.

VENDÉG: Vissza.

DEZSŐNÉ: *(sürög, forog.)* Ide üjjön! *(Nagy zaj: zuhanás, csörömpölés, káromkodás.)* Leszakatt, földüt. Ne is töröggyön vele, rossz vót a lába.

VENDÉG: A fejem!

DEZSŐNÉ: Az üveg, hun az üveg?

VENDÉG: Nem tudom.

DEZSŐNÉ: Hogyhogy nem tuggya, ha eccer az előbb a kezibe vót? Nem is hozott maga sömmit. Át akar vágni, arrú van szó.

VENDÉG: Elestem.

DEZSŐNÉ: Attú még ide adhatná az üvegöt.

VENDÉG: Talán eltörött. Semmit nem látok ebben a rohadt sötétben.

DEZSŐNÉ: Gyúccsak valamit?

VENDÉG: Nem ártana.

DEZSŐNÉ: Van gyufája?

VENDÉG: Nincs.

DEZSŐNÉ: Mer' az enyim is efogyott. *(Valahol a fiókban motoz.)* Hanem hajja-e, itt van ez a kú, ebbü köne mögpróbáni szikrát csihúni.

VENDÉG: Ne haragudjon, de már elfelejtettem, hogyan kell. Valami acélhoz hozzáverdesni, ha igaz, meg tapló is kell hozzá. Van taplója?

DEZSŐNÉ: Tapló?

VENDÉG: Igen, tapló.

DEZSŐNÉ: Aztán ammög minek?

VENDÉG: Azt gyújtja meg a szikra.

DEZSŐNÉ: Másképp nem löhet?

VENDÉG: Nem.

DEZSŐNÉ: Ölég bonyolút.

VENDÉG: Az.

DEZSŐNÉ: Nem ismer valami egyszerűbbet?

VENDÉG: Nincs villanya?

DEZSŐNÉ: Dehogynincs.

VENDÉG: Hát akkor azt kéne inkább fölgyjújtani.

DEZSŐNÉ: Kőne hát, de hiszen mondtam má', hogy kikapcsúták.

VENDÉG: Na várjon csak, itt van az öngyújtóm, talán evvel sikerül. *(Előveszi az öngyújtót. Szikrázik, de láng nincs.)* Szikra már van. *(Újra próbálkozik. Most sikerül lángot gyűjtania.)* Gyorsan, gyorsan valami papírt!

DEZSŐNÉ: E' jó lösz? *(Újságpapírt nyújt a Vendég felé.)* Tennapi.

VENDÉG: *(türelmetlenül utána kap.)* Jó hát. *(Meggyújtja az újságot. Egyik lapról a másika gyújt. A váratlan világosságban mindketen hunyorognak.)*

DEZSŐNÉ: Húha! Ez igön!

VENDÉG: Most keresse!

DEZSŐNÉ: Mit?

VENDÉG: Hát az üveget.

DEZSŐNÉ: Kösz. *(lehajol, keresgél.)* Mőgván. *(Főlegyenesedik, ráhúz az üvegre.)* Hukk! De mögcsukatott! Emmá nagyon köllött. Aszongyák, pijás vagyok, pedig nem is igaz. Iszom egy kicsit, ha van, szeretöm is, de ennyi az egész. Azt is mondják, Tökölön vótam.

VENDÉG: *(a körmére ég a papír.)* Aú! Nincs több papírja?

DEZSŐNÉ: Esse igaz. A testvérömné vótam. Az ám a szép. Kölesdön. Teli van tyúkokkal az udvar. Igazi tyúkokkal. Az embör csak mögfog egyet, osztán leöli. Akármikor leöli, osztán kész. Tökölön mög mindig mosogatni köllött. Különbön rëndösek vótak, attak önni, kifizették a villanyomat. Magának ki fizeti a villanyát?

VENDÉG: Én.

DEZSŐNÉ: És amikor nincs pénze?

VENDÉG: Van.

DEZSŐNÉ: Mindig?

VENDÉG: Mindig.

DEZSŐNÉ: Hogyan?

VENDÉG: Van egy állásom. Van aki szégyelli, de én nem. Megfizetik, az a lényeg. Még ruhát is adnak.

DEZSŐNÉ: Kész Amerika. Hajja-e, kezdöm irigyüni magát.

VENDÉG: Meg van nekem is a magam baja.

DEZSŐNÉ: Ne mondja!

VENDÉG: De mondom.

DEZSŐNÉ: Osztán mi az?

VENDÉG: Tudja, az hiányzik nekem, egy jó nő, aki, hát hiszen tudja maga is na, beosztaná a pénzt, meg ilyesmi.

DEZSŐNÉ: Nem rossz állás.

VENDÉG: Elfogadná?

DEZSŐNÉ: Mőghiszöm azt.

VENDÉG: Hát akkor...

DEZSŐNÉ: Csakhogy a Dezső mit szóna hozzá, azt nem tudom.

VENDÉG: Számít az?

DEZSŐNÉ: Na ha jja. Ha rajtakap, kiontja a bélöm, aszonta, vagy valami ilyesmit. Mőg a magáét is.

VENDÉG: A belit?

DEZSŐNÉ: Így mondta valahogy. *(A Vendég közben botladozva elindul a szobában. Eljut az ajtóig, megpróbálja kinyitni. Nem megy.)* Csak nem akar emőnni?

VENDÉG: *(zavaran.)* Nem is tudom... Talán jobb volna, ha elmennék.

DEZSŐNÉ: Osztán mér?

VENDÉG: Hát...

DEZSŐNÉ: Fél, mi?

VENDÉG: Én?

DEZSŐNÉ: Maga.

VENDÉG: *(nevet.)* Mitől félnék?

DEZSŐNÉ: A Dezsőtű.

VENDÉG: Ugyan.

DEZSŐNÉ: Nem fél?

VENDÉG: Nem hát.

DEZSŐNÉ: Akkor mé' akar emőnni?

VENDÉG: Meggondoltam magamat.

DEZSŐNÉ: Várgyon má'! Csak egy kicsit várgyon!

VENDÉG: Mire?

DEZSŐNÉ: Elmondom, ha közelebb gyün. *(Földől a szék.)* Na! *(Lihegés.)*

VENDÉG: *(szabadkozik.)* Mit csinál?

DEZSŐNÉ: Mé' beszél ilyen hivatalosan? Hijjon csak eccerűjen Macának. *(Mély hangon.)*

Maca! *(Nevet.)* Így. Én mőg minek híhatom magát? *(Vár, de nem jön válasz.)* Na, mongyon má' valamit! Vagy mőgkukút? *(Rázza a Vendéget.)*

VENDÉG: Tessék?

DEZSŐNÉ: Na ha jja, ilyet se értem még. Hun jár az esze?

VENDÉG: Mondja, nem lehet sehova leülni ebben a szobában?

DEZSŐNÉ: *(örömmel.)* Dehogynem. Űni! Fekünni is. Ulyan jó hel van ezön az asztalon, hogy az csak na. Nem hiszi? Most próbátam.

VENDÉG: Kivel?

DEZSŐNÉ: *(csalódottan.)* Egyedü.

VENDÉG: Nem lehetett valami nagy szórakozás.

DEZSŐNÉ: Ulyan vót, amilyen.

VENDÉG: Ez az?

DEZSŐNÉ: Ez. *(Motozás, recseg az asztal.)* Na, na! *(Mint akinek befogják a száját, úgy fullad el a szava. Lihegnek. Nyikorog az asztal. Hosszú szünet.)* Nem is tudtam, hogy maga ilyen... *(Hátbaveri a Vendéget, az köhög.)* ...stramm pali. He-he-he. Kár lőtt vóna emönie. Nem? *(A Vendég nem válaszol.)* Na mi az, talán nem tetszött valami?

VENDÉG: De, de, csak...

DEZSŐNÉ: Mi az, hogy csak?

VENDÉG: Nem gondolja, hogy mégis inkább el kellett volna mennem?

DEZSŐNÉ: Szép kis embör maga. Ha annyira mönni akart, mért nem mönt el akkor az előbb?

VENDÉG: Nem tudom.

DEZSŐNÉ: Hogyhogy nem tuggya?

VENDÉG: El akartam menni.

DEZSŐNÉ: Akart, akart, ezt mindönki mondhattya. Majd a Dezsőnek magyarázkoggyon.

VENDÉG: Hogy jön ide a Dezső?

DEZSŐNÉ: Nem tudom, villamoson, buszon, gyalog, de előbb-utóbb idegyün valahogy.

VENDÉG: Ha lehet, én azt már nem várnám meg.

DEZSŐNÉ: Csak nem akar egyedü itthanni avva a vadálatta?

VENDÉG: Én itt már megtettem a magamét. Még valami világoasságot is megpróbáltam gyújtani magának, ha jól emlékszem. Aztán mi lett a vége? Gyufa, papír, minden elfogyott, az ujjam meg olyan lett, mint a sültkeszeg. *(Köp.)* Hát mit vár még tőlem, mit csináljak? Talán annak is én vagyok az oka, hogy kikapcsolták a villanyát? *(Lépések a folyosón. Valaki az ajtót nyitja. Megtorpan. Újra próbálkozik. A Vendég sűgva Dezsőnéhez.)* Hát ez meg ki?

DEZSŐNÉ: MÉR tüllem kérdi?

DEZSŐ: *(most már dörömböl.)* Ez meg mé' nem nyílik? Bezárkóztál, vagy mi az anyád istenit csinász? Nyisd ki, vagy bedöntöm az egészet.

DEZSŐNÉ: Mit kiabász, nyitom má. *(Elindul. Az ajtónál motoz.)*

DEZSŐ: *(belöki az ajtót.)* De sötét van, a szencségit! Micsinyász itt ilyen sötétben?

DEZSŐNÉ: Aluttam.

DEZSŐ: *(csodálkozik.)* Aluttá?

DEZSŐNÉ. Hát. MÉR, én nem löhetök sohase ámos?

DEZSŐ: Dehogynem.

DEZSŐNÉ: Nahátakkor.

DEZSŐ: Asztán kive' aluttá'?

DEZSŐNÉ: ÉN-e? Egyedü.

DEZSŐ: Egyedü?

DEZSŐNÉ: Egyedü.

DEZSŐ: Biztos?

DEZSŐNÉ: Biztos.

VENDÉG: *(megbotlik, zajt üt.)* Hű, az... *(Elharapja a szót.)*

DEZSŐ: *(kivár. Csönd.)* Van itt valaki? *(Nem jön válasz. Dezsőnéhez fordul. Ingerülten.)*

Kit hittá' be már megint te istenátka? *(Dezsőné nem válaszol.)* Fogjam csak a kezem közi, ki nyomom belüle a szart. *(Beljebb jön. Megbotlik ő is a székekben.)* Mi az isten ez? *(Lehajol, megtapogatja. Csodálkozva)* Szék? *(Magának, kicsit büszkén.)* Hát van itt minden. *(Dezsőnéhez.)* Asztán hogy híjják?

DEZSŐNÉ: Kit?

DEZSŐ: Az ipsét.

DEZSŐNÉ: Az ipsét?

DEZSŐ: Hát aki itt vót nálad.

DEZSŐNÉ: Nálom?

DEZSŐ: Még a nevit se tudod? Na, megéred a pénzed.

DEZSŐNÉ: Mit?

DEZSŐ: *(kiabál.)* A pénzed.

DEZSŐNÉ: *(boldogan.)* Pénz! Hoztál pénzt? Mert neköm nincs egy vasam se. *(Most jön rá.)* Nem adtak a piszkok, amikor kiengedtek, pedig anniuik köllött vóna. Aszongyák. Mindönki aszonta. Aztán mégsem adott sönki.

DEZSŐ: Má megint mellébeszész.

DEZSŐNÉ: Nem beszélék mellé.

DEZSŐ: Hát akkor ki vele, hova bújtattad?

DEZSŐNÉ: Mér mindönt tülem kérdöztök, az is, te is, mi az én fejem, káptalan? Bújtatni! Nem köllött azt bújtatni, elbújt az magátú, ahó vót esze. Máshó se, de ahó vót.

DEZSŐ. Ne hadovájj, mert...

DEZSŐNÉ: Fenyőgecc?

DEZSŐ: Mit tagadjam, eltaláltad.

DEZSŐNÉ: Ez azér nem szép tüled.

DEZSŐ: Add elü a pacákat, aztán felejtsük el a többbit!

DEZSŐNÉ: Mit akasz vele csinányáni?

DEZSŐ: Ne töröggy vele, az má' asztán nem a te gondod. A tied csak az, ami veled történik, ha túléled... véletlenül.

DEZSŐNÉ: Ha jja-e, gyüjjön má elü, aztán mongya mög neki, hogy híjják, mög... *(Dezsőhöz.)* Kő még valami? *(Dezső hallgat.)* Nem Víz Eleknek például? Akkor tunnék magáru egy versöt. Emongyam? *(Énekel.)*

Víz Elek
Híz Eleg
Hogy Marcsa
Ó Hajcsa.

DEZSŐ: *(nevet.)* A rossebedet, ahhő értesz. *(A Vendég hallgat. Dezső a Vendéghez.)* Mi az, magának nem teccik.

VENDÉG: Nem.

DEZSŐ: Ahá, hát itt vagy még! Aszitterem, meglógtá. *(Dezsőnéhez.)* Ád el az utat! *(Fut, dobog a padló.)* Kapd el a grabancát a piszoknak!

DEZSŐNÉ: Hun van?

DEZSŐ: Ott ni, ott kell lennie, ahonnan a hang gyütt.

VENDÉG: *(a hátuk mögül.)* Elnézést, csak nem engem keresnek?

DEZSŐ: Na, nézd mán, ez meg hogy kerül oda? Ippen a hátunk mögé? *(Mérgesen.)* A piszok. A bolondját járattya velünk. Na megájj, kerüjj csak eccer a kezem közü, amíg élsz – remélem, nem sokáig – megemlegeted, az biztos, ezt a napot. *(Megfordul, rohanni kezd. Nekimegy az asztalnak. Elesik.)* Áú! *(Föltápáskodik.)* Ilyen marhaerős emberre se találkoztam még!

DEZSŐNÉ: Az asztal vót az, te bolond.

DEZSŐ: *(megkönnyebbülten.)* Tényleg? *(Nyílik az ajtó, óvatos recsegéssel, hallani. A Vendég nyitja, oson ki rajta, lába alatt meg-megreccsen a padló, aztán odakint már sierve távozik, behallani a lépései zaját. Dezső azonban mindebből semmit sem vesz észre.)*

DEZSŐ: Itt huzat van. Mintha huzat vóna. Az ajtó, hát persze, nyitva van az ajtó. *(Dezsőnéhez.)* Csukd má be! *(Dezsőné az ajtóhoz megy, becsukja.)* Mingyá összeszedem magamat. *(Nyújtózik egyet.)* Így ni. Na, merre van az a girnyó féreg, hadd kapom el.

DEZSŐNÉ: Emönt.

DEZSŐ: Ee?

DEZSŐNÉ: Hát nöm láttad?

DEZSŐ: És csak most szósz, te tökéletlen? *(Az ajtóhoz megy, kinyitja. Kimegy. Az ajtó becsukódik utána.)*

DEZSŐNÉ: Várgyá, ne mönny e', hallod-e! Hogy hallaná, ha má eccer emönt? Itt hattak egyedül a piszkok. Osztán most micsinyájak? Mönnöm kõne nekõm is, dehát hova mönnyek, viszsza, oda, ahonnan gyüttem? Nem mondom, nem vóna rossz asse. Csak ez az átkozott gyõngeség ne vóna rajtam, csõppet se fénék. Most is remõg a lábom, pedig nem csinyálok sõmmit, csak állok egy helben, és ettü remõg. Mintha valami hiányozna belüllem, talán nem is egy valami, egy csomó mindõn, vastagbél, vékombél, az isten tuggya, vagy még ü se, esorúni mindet. Le kõne ünõm, de nagyon le kõne mán, dehát itt sõmmi nincs, se egy láda, se egy szék, de még ha vóna, ebbe a sõtétbe akkor se talánám. Valami gyufáva, vagy efféléve, ha nem vónék ilyen ügyetlen, lõhetne világot gyúttani, ha-ha-ha, de ilyen vagyok. *(Fõlgyüllad a villany.)* Na... *(Meglepõdve.)* ...mi van? Ekkora fényt, hogy vakít! Hé, te õccsd má el azt az elemlámpát!

Vagy legalább ne a szömömbe világics! *(Nem jön válasz.)* Mi az, nincs itt sönki? Csak a vilanyművek. A dögök, hát mégis bekapcsúták az áramot, be hát, csak egy kicsit későn. A rossebit, ez az én szöröncsém. Most, amikor nem köllene, amikor aludhatnékom van, kivilágítanak, amikor mög világitani köllött vóna, akkor sötétbe hattak. Na, mindegy, ne töröggy vele, indujj e', osztán isten neki fakörösz. *(Kimegy, de kisvártatva visszajön. Éppen csak benyit.)* Nem felejtöttem itt valamit? *(Beljebb lép, keresgél, abbahagyja.)* Mit is felejtöttem vóna! Legfölebb a lábom nyomát. Szögén vagyok, az az igasság... *(Újra kimegy, a mondatot már odakint fejezi be a függőfolyosón.)* ...mint a templom egere.

VENDÉG: *(fut.)* Ezek ök. *(Liheg.)* Az istenit! Aú! *(Megáll.)* Megbotlottam. Hányszor botlom még meg? *(Tovább fut.)* Meg kell botlanunk egy párszor, úgy látszik... ahhoz, hogy utolérjen... mi is... akármí... nem mindegy... aminek utol kell érnie. Rosszul esik, naná, de mit csináljunk? Semmi se lehet zavartalan. *(Megáll.)* Megállok egy kicsit. *(Hallgatózik. Csönd van.)* Talán már nem is kergetnek. *(Vár. Semmi.)* Végre ráérek. Akár le is ülhetnék. Erre a lépcsőre, mondjuk. Érdekes, minden lépcsőháznak macskaszaga van, ha sose járt benne macska, akkor is. Jobb lett volna, ha lifttel jövök, akkor most nem volnék ilyen fáradt, nem kéne leülnöm. Lift, emel... De nekem sülyyednem kellett, méghozzá gyorsan. Aha, ezért volt hát. Nem mindegy, emelkedik, vagy sülyyed az ember? Úgy látszik, nem, pedig fárasztó mind a kettő. A lényeg az, bármit csinálunk, mindig meg kell állni közben pihenni, mert fárasztó. Hát igen, ilyen ez az egész, fárasztó és macskaszagú. *(Föláll, elindul, lassú, kényelmes lépések.)* Most hátulról fúj, pedig az előbb mintha előlről fújta volna. Érdekes. Talán mert futottam? Olyan gyorsan futottam volna? Mint a szél. Szokták volt mondani, de sose hittem, hogy ez lehetséges. Úgy látszik, mégis. Na, nézzük, hova jutottam? Volt-e értelme ennek a nagy rohanásnak? Esik, itt is. Az eső szálai, a tócsák csapdája... Itt kéne megállni, azt hiszem, itt valahol. Nem olyan rossz hely, amilyenek látszik. *(Megáll. Lépések hangzanak föl, majd egyre gyorsabban távolodnak, míg bele nem mosdónak teljesen az eső kopogásába.)* Ez ő! Hé! Hogy a nyavalyába hívták, na pedig itt volt a számon az előbb a neve. *(Belehallgat az esőbe. A lépések teljesen elhaltak.)* De elfelejtettem. Na, mindegy, úgy is elment. Aki menni akar, azt nem tarthatja vissza semmi. Húsz éve, ezer, millió... Hadd menjen. Ugyanazok a furcsa tünemények a sötét-kék égen, egyébként semmi különös. Hívhatnánk akár felhőknek is őket. Miért kedveljük az efféle ócska kacatokat, mint például a messzelátó, nem értem. A lencsék odatapadnak az arc, egy régen elmosódott arc, ráncaira. Összebogozódott madzagok a homokon. Mintha odadobta volna valaki őket. Pedig hát... Na, mindegy, tudom amit tudok, és ez nekem elég. Lehet, ha idejekorán ráébredek, el se indultam volna. Veszteg maradni, nem nőni meg, csak sírni, zabálni és aludni... Hagyjuk, nem így történt. Az ablakokat, na igen, azóta belepte a por, a falakat a füst, a penész, a filmkockák kopott esője, a fanyar moziszag. Átvágnak, ing nélkül a krétaszín lovak. Egy ismeretlen, vagy egy ismerős falu határa, füstölgő, poros utak, ahova még visszanezhet az ember, ahova szükség esetén visszanezhetünk. Lányok meztelen lábujja a porban. Köszönöm. Egyszóval köszönöm. Csak ennyit akartam mondani. Ha lenne szíves... A többről nem tudok.

Egerrágtá papírok a disznóól pallóján, s cigarettavégek. Akárki legyenek, ha nem így volt... A végén, mint egy igazi halottkém, olyan leszek. Az ügyiratoknak hullaszaguk van. Ez a személyzeti osztály temetője, ahol mindnyájan impregnálódunk végül. Még mielőtt... Még mielőtt... Még mielőtt... (*Villamoscsöngetés, féknyikorgás.*) Most csöngetett valaki, vagy csak képzelődöm? (*Újabb jellegzetes zajok.*) Nem, ez tényleg villamos. Nem ártana fölszállni rá. Mégiscsak gyorsabb lenne. Csakhogy fogalmam sincs, hova megy. Kiírva, nincs erre kiírva semmi. (*Berregni kezd a figyelmeztető jelzőkészülék.*) Mi az, ez el is indul? Sose hittem volna. (*Síerve fölkapaszkodik a lépcsőn.*) Hova megy? (*Majdnem elesik.*) Hü, a kiskésit, de megrántott! (*Előre gyalogol a vezetőfülke felé, a feje fölött összeütődnek a fogantyúk.*) Hé, hova megy? Hova megyek? Azt kérdezi, én hova megyek? Igaza van, végül is nem ártana tudni. Tudja mit, ahova visz, oda megyek, ahol megáll, ahol letesz... Na, mi van, miért nem válaszol? Süket maga, vagy mi az ördög? Egy vezető, egy ilyen vezető beosztású egyén, ahogy manapság mondják, ne legyen süket! Vagy maga ráadásul néma is? Gondolja, hogy ez mentő körülmény? (*Magának dohogva.*) Szépen nézünk ki, mondhatom. Most már azon se lepődnek meg, ha a végén kiderülne, hogy vak. A sínekről úgy se lehet letérni. Hacsak egy kisiklás árán nem... Tudja mit, békén hagyom, úgy döntöttem, nem idegesítem tovább se magát, se magamat fölölegelesen. Leülök inkább. Hely az aztán van bőven. Szerencse, nem szerencse, olyan mindegy. Örülöm kéne, hogy így alakult. Akár csak pár éve is mit nem adtam volna egy ilyen utazásért! Most meg? Most meg itt eszem a kefét, idegeskedem ahelyett, hogy az életet élvezném. És miért, ugyan miért? Nem mindegy, hogy hol állunk meg, hol nem állunk meg? Vagy magától szorult be a fék? Úgy látszik mégis megállunk. Megálló persze sehol, se egy utca, se egy kiírás, se egy ház... Ha csak az nem ott, az az óriási árnyék a sötétben, ha csak az nem igazít el. Mihez is hasonlít, mihez is? Megvan, a Notre-Dame-hoz, nem, nem inkább az Empire State Buildinghez... vagy... vagy csak egy ócska gáztartályhoz? Ember, hol állt meg maga, miféle kísértet városban? Mondtam én, maga még vak is, becsület szavamra vak. Miért vesztegel itt a nyílt pályán, miért nem megyünk tovább? Nem, nem szállok le most már csakazért se! Maradok és kész. (*Ledobja magát a fapados ülésre, hogy az csak úgy nyekken. A villamos újra zakatolni kezd.*) Elindultunk mégis? Ez az ablak, ez is milyen koszos... (*Köpködi, dörzsöli.*) ...alig lehet kilátni rajta. De ha kilátni se látni semmit. Le kellett volna szállnom, mégiscsak le kellett volna szállni. De nicsak, nicsak, mit látnak szemeim! (*Kocog az ablaküvegen.*) Hé, hé, maga ott, hogyis hívják, várjon, magát keresem. (*Fölpattan, kirohan a peronra, lenyitja a csapóajtót. Csatognak a kerekek, zúg a szél.*) Álljon meg, várjon, várjon egy kicsit! (*Magában, családottan.*) Ott megy. Eh, úgysem hallja meg. Hadd menjen, mindegy, engem aztán nem érdekel. Ráadásul nem is egyedül van. Ha jól látom, valami nővel. Jobb, ha nem zavarok. Nő! Ezek a nők! A nőt nem ismertem föl, fogalmam sincs, ki lehet az. Akárki, de az biztos, hogy nem a felesége. Különben nem az én dolgom, többek között ez se. (*A villamos lassít, majd hirtelen csattanással, csörömpöléssel, mintha valami baleset okozta volna, megáll.*)

HANGSZÓRÓ: Kérjük a kedves utasokat, lejárt menetjegyeiket ne dobják el, őrizzék meg, és

adják át a kijáratnál elhelyezett portásoknak, kalauzoknak, rendőröknek, katonáknak. Kérjük a kedves utasokat, lejárt menetjegyeiket ne dobják el, őrizzék meg, és adják át a kijáratnál elhelyezett portásoknak, kalauzoknak, rendőröknek, katonáknak! *(Új lélegzettel, de most már rohamosan halkulva.)* Kérjük a kedves utasokat, lejárt menetjegyeiket ne dobják el, őrizzék meg és adják át a kijáratnál elhelyezett...

VENDÉG: Na, mi lesz, nem folytatod? Ez már biztos a végállomás. Vagy csak valami pályaudvar? Mindenesetre le kell szállnom... *(Kimegy a peronra.)* ...valahogy. Még mindig esik. Vagy már újra? *(Lenyitja a csapóajtót, lép a lépcsőre.)* Ezeken kéne túljutnom először, ezeken a lépcsőkön. Bent legalább nem esett. Most tudom csak igazán megbecsülni, mit is jelent az, hogy bent, ahol nem esik, nem fúj, lépcsők, ablakok, ajtók meg minden mögött... *(Leszáll, lába alatt zörögnek a sínágy kövei meg a szemét.)* De sötét van. *(Megbotlik. A villamos elmegy.)* Mi az, hát mégse ez a végállomás? Úgy látszik tévedtem. Most is, mint annyiszor már. *(Léptei a sárban cuppognak.)* Hát ez meg mi a csoda, csak nem sár? *(Csaknem boldogan.)* Úgy látszik, akkor mégiscsak leszálltam. *(Elégedetten.)* Na végre, hogy nekem is sikerült valami. Ha sikerült, ha valóban úgy történt, ahogy képzelem. Azért egészen biztos nem lehetek benne. *(Gyalogol, liheg.)* Hát itt tényleg semmi nincs, csak ez a sár. *(Megáll.)* Legalább az eső elállhatna. *(Prüszkölés, krákogás egészen közelről.)* Van itt valaki?

DEZSŐ: Senki.

VENDÉG: Maga engem át akar vágni.

DEZSŐ: Eszemben sincs.

VENDÉG: Akkor mért mondja, hogy nincs itt senki, ha egyszer maga itt van?

DEZSŐ: Megtisztel.

VENDÉG: Ugyan mivel?

DEZSŐ: Há' hogy valakinek néz.

VENDÉG: Csak nézném.

DEZSŐ: Há' ami igaz, az igaz, elég sötét van. Meg ez a rohadék eső is pont most kezdett rá. Megáztam, de megáztam!

VENDÉG: Én nem, azt hiszi? Elindultam. Képzelve, kiskabátban.

DEZSŐ: *(röhög.)* Jó vicc.

VENDÉG: Gondolja?

DEZSŐ: Tuggya, én miben indultam e'?

VENDÉG: Nem.

DEZSŐ: Nagykabátban.

VENDÉG: Ne mondja!

DEZSŐ: *(ingerülten.)* De mondom.

VENDÉG: Kitűnő ötlet. Legalábbis jobb mint az enyém.

DEZSŐ: Véletlen vót.

VENDÉG: Mint a nagy fölfedezések általában. Azért engedje meg, hogy gratuláljak.

DEZSŐ: Csak ne olyan hevesen.

VENDÉG: Adhatna egy kis helyet.

DEZSŐ: Szép szöva többre menne, mint ezze a lökdösödésse. Tiszté't uram, vagy valami hasonlóru sose hallott?

VENDÉG: Ne haragudjon, nem gondoltam, hogy magának ennyire fontosak a formaságok. De ha csak ez hiányzik... akár földig is hajolhatok. Igazán semmibe se kerül.

DEZSŐ: Ugyan, haggya má'! Inkább arrú beszéjjen, hogy kerút ide!

VENDÉG: Hosszú sora van annak.

DEZSŐ: Azért e'mondhattya. Ráérünk. Vagy nem?

VENDÉG: Dehogynem. Sajnos. (*Csönd.*) Tényleg mondjam?

DEZSŐ: Ha eccer megkértem rá...

VENDÉG: Tudja, az úgy volt, hiába csuktam be az ajtót, az ablakot, hiába. Mindent becsuktam, és mégis. Bejött a hasadékokon. A lépcsőházból vagy honnan a nyavalyából...

DEZSŐ: Micsoda?

VENDÉG: Hát a macskaszag.

DEZSŐ: Macskaszag?

VENDÉG: Mit csodálkozik, maga talán sose járt lépcsőházban?

DEZSŐ: Dehogynem.

VENDÉG: És nem érezte?

DEZSŐ: Mit?

VENDÉG: Hát a macskaszagot.

DEZSŐ: Nem.

VENDÉG: Tényleg nem?

DEZSŐ: Mindenesetre... he-he-he... (*Zavartan.*) ...nem emlékszem rá.

VENDÉG: Boldog ember.

DEZSŐ: Gondujja?

VENDÉG: Biztos vagyok benne.

DEZSŐ: És mitől olyan biztos?

VENDÉG: Hát hogy nem érezte.

DEZSŐ: Mit nem éreztem?

VENDÉG: A macskaszagot.

DEZSŐ: És azt hiszi, ez elég hozzá?

VENDÉG: Mihez?

DEZSŐ: A boldogsághoz.

VENDÉG: Hajaj, talán még sok is!

DEZSŐ: (*elgondolkodik. Bizonytalanul.*) Na láttya, ez meglehet, csakhogy én nem tapasztaltam.

VENDÉG: Arrébb mehetne egy kicsit.

DEZSŐ: Nekem nagyon jó helem van itt.

VENDÉG: Elhiszem, de hogy nekem milyen van, azzal bezzeg nem törődik.

DEZSŐ: Nem az én dolgom.

VENDÉG: Hanem kié?

DEZSŐ: A magáé például, mindenekeelőtt a magáé, asztán az Istené, a sorsé, angyal, szentlélek, vannak elegen, akik foglalkozzanak vele. Vagy maga nem úgy gondújja? *(A Vendég hallgat, nem válaszol.)* Na, mi van, most megsértődött?

VENDÉG: Nem, csak vacogok. *(Reszket a hangja.)* Mondja, nincsen véletlenül egy kis tüze?

DEZSŐ: Tüzem?

VENDÉG: Úgy értem, gyufája, vagy valami ilyesmi. Öngyújtó is jó. Ha van benne benzin, meg tűzkő, meg ami kell...

DEZSŐ: *(mint aki hirtelen átlát a szitán.)* Ahá, értem. *(Elnézően.)* Melegedni akar? Nem rossz ötlet.

VENDÉG: Tudja, volt nekem, talán még most is megvan itt a... *(Keresi.)* ...zsebemben, egy öngyújtóm, de az már nem jó. *(Megtalálja az öngyújtót, előveszi, csíholja.)* Szikrázik, látja-e? *(Csalódottan.)* Szikrázik, de nem gyúllad meg. Kifogyott belőle a benzin.

DEZSŐ: Gyufa, gyufa! Mintha lett volna nálam egy dobozzal. *(A zsebében kotorász, megtalálja a gyufát, előveszi, megrázza.)* Há ez majdnem tele van. Egy baja van, hogy kicsit nedves. Azért megpróbálom, jó? *(Kivesz egy szálát, végighúzza a gyújtófelületen. A láng sercege föllobban, de rögtön ki is alszik. Dezső újabb kísérletet tesz, de semmivel se nagyobb sikerrel.)* Ez se jó. *(Türelmetlenül kotorász a dobozban.)* Keresek egy szárazabbat. *(A doboz kiborul, a szálak lehullanak a sárba. Egyet sikerül megmenteni.)* A rossebbe, ez kiborút, de ezt az egyet e'kaptam. Na, mit gondol, sikerül, vagy nem sikerül?

VENDÉG: Fogalmam sincs.

DEZSŐ: Na de mégis?

VENDÉG: Csinálja már, ne az idegeimmel játsszon!

DEZSŐ: *(sértődötten.)* Jól van, na, a maga kedviért csinyálom ezt az egészet, asztán ezt kapom. *(Meggyújtja a gyufát, föllobban, ég.)* Na, mit szól hozzá, sikerült. *(Sürgerve.)* Van valami, amit meggyújthatnék?

VENDÉG: Várjon... várjon egy kicsit!

DEZSŐ: Mire? Aú! *(Eldobja a gyufát.)* Ez megégetett. Mi a nyavalyára kellett volna várnom?

VENDÉG: *(vadul.)* Mért dobta el?

DEZSŐ: Mert a körmömre égett.

VENDÉG: Hát aztán! Nem olyan nagy dolog az!

DEZSŐ: Magának talán nem, de nekem igen.

VENDÉG: Most eljátszotta az utolsó lehetőséget is. Az enyémet persze, nem a sajátját.

DEZSŐ: Ha annyira fontos vót, mér nem próbálta meggyújtani maga?

VENDÉG: Mert nem adta ide.

- DEZSŐ: *(a Vendéghez vágja az üres dobozt.)* Tessék, itt van.
- VENDÉG: *(lehangoltan.)* Most, amikor üres.
- DEZSŐ: Jobb későn, mint soha.
- VENDÉG: Szerencse, hogy mindenre tud valami hülye szentenciát. Nem is tudom, hogy lennék meg nélkülik.
- DEZSŐ: Valahogy majd csak meglesz. E'tuggya nélkülözni őket, ha nagyon muszáj.
- VENDÉG: Ezt meg hogy érti?
- DEZSŐ: Indúni akart. Nem?
- VENDÉG: Én?
- DEZSŐ: Maga.
- VENDÉG: Nem emlékszem rá.
- DEZSŐ: De én igen.
- VENDÉG: Akkor miért nem megy el maga?
- DEZSŐ: Na, ne idegesíccsen, mert, mert, mert... *(Nagyon dühös, remeg a hangja.)* Mennyen már innen, mert, mert, mert... ha nem, hát én úgy kilököm innét, mint a... a... a...
- VENDÉG: Lejárt a lemez?
- DEZSŐ: Ne piszkoskodjon itt nekem, hallja-e, mert kilököm tényleg, mint az orrombú' a taknyot.
- VENDÉG: Micsoda ocsmány szája van magának!
- DEZSŐ: Na nekem ebből elég vót. Azt akarja kiprovokálni, hogy agyonüssem, de tényleg? Rács mögé akar juttatni? Bármilyen száraz, jó hel is vót, ennyit azér nem ér meg. Igaza van, jobb, ha én megyek e. Nem akartam én semmi mást, mint egy kicsit meghúzni magamat ezen a jó, száraz kis helen, asztán tessék, mi lett belőle? Harc. Mindenütt csak az a rohadék harc! *(Topog, indulni készül.)* Na, hát akkor megyek.
- VENDÉG: El se búcsúzik?
- DEZSŐ: Magátú'? Nem estem a fejemre. Kítúr a helemről, asztán búcsúzkodni akar. Mondja, miféle ember maga? Csípős, mint a poloska, büdös, mint a svábbogár. Ez a kettő így együtt nem sok egy kicsit? Még e'taposni sincs kedve az embernek. Kifogtam ezt a száraz helet, minden rendben is vót, amíg maga ide nöm jött. Akkor asztán mindenem csupa víz lett. Ez a kabát is olyan, mint a szivacs. Megvan egy mázsa, ha nem több. Még a zsebem is tele van, egészen megtelt ezze a rohadék esőve. *(Kiönti, csorog a víz.)* Kellett nekem bestoppúni? Eh, hagyjuk! Találok én ennél jobb helet is. Egy várótermet, ahol kinyitottak má... Megyek, nem töltöm itt tovább a drága időt. *(Elindul, megáll.)* Egy pad a kályha mellett! Na, nem, az azér túl szép lenne.
- VENDÉG: Csak nem virrad? De bizony. Most már, hogy látom, amit látok... *(Gúnyosan.)* ...mindent értek. Egy ilyen arc, maga is tudja, nem sok jót ígér. Hogyne tudná, hiszen a maga arca. Rossz arc ez Mester. *(Félre.)* Hát még a szaga, az se volt valami... He-he-he! Nem ez, nem az, nem amaz, maga Mesterem egészen egyszerűen büdös. *(Újra Dezsőhöz.)* Nem árulná

el, mitől? Nem mosakszik? Vagy a foga, a fogával van valami baj? Hátat fordít, nem válaszol. Így is jó. Igaz, másképpen képzeltem eleinte, amikor még utcaseprőnek adta ki magát. Lehet, ez is csak úgy volt igaz, ahogy a többi. Azt hittem, maga a tisztaság bajnoka, ennek a városnak az utcáit söpri bármilyen szürke hajnalon, bármilyen szürke... Hogy is van tovább? Elvesztettem, mint a fonalat... a közös hangot... Elvesztettük, és most már nem találjuk meg soha többet. DEZSŐ: Nem vagyok utcasöpör. Semmi se vagyok. *(Szuszog, topog.)* Hát akkor... *(Elindul, megáll.)* ...megyek. *(Tovább megy.)*

VENDÉG: Elmegy? *(I jedten.)* Tényleg elmegy? *(Letörten.)* Elment. *(Kiabál.)* És mikor jön vissza? Hé, hé, nem hallja! *(Töprengve, magának.)* Pedig egészen jól megvoltunk itt. Nem akartam, igazán nem, hogy elmenjen. Egy kis helyet szerettem volna, ennyi az egész. Olyan nagy bűn ez? Azt hittem, megférünk ketten is. Egy csárdában? Igen, valahogy így szokták mondani. Nem sikerült. Kár volt ilyen hirtelen fölfortyannia. Megérthettük volna egymást, ez az éjszaka, ez az eső egészen jól összehozott bennünket. Maradhattunk volna, ki tudja meddig, ha el nem áll, ha meg nem virrad... de megvirradt, de elállt. Ha fölnéz az ember, és mért ne nézne, láthatja is a saját szemével. Kifeslettek a felhők, mint a dáliák. Hagyjuk, ami elmúlt, elmúlt. Megérkezett, eltávozott, mindent a legrosszabbkor, mintha ez lett volna a jelszava. Beszélék inkább a házakról, ahogy eredetileg is terveztem, bár amit mondhatok, nem sok. Kevésnek is csak némi jóindulattal nevezhető. Pedig mennyi mindent szerettem volna elmondani, de most már késő, úgyse hallja senki. És ha mégis? Aki hallja, adja át! *(Elindul.)* Elmegyek én is. Érdekes, milyen könnyűnek látszik most hirtelen minden! A távolság magától nyílik meg előtted, semmi dolgod, rábízod magad nadrágszíj nélkül, lobogó nadrágban, ahogy nemrég a Mester is... Micsoda arc! Rossz arca volt, ne szépítsük, éppen elég hihetetlen így is. *(Megáll.)* Csak semmi nosztalgia. *(Hangot vált.)* Térjünk vissza inkább eredeti témánkhoz, a házak... Lássuk csak, mit tudnék mondani róluk? *(Elindul.)* Minél inkább erőlködöm, annál inkább nem jut eszembe semmi. Éppen csak elindultam, és máris mintha megérkeznék. A tócsák üvegeserepei, az aszfalt hamuja... *(Megáll.)* Egy szeméttelpszakadéka benöve a semfü-semba bokraival. Mit jelenthet? *(Szélfúvás hulláma.)* Mintha sose járt volna erre senki. *(Lépesek.)* És a Mester? Talán még megtalálhatnám valahol. Ezek itt az ő szemetei, ez az ő világa. *(Észrevett valakit.)* Az az alak ott a sarkon... Hé, hé, várjon! Várjon már, várjon egy kicsit! *(Fut, lassít, aztán csüggedten megáll.)* Eltűnt. Pedig itt volt. Itt állt ezen a kövön, ehhez a falhoz, ezt a lécet, esetleg ugyanez a szálka... Na nem, ez azért túlzás, ettől a szálkától az én kezem vérzik. Ha vérzik. Az ő keze esetleg egy másik szálkától. Ha ugyanígy, akkor is. És ez nem mindegy. *(Újra nekiiramodik.)* Most meg ott van. Hé, hé, álljon meg! *(Lassít, megáll.)* Eltűnt, megint eltűnt. Na mindegy, azért én megyek... *(Elindul.)* ...tovább. Majd csak találok valakit, akitől megkérdezhetem... Mit is akartam kérdezni? Nem emlékszem rá. Lehet, hogy semmit?

Tarján Tamás

SZEMMAGASSÁGBAN XVI.

Költők esszéiről, és költőt portretizáló nagyesszéről szerettem volna írni. Lator László Szigettenger című kötetének remek lírai fotográfiáiról – ám ez a recenzió végül máshová kóvándozott. Bodnár Györgynek a Kortársaink sorozatban megjelenő Juhász Ferenc-kismonográfiája pedig késik egy kicsit. Így hát a Juhász-köteteket vettem elő, hiszen egyetemi oktatómunkámhoz erre amúgyis szükség volt. Aztán belefeledkeztem a költeményekbe, sőt szinte csak egy versbe, s még annak is egyetlen szakaszába... Kérem a szerkesztőket és az olvasókat, hogy ezúttal könyv- vagy színházi szemle helyett fogadják el egyetlen strófa "szemléjét": esszét egy versszakról:

JUHÁSZ FERENC LATINOVITS-VERSÉNEK HATVANKETTEDIK SZAKASZÁRÓL

Nem is a teljes versszakról.

Csak az egyik rímpárról. A hetven szakaszos, kétszáznyolcvan sorból álló mű száznegyven rímpárjának egyikéről.

Hat szóról mindössze.

Ez a hat szó a strófa második és negyedik sorát tölti ki. A változó szótagszám szeszélyesége ellenére a struktúra szilárd, állandó: valamennyi szakaszban föltűnően hosszú (átlagosan tizenöt szótagos) az első és a harmadik sor, föltűnően rövid (átlagosan öt szótagos) a második és negyedik sor. Har-

mónia és diszharmónia ennyiből is kisejtlő egyensúlyáért az *a b a b* rím-alapképlet felel. A vers kettős vérkörét – a *c d c d*, az *e f e f*, és sorra a többi szakasz képlete után, a betűkből kifogyván – már a versolvasás szép automatizmusa pumpálja. A valóságos és a benső látás, hallás is hozzárendeli magát a szokatlan (bár természetesnek, sőt archaikusnak tetsző) formához és a keresztrím ritmusához.

Ekkorra már – a hatvankettedik szakasznál – szinte mindent tudunk a *Latinovits Zoltán koporsója kívül-belül teletrva, mint az egyiptomi múmia-bábok* című monumentális búcsúszimfóniáról, a káromolva sirató, alázva magasztaló búcsúzásról. 1976. június 4-én halt meg – lett öngyilkos, vagy esett tragikus, akaratlan lépés áldozatául – a híres-hírhető színész, a kor jelkép-embere, akinek az elmúlása mementóvá legendásult, s az idő egyik mérföldköve lett a 20. század második felében, majdnem pontosan kettéosztva azt. Az Új Írás 1976. augusztusi száma már közölte

is a nagyszabású alkotást, tehát Juhász Ferenc az élmény azonnali hatása alatt írt, amikor még alig oszlott az ország döbbenete, amikor a halál még halál volt, és nem szimbólum vagy legenda, amikor fekete volt még a nyári ég. A végzetes esemény közelsége indokolta és magyarázta is a nyers kimondást, az elfúló vagy túl szapora lélegzetvételt a versbeszédben. Indokolta és magyarázta a – látszólagos – artikulálatlanságot. Az igen hosszú és az igen rövid sorok kínos-lassan vagy metsző-gyorsan hasítják ki magukat a zárt, de engedékeny versalak burkából. Sok felkiáltó- és kérdőjelével csupa nyílt seb a költemény. És-es kezdetű és más típusú ismétlései-nyomatékosításai összetorlódnak, egyes halmozásai félelmetesen rétegződnek: állandó a lírai om-lásveszély. A váratlan és értelmetlen halálban kifejeződő totális létkáosz, a fölmérhetetlen személyes, nemzeti és erkölcsi veszteség tudata létrehozhatná a teljes ziláltság remekművét is, a költő azonban a vígasztalhatatlanság és az ernyedtség közepette is képes visszafegyelmelni magát a *nem-halálos* értékrendbe, a létvállaló józanságba, a "Nem zokogok", a "megemészttem halálotok", a "Nem! Nem! Nem! Nem adom magam. Meg nem adom magam" monoton ráolvasással és látomásos igékkel kicsikart állapotába.

Va jön van-e lírai fedezete a szembefordulásnak, az elhátarolódásnak, amely szófordulatok, kíméletlen kifejezések sorozatával minősíti védhetetlennek az öngyilkosságot, és kiáltja ki az "Akinck a létre a két nemző-szülő ad hatalmat! az viselje!" nagyobb igazságát? Sok olvasó hajlamos Juhász Ferenc amúgyis nehezen befogadható és követhető alkotásainak már-már monomániás életragaszkodását *a minősége nélkül szemlélt élet* bálványozásának tekinteni. A *halálos élet* igenlése az elvtelenség kérdését is fölveti – azt a dilemmát, amelyet Rónay László tömören és finom határozottsággal így foglalt szavakba: Juhász "sosem írt 'rendszerpárti' verseket, de az a tény, hogy nem úszott szembe az árral, tekintélyét és költő-egyensúlyát is kikezdte. Szinte észrevétlenül szakadtak el azok a szálak, melyek a hétköznapokhoz, az általa addig kifejezett történelmi kérdésekhez fűzték, s egyre hatalmasabb eposzokban álmodja

újra a mitikus ősvilágot. /.../ A személyiség és vállalt szerep válsága is tetten érhető: látomásai, képei néha öncélúak, olykor nem célképzet, hanem az írás vágya mozgatja fantáziáját." Az *Erkölc és irodalom* (1993) szűkszavúan sűrű lapjairól való ez a vélekedés – nem dönthető el egyértelműen tehát, pontosan mikor történt meg a költő eszmei-művészi megingása, megtorpanása, és a *Latinovits*-vers válságterméke Rónay szerint. Az viszont kétségtelen, hogy a színművész lényegében bizonyítottan elfogadható öngyilkossága az *árral szemben úszás* tetteként él a közvéleményben; és a vers erre a tetre mond nemet. El-lentétben Nagy László hosszabb készülődés – egy esztendő, többszakaszos munka – után kikristályosított siratójával (*Gyászom a Színészkirálynéért*), amely inkább a tágabb kör: a kor és a társadalom felelősségét firtatja, és a radikális elhárítás helyett a testvéri osztozást mondja ki. (Ne feledjük, az 1955/56-ig tartó időszakban inkább Nagy László hajlott kompromisszumra – nem a korrallal, hanem a kor föltételezett legjobb lehetőségeivel, és Juhász bizonyult a szigorúbb szembeszegülőnek. Ez a kü-

lönbség még a hatvanas évek első harmadában is fennállt, majd Juhász Ferenc kivételes értékű létösszegző műveivel, illetve Nagy László *Menyegzőjével* ért egymás mellé a két "iker-poéta", hogy aztán fokozatosan és mind visszafordíthatatlanabbul eltérjen útjuk.)

A hatvankettedik szakaszhoz érkező olvasó tudata mélyén már föltette magának ezeket a kérdéseket – és a költemény rendre megadta a válaszokat. Hiszen mindjárt a legelső két sor: "Ahogy te mondtad az Anyámat! úgy senki más!" tanúsította (az *Anyám* című époszra való utalással) a testvériesülést. A vers második szava, a te megteremti az intim beszédmodot, amely némelykor átvált ti-be, az öngyilkos asszonyt, Juhász Ferencné Szeverényi Erzsébet irodalomtörténészt is bevonva a morális vitaszituáció tüntetően naturalista közegébe. A hitvestől Juhász már az 1973. január 18-án lezárt, s abban az évben mejelentetett *A megváltó aranykard* című kötetel elbúcsúzott. A *Latinovits*-vers 1977-ben lett a *Szerelmes hazatértorgás* záródarabja. Ha a Latinovits Zoltánhoz intézett és egyben őt érintő vádbeszéd mérlegelés nélkülinek, a ször-

nyű halálesethez képest elhamarkodottnak tűnne, akkor a másik vádbeszéd, a feleséget ostorozó viszont már mint sokszoros verstárgy, meggondolt gondolat hordozza a távolságot teremtő időtényezőt.

A *te* és a *ti* majdnem azonos számban ugrik sorkezdő (-megszólító) helyre, ám a fontosabb szerep – mondhatni a férfiprincípiumnak a női princípiummal szembeni, és itt nem ok nélkül tételezett előjoga – Latinovitsé. A tetem jelképes tiprásának borzongatóan szokatlan gesztusa – a tetem tetemrehívása is elsősorban őt éri. A "Te vak!", "Te Gyáva!" és a "Ti Gyámoltalanok", "Ti Öngyűlölő Bátrak, Büszke Dacosok" megszólítás-garmadája az esetek felében ellentétel, paradoxonnal vissza is veszi a káromló szidalmat. Az "Édes Vad Halottaim!" típusú szerkezetek a majd a végkifejletben elközelgő "Nem: Ti! Nem: Te!" teljes elutasítást is ellensúlyozzák.

A halál erkölcsfilozófiája *csakis* lírai argumentációt kap a költeményben (bár, 1976-ban, komolyabb figyelmet érdemelték volna olyan hasonlatok, mint rögvest a negyedik szakaszban ez: "S égünk, vérzünk, mint kicsi ország, barbár-/ megszállottan!" Mégis körülvenné a tágabb, társadalmi-történelmi gyűrű az egyén pusztulását?). Juhász sokszor ismételt – és az ismétléssel, mint költői érveléssel megtámasztott – álláspontja most így követeli jogait: "Múlандó nem élhet: csak teljes halállal halhatatlanul!" A *varangyosbéka-halál* és a *fehér bárány-halál* jóval korábbról ismeretes és nevezetes különbségtevése után az életből szervecsülő halál, illetve az életet tagadó halál ütköztetése ez. Bár idézetek bizonyíthatnák, hogy Juhász számára a "teljes" halál, a *küldetéses* halál is csak a jelzője miatt elfogadható, most valóban nem az elmúlás abszurdításáról, hanem a jelzőkről, azaz általában a mű irodalmiságáról kell meditatálnunk. Igen valószínű, hogy ez a gyászvers azt is lenyűgözi, aki nem jut el az olvasásban a hatvankettedik szakaszig, mert ízlése, lelkiállapota jóval hamarabb elutasításra készíti. A lélek fiziológiája tiltakozhat a Juhász Ferenc-i szökincs ellen; érhet áramütésként a nagy összetételekké terjeszkedő mondatszavak sokkja; kelthet súlyos ellenérzést

az egy halott férfi és egy halott nő alakját meghívó vers halálképeinek (azaz a földdel való egyesülésnek) az erős erotikázaltsága: a halálnak, másfelől pedig a halálról való gondolkodásnak a szexuális *átélése*. Talán az agresszív szövegformálás, a káromló attitűd ellen hevesen tiltakozók is megérzik azonban, milyen erőfeszítéssel kényszeríti magát a vershős, a lírai alteregó – szinte csak a meztelen lélek, a kötéthurkok emlékétől véraláfutásos, a késkerékkel szabdalt – a költő alakmása a halálháromszögbe. Egy (túl)élő igyekszik legyűrni két öngyilkos halott iszonyatos (túl)erejét. Ebben a csatározásban Juhász sokféle fegyverzetet alkalmaz a költészet arzenáljából. Többet is a kívánatosnál. Saját sémáit csatogtatja, amikor mindenáron vissza-visszatér univerzális képvilágának elhasznált konvencióihoz, az "öslények, öshüllők" itt kevésbé helyénvaló képeihez, illetve az anyagesere képzeihez, azt az indokoltabb, ám túl nyers asszociációt keltve, hogy a halál, valamint az oszlás, porladás a materiális létezés öntisztulása és önépítése. Mesteriek viszont azok a víziók, melyeket rokon tartományokból hív elő: a tizenötödik szakasztól a *görnyedő*, terhet cipelő, *könyvekről álmódó gyermek* föltűnése, a huszonötödik szakasztól egy saját gyermekkori emlékének idézése stb. Az Anyám szóval, illetve műcímmel deklarált gyermekség- fiúság-tudat az egész költeményen végigvonul, erős – és erőt adó – emlékként is, a felnőni-képtelenség állapotaként is. A kétszáznyolcvan sorból már a kilencedik fiúnak szólította Latinovitsot. A közvetlen, bizalmas te után ez az első megnevezése, megszólítása a testvéri színészbarátnak – azaz a hetedik sorban főnévként ismételt "Bolond. Bolond" most melléknévi szerepben jelenik meg újra: "Mert mindig van remény bolond fiú..." (s erre már a tizedik sor minősítő-szólító jelzőkettőse a "gögös, rohad!", felkiáltójellel). A gyermekember képegységeit Juhász a heroikusan felnövesztett ember változatos képsoraival veti össze. Az önfelnövesztés fokozatosan történik, és a mű utolsó szakaszaiban a világfa-mitologikum őscerejével, hatalmasságával is társul: "Jaj! Tiszta forrás! Én szarvassá változott fiú! Szarvam/ Virágzó Világfa/ Szarvam csillag-

lombjában Friedrich Nietzsche ül, s erőhatalmam/ Baruch de Spinoza// És mind a többiek, a hittevők, árvák, boldondok/ Alighieri Dante/ S a költők, Isten Örvényei, a Kezdet-Előtti Anyagpontok/ Nem: Ti! Nem: Te!" A költő saját alkotásainak energiáját – az 1960-as évek eleje táján keletkezett bartóki kompozícióinak nagyszerűségét, *Virágzó világfa* című 1965-ös válogatott versgyűjteményét mint erkölcsileg és esztétikailag érvelő tényegészet – fogja be igazának bizonyításába. A két halott, a két átkozva áldott vitatárs felnövesztése a számtalan nagybetűs, tulajdonnevesítő szóképzés által valósul meg elsősorban, a dicsőítő és a pejoráló jelentést állandóan keverve a költemény oly alapvető és jellegzetes morális kétpólusosságában. A "Halott Buták" közül a feleség például egyszerre génusz és nagybeteg ("...Aszszony-zseni, Kis Depresszió...") és ugyanebben a tizennegyedik szakaszban, s ugyanezen sorban a színészbarát is "Skizofrén Gyémánt-társ". Kettejük óriási volta, emléküik irgalamatlanul nagy árnya az animális és a tárgyi világból is kér nevet, a megszemélyesítések e régiókra is kiterjeszked-

nek, hogy a létteljesség legyen jelen. Az eltávozottak "Kankanca Téboly-rabok", a "Két Gyász", a "Két Halál" fölveszi a két kutyanévet (*Balzsam* és *Bagó* Juhászék, illetve *Latinovits* ebe volt; az előbbiről képpers is íródott, az utóbbi sűrűn szerepel a színművész írásai-ban, és a róla szóló emlékezősekben is). A két dög: a két halott halála, halálneme két gyilkos szerszámban kísért: "A két dög marja száraz-fehér szívem! Leselkedsz/ te Balta és te Kés?"

A felnövesztés, a tulajdonnesvesítő aktus: a tárgyak, a létezők, a fogalmak, a növények, állatok és emberek mindközös személylényegítése, a *humánus kegyetlenséggel* antropomorfizált világ fő parancsa, erkölcsi pressziója, cáfolhatatlan konklúziója a kilencedik szakaszban mondta ki önmagát, vagyis kiáltotta azt ki a "hiába ordító" vershős, a "Megöszült gyerek", ismételve és strófakezdő pozícióba állítva a hiába szót: "Hiába, nem lehet negyvenötévesen szípigva, röhögve/ zokogni!" – s ezt azonnal folytatja, ellentétezi, amit az öngyilkosok mégis, ennek ellenére tettek: "Csak röhögni nyálasan, mert telve már a bögre./ És ugorni// Költélhu-

rokba. Mozdony elé. Gázcsövön lógni/ vaskerék alatt..." A megfutó, menekülő ember – mint morális értelemben nem felnőtt ember, és a maradó, elviselő ember – mint az erkölcs egyedül méltó, egyedül lehetséges felnőttje: e két figura, két magatartás, két döntés ütköztetése a *Latinovits*-vers. Tehát nem a "gyermek" és a "felnőtt" fordul szembe egymással, hanem a küszködő, a *cement-halált le nem dobó*, álmodó – és álmodott – gyermek, meg a lírai alteregó, a "Megöszült gyerek" is nemet mond a negyvenötévesen is zokogó, "ugró" nem-felnőtteknek.

Juhász e verssel – noha ezt a legkevésbé sem szokás az ő munkásságát értelmezve emlegetni – a hűséget emeli világképe és lírája kulcsfogalmává. A hűséget: a lefényesebb Nagy László-i kincset szikráztatja ő is. Akkor, amikor az egykori költőbaráttal való testvéri szövetsége már szinte semmivé foszlott. Hűség és hűség között azonban különbség van. Juhászé önmagában és önmagáért való – vagyis a hűség a hűségért való, és a költőért való; s így, ezzel a közvetítéssel az életért való. Nagy László hűségfogalma nem az élet (a nagybetűs Élet) általánosságához, hanem egy hajdánán – főleg 1946 és 1952 között – megélt minőséghez, az univerzális remény tavaszához kötődik. Belátható, hogy a Létezés színe előtt – és szolgálatában – nem lehet nemet mondani; az Élet viszont megengedi, sőt kéri a mérlegelést. Juhász hűségkoncepciójának elvont monumentalitása, káprázatos heroizmusa éppen fönséges mozdulatlansága, élettelen – bár létezősteli! – teljessége miatt nem képes integrálni Nagy László szerényebb léptékű, csöndesebb izzású, nem a létre, hanem az életre és az emberre szabott versbeli hűségét. A hűségeszme alakította a világképet, a történelemnek adott válaszokat a két poétánál? Vagy a világkép, a történelem hozta felszínre épp ezt a két, oly eltérő ideát? Akár így, akár úgy, a két költő két *Latinovits*-verse is bizonyosság arra, hogy amikor már mindketten végleg elhagyták személyes és történelmi "gyermek-énjüket", amikor mindketten *beleöszültek* az 1956 ősze utáni történelembe, egyre inkább két különböző erkölcsi megváltást, erkölcsi rendszert fogalmaztak meg és fogalmaztak versbe. Juhász

Ferenc a *mindenáron való élés*, Nagy László az *alku nélküli élés* lírai programját alakította ki. Az egyik minden körülmények között ragaszkodik a *jelenlé*hez; a másik bizalommal elfogadja – szükség esetén – a *jelen-nem-létet*, mint végső megoldást. Sem egyik, sem másik hűségfogalom mély megélttségéről nem hagynak kétséget a java költemények. Ez két, egymással nem, vagy legföljebb súrlódva érintkező hűségfogalom. (Még akkor is az, ha tovább vizsgálnánk, finomítanánk mindkettőt. Azt a tényt például, hogy Juhász az öngyilkosság ellen kel ki, Nagy viszont nem a halál módjával, hanem szükségszerű voltával törődik. Juhász átkozza a halált, könnyei között; Nagy megsiratja a halottat, tehetetlenségében csikorgatva a fogát. Ez nemcsak Latinovits-verseikre igaz, hanem más halottsiratásaira is. A *Szerelmes hazatántorgás Szívembe-petéző fűrkészdarázs-halottak* ciklusában Juhász önmagához *hüen* búcsúzott két íróbaráttól: *Simon István már a földben*; *Szabó István hite* – és a posztumusz *Jönnek a harangok értem Fejfák* ciklusában Nagy önmagához *hüen* köszönt el ugyanettől a két férfitől: *Három nap, három éj*; *Az elhúnyt várakoztatása*. S miként szólnak öngyilkosokról? Juhásznál megkerülhetetlen mű *A megváltó aranykard*, a feleségkönyv; Nagynál megkerülhetetlen a Szilágyi Domokos költő utáni két intés: az *Aki szerelmes lett a halálba* és a *Glossza, bocsanatér*.)

A kiválasztott – vagy önmagát kiválasztó – hatvankettedik szakasz előtt megreng a vers, megreng *Latinovits Zoltán koporsója*..., megreng a *múmia-báb*, megreng a múmiát, a koporsót *teleíró* minden jel, minden betű: a fájdalomtól, a diszharmoniatól, a tehetetlenségtől és az egyre nyíltabban kimondott vétő nagy horderejétől eddig is állandóan rázkódó költeményt valódi földrengés éri. A Föld rengése, nem a világé, nem a mindenségé. Az eltemető földé; a glóbuszé, a Föld-hazáé. Az ötvenhatodik szakasz sokadszor vonatkoztatja, alkalmazza Latinovitsra – a másik *öszre* -- a *bohóc* szót, mely mindvégig párja-szinonimája a *bolond*nak. A strófa olyan nagynak láttatja a balatonszemesi tragédiát, a színészhalált, amilyen szörnyűségesen óriásinak

csak láttatni lehet – itt a földön: "Ne üvölts hát a Földgolyóban széttagadt Ősz/Bohóc-Virág/ Veled a Földgolyó a külső hártyahéjig megöszülten viselős:/ Rongy Szomorúság." *A halálból mint viselősségből*, az elmúlásból mint keletkezésből a szülési fájdalmak jaja közepette, rengve teremti újjá önmagát az egész költeményben Teremtő nélkülinek érzékeltetett: mert csupán a hűséges ember által teremtett világ. "A föld pórusain kifüstöl gyalázat-ordításod/ s megrengegenek/ országok, népek, földrészek, vulkánok, vadonok, dzsunglek, jég-szívű hegyóriások// s a cettel fölhabzó tengerek" – kezdődik a nagy körkép, amely – némiképp a mózesi könyv(ek)re visszaját szón – a hatvanadik szakaszig csak állatféléket és állatcsaládot harmincegyet sorol (többnyire távoliakat, egzotikusakat: "...hoatzin, tukán/ a papagáj, kolibri, krokodil, viziló, elefánt, zsiráf hiába/ fél ezután"/. *A falevél* szó a növényi, a *halál-salak* az anyagi világot is rengeti. Ez a monumentális földmozgás veti majd ki a földből a hatvanhatodik szakasztól az egyes szám első személyben beszélő vershőst, aki elébb maga is megjárta a földet, az alvi-

lágot – ahogy a hatvanötödikben olvassuk: "Megyek a földben, leragadt szemhéjjakkal, vakon./ húzva: koporsót/ Járom a föld forró beleiben, bélsáron tocsogva, fehér szaron/ S nem az utolsó!" (Szövegkörnyezetében ez a strófa szép bizonyosság arra, hogy amit a szidó-káromló felnövesztéssel, az állati és tárgyi megszemélyesítésekkel megadott két halottjának a lírai alteregó, azt *önkicsinyítéssel* is megadja saját magának. A koporsót *megvakított csipás törpe bányaló* húzza a *halál-sötétben, a föld forró beleiben*. Az *önkicsinyítés*: érv a verszárásban a világfát is hordozóvá fölnagyított vershős, az óriási jelképalak melletti.)

A nagy versföldrengés dobja felszínre Nietzsche, Spinoza, Dante önmagukban is érvelő neveit, a nagy pokoljárókat, akik közül sem az elborult elméjű Nietzsche, sem a tüdőbajban szenvedő (és egyháza által kiátkozott) Spinoza, sem a hazátlan Dante nem lett öngyilkos. A földörvényből támadnak a teremtés eufóriájában mégiscsak megemlített *Isten Örvényei*, a *költők*. A rengés tárja föl a *milliárd sejtet* mint *milliárd ravatalt*: egyszerre benépesül és *kinépesül* a

Föld. A rengésből magasodik föl a versbeli Világfa-Lény, a Ravatal-Ember, aki "Kannibál-szívével" *rágja, marja, zabálja az emberhullákat*; aki azért zárhatja a rémületesen szép alkotást az "Ím: győzedelmem!" hitével, mert *szíve eltakarítja a halált*. A nagybetűs Halált, amely ugyancsak a hatalmas földrengés: a végítélet-teremtés hasadékaiból szabadult ki huszonötfejű szörnyként – a hatvankilencedik versszak egészében és a hetvenedik, utolsó versszak első sorában huszonötször ismételve önmagát, harsogva felkiáltójeles nevét: "Halál! Halál! Halál! Halál! Halál!..." A mű elején két halálesetet, két öngyilkosság tényét és emlékét kellett intellektuálisan és erkölcsileg megemésztetnie a vershősnek. Most már magát a Halált – a "Nem vagy: szerelmem!" létállapotot, a léthiányt – kell *fölnenni*.

Az embert, embermaradékot, emberhalált rágó, zabáló vershős mint képszerűen, dinamikusan megelevenedő alak: nyilván szinte mindenkinek taszító. S ha van is türelem, fogékonyság, értés az olvasóban a rútság szépsége iránt, akkor is nyitva marad a kérdés: valóban győzelem-e, elég-e a győzelemhez – az élet őrzéséhez, az őrzés melletti érveléshez – a riasztó tett?

Valószínűleg nem lenne elég, ha halálos birodalomból a közvetlen és nyers szókimondás valóságába áttüremkedő, hipernaturalista költemény naturalizmusa túlfeszített ségével nem pattintotta volna el önmagát már jóval korábban. A szövegeképzés, a stiláris világ egy idő után nem az elűző borzalom, nem a teljes idegenség erejével hat: megszozott textussá válik. Az átok feketéjéből kiragyog a himnusz feketéje is. Káromkodásból épül – nem katedrális, de gyásztemplom, ahol egy pogány a jövőnek akar áldozni; a Létnek. (Igen távoli és későbbi párhuzamos példa Spíró György *Csirkefej* című drámája, amely súlyos káromkodások és istenkáromlások tömege ellenére nem egyébre keresi a választ, mint arra: "Van Isten?")

A *Latinovits*-vers sistergő, agyonégető, elnyelő szépsége másfelől annak köszönhető, hogy a lélek és a szem naturalista élménybeszámolója, az elme és a szív naturalista víziói alatt működik a művészet és az irodalom tradicionaliz-

musa: az a képzőművészeti és literátus képanyag, amely már jelle, toposszá, önmagán túli archetípussá sűrűsödött. Mindebben kikezdehetetlen szépség és megkérdőjelezhetetlen szellemi és erkölcsi erő lakozik. A magyar (és a világ-) folklór ezernyi morzejjel üzen, hogy végül kikopogja a *Virágzó Világfa* titáját. A nagybetűs Irodalom, a nagybetűs Filozófia küldi Dantét, Spinozát, Nietzschét. A Festszet többek közt Boscht. S nem volt-e halott árny-vendég már a részint idézett tizedik szakaszban a magát megöli Jeszenyin, a vonat alá került József Attila? Nem szólaltak-e meg újra és újra a Mindenség összes eddigi "Vad Bohócai", a 20. századi művészetben már végképp jelképeessé lett, Watteau-tól és másoktól Fellini-filmekbe és más alkotásokba átderengő tarka és fehér kimázoltak? Egy-egy szóban – például: valcer – nem szólaltak-e meg új történelmi és művészi mitológiák?

Ennek a rejtetten, és ezért nagyon erősen ható motívumrendszernek legteljesebb és legszebb foglalata a hatvankettedik szakasz:

És nem halál, nem a gyász, Két Skizofrén Apostol:
a játszma vége.

Tudod: Nő-Jézus, s te Ideg-Ősz Színész-Bohóc Leo Tolsz-
toj:

Háború és Béke.

A szakasz értelmezését nem könnyíti *Jézus*, a megváltó jelenléte. A két halott: *Két Skizofrén Apostol* -- az egyik viszont *Nő-Jézus* is. A szöveg magmás parázslása olykor túlhevíti a képeket. Különlegességük, egyediségük néha elötte jár tisztaságuknak és jelentőségüknek. Krisztust *öngyilkosként* értelmezni éppoly nehéz, mint megfejteni ebben a kontextusban a Nő-Jézus összetételt, a feleség megváltói szerepét. Ám, mint a bevezetőben jeleztük, ezáltal nem erről esik szó. S nem is a szakasz harmadik sorának remekléséről, a háromszor két elemű *Ideg-Ősz Színész-Bohóc Leo Tolsztoj* szerkezetéről: Latinovits e megnevezéséről.

Hanem a rímekről. A páros sorok három-három szavas, rímhelyzetű szintagmáiról.

A játszma vége: Samuel Beckett klasszikus drámája, az abszurd irodalom címerdarabja, a katasztrofista világlátás egyik legdöbbenetesebb dokumentuma. *A Háború és béke*: Lev Nyikolajevics Tolsztoj halhatatlan regénye, a nagyrealizmus mintapéldája, az egyéni és nemzeti küzdelem értelmes és távlatos voltának himnusza. Ha a szakasz formai túlkomplikáltságától – a Jézus-alak mellett a Tolsztoj-alak másutt majd elemzendő *skizoidságának* problémájától – eltekintünk: ha valóban csak a rímpárra tekintünk, ebben a *totális nem* és a *totális igen* feszül össze. A játszma vége – a nem – két *nem*-mel erősen tagadva, nemleges helyzetben; a (kétszeresen nagybetűs) *Háború és Béke* – az igen – a sorkezdő *Tudod*-dal igenelve. Itt a legnyilvánvalóbb, hogy Juhász Ferenc a személyes síkon, a (túl)élő és a számára oly kedves két öngyilkos halott viadalában, a szükségképp egyoldalú párbeszédben végülis eldönthetetlen harcot a művészet ügyévé avatja, a megoldást az irodalomra testálja. A *játzsma vége*-gondolat horderejét és

erkölcsét Beckett írói nagysága szavatolja, műveinek klasszisa (A játszma vége klasszisa) biztosítja. A *Háború és béke*-gondolat (azaz a regény főgondolata) Tolsztoj a szakaszba beleírt nevétől, műveinek maradandóságától (a *Háború és béke* maradandóságától) nyeri formátumát. És nyeri – a költő logikája és nyelvtani megoldása szerint – a játszmat; mivelhogy annak soha nincs vége.

Tolsztoj krisztianizmusa, Színész-Bohócsága, Latinovits Színész-Bohóc Leo Tolsztojsága, a Nő-Jézus-Skizofrén-Apostol és a Háború és Béke-Tolsztoj-Szkizofrén Apostol egymásmellettsége: csupa eszmei és erkölcsi, tartalmi és formai kérdés. Egynéhány abból a sok tucatból amelyeket ez az ellentmondásos és nagyszerű, taszító és elháríthatatlan költemény föltesz.

A hatvankettedik szakasz páros sorainak ríme, a hat szó nem tesz föl kérdést. Talán nem is állítanak semmit, csupán önmagukat képviselik. Jelen vannak. Egy sorral elválasztva, együtt vannak jelen a rímekben. Mindkettő jelen van. A csupa kisbetűs, a *játzsma vége* a hívórim. A két nagybetűs, a *Háború és Béke* pedig megfelel neki.

Farkas András: *Festő és modell* (grafika)

Filep Tamás Gusztáv - Tóth László

A hazatérő

- Peéry Rezső életművéhez* -

I. Az utóbbi években a Kárpát-medencében is elhárultak Peéry Rezső életműve közzétételének, az esszéíró-publicista hiteles portréja megalkotásának ideológiai akadályai, s az elmúlt évben már első két könyve is megjelent mifelénk. Ezek közül az egyik az ez idáig csupán Nyugaton napvilágot látott *Requiem egy országrészért* című kötetnek első szlovákiai magyar kiadása a Pannónia Kiadó gondozásában, melyben az író családja, gyermekkorá, szlovákiai emlékei köré szőtt vallomásainak, esszéinek egy része olvasható. A Kalligram Könyvkiadó viszont Peéry Rezső 1945-1948 közötti, az évek során teljesen elfeledett írásából és leveleiből készült válogatással (*Gondolatok a tehergomban, avagy Védőbeszéd a szlovákiai magyarok perében* címmel) ezzel csaknem egyidőben egy olyan életmű-válogatást indított útjára, mely három(-négy) kötetben tesz kísérletet arra, hogy a kétszeres-háromszoros emigráns-sorsra jutott író mind a nagyközönség, mind pedig a szakma számára javarészt ismeretlen, csúcsaiban azonban az általa művelt műfa jök legjobb teljesítményeivel vetekező életművét a maga sokszínűségében bemutassa. E sorozat legújabb kötetében mi is tulajdonképpen a Requiem

egy országrészért témakörébe illő írásokat gyűjtöttük egybe, jóllehet válogatásunk semmi egyébben nem követi azt, és sokkal bővebb is annál. *A végzet bábjátéka, avagy Peremmagyarok az idő sodrában* kötet ugyanis a több mint fél évszázadon át ívelő írói pályát jelentő, 1926-1977 között születő teljes életművet igyekszik átfogni, persze, a szóban forgó tematikai elv szerinti válogatásban. Életmű-válogatásunk harmadik darabjának tematikai rendezőelve Peéry Rezsőnek a magyar irodalomról és sorstörténelemről, továbbá a mindenkori totalitárius rendszerek és hatalmi gépezetek működési mecha-

*Peéry Rezső életéről, irodalmi munkásságáról legutóbb a Palócföld 93/5. számában közöltünk tanulmányt.

nizmusáról, illetve az ötvenhatos magyar forradalomról, valamint az emigrációs sors otthonkereső és otthonteremtő küzdelmeiről szóló tanulmányait, esszéit, vallomásait és publicisztikai írásait sorakoztatja közös kötetbe. (Lehetségesnek látszik, hogy az író kéziratban maradt, eddig publikálatlan írásaiból, illetve rendkívül értékes és kiterjedt levelezéséből is összeáll majd egy negyedik kötet.)

Az utóbbi esztendők Peéry-kutatásának és -receptiójának, továbbá megjelent és készülő köteteinek fényében talán már fölösleges bizonygatni, hogy a (cseh)szlovákiai magyar irodalom egyik legfontosabb, bizonyos rétegeiben legmaradandóbbnak tűnő oeuvre-je az övé. Elsősorban írói-nyelvi eszközei, témagazdagsága, valamint munkáinak eszmetörténeti megalapozottsága teszik azzá, ám e tekintetben az sem elhanyagolható, hogy a (cseh)szlovákiai magyar írásbeliségben ő az az alkotó, aki huzamosabb ideig nem engedett egyetlen szélsőséges ideológia csábításának sem. Ezzel szemben a rendelkezésre álló (csehszlovákiai magyar) irodalomtörténeti

feldolgozások és bibliográfiák jóformán csak a korai, valóban szélsőségekbe tévedő Peéryről szólnak, s félszázadon végigívelő pályájának egésze helyett annak csupán néhány esztendőre kiterjedő kezdeteit mutatják fel.

II. Már-már mulatságos, hogy amíg a múlt rendszer művelődés- és eszmetörténeti rangsorában a két világháború közötti időszak szellemi munkásainak helye attól függött, hogy mennyiben közelítettek az éppen időszerű, a munkáspártok különböző irányzatai által szentesített világgéphez – melynek tükrében károsnak minősült a polgári értékrend és a demokratikus hagyományok felé való "elhajlás", aminek következtében homályban maradt Peéry életművének legnagyobb hányada is –; ma az akkoriban sulykolt "tények" áldozata lehet esszéírónk emlékezete.

Az elmúlt korszak Peéry-képével azonban nincs mit kezdenünk.

Peéry útja a naiv, ösztönös szélsőségességtől a demokrácia felé vezetett, s ebben a vonatkozásban éppen a fordítottja játszódott le nála annak, mint amit a korabeli ideológusok elvártak. Így az sem lett volna csoda, ha egyértelműen elmarasztaló ítélet születik meg vele kapcsolatban. Az effajta ítéletalkotást azonban zavarta *A vádlott megszólal*-ban *Fábry Zoltán* által is hangsúlyozott momentum, nevezetesen, hogy Peéry éppen a fasiszta szlovák állam idején tudott a magyar antifasiszta publicisztika egyik, szélesebb összefüggésekben is jeles képviselője lenni.

Az 1989 előtti irodalomtörténet-írás tehát úgynevezett haladó hagyományai közé igyekezett begyömöszölni a pályakezdő – sarlós – Peéry munkásságát; az így felrajzolt képet viszont eleve értelmezhetetlenné tette a baloldaliság-antifasiszmus-"ellenforradalmiság" – az utóbbin Peéry 1956-os magyarországi (soproni) szerepvállalása, illetve emigrációja, majd nyugat-európai tevékenysége értendő – pályáíve, amely olyannyira elütött a kommunista ideológia kívánalmaitól. Bár e fordított optikának talán

hihetett is a korabeli olvasó, amennyiben az antifasizmust hajlandó volt a baloldaliság származékának vagy következményének tekinteni. Ma azonban már egyszerű a cáfolat: a demokratikus magatartás nem integrálható a bolsevik eszmerendszerbe, mi több, éppen ellentétes azzal. Ha ezt tudatosítjuk, a családi-polgári hagyományokkal való ifjonti szembefordulástól, az ifjúkor mindössze néhány évig tartó forradalmi romantikájától eltekintve, írónknak a baloldali radikalizmustól a szélsőséges radikalizmusok nyílt tagadásáig, a demokratikus eszmények melletti cselekvő állásfoglalásig vezető útján nyomát sem látjuk a vargabetűknek. Főlöszleges tehát tagadnunk, hogy Peéryt eszmélkedése kezdetén a rappizmus szele is meglegyintette, amely oly sok kitűnő kortársát sem hagyta érintetlenül. Ellenkezőleg: az írónk sorsából levont tanulságok nemzedéktársainak többségére érvényesek és szempontokat adnak annak felméréséhez, hogy társai hogyan kerültek ideológiai rabságába, s a bölcsőbbek hogyan szabadultak ki abból.

A válasz – a mindig összetett, s egészében aligha kiismerhető jellemén kívül – Peéry Rezső esetében az éppen e kötet írásaiban érzékletesen festett családi körülményeiben, az őt ifjúkorában ért hatásokban rejlik. Írónk tudva levően az államfordulat, a főhatalomváltás után felnövekvő első nemzedék tagja volt. 1910-ben született, s első emlékei a még egységes birodalomhoz kapcsolódtak. Meghatározó élménye tehát az annyiszor emlegetett "titokzatos és halfarkú ország" bukása volt. Nemzedékében ez az élmény keltette fel a "viszonylagosság érzését", amelynek két világháború közötti leghatásosabb megfogalmazója *Szvatkó Pál* volt, akinek e tárgyú esszéire Peéry több kései írásában is hivatkozik. E viszonylagosság-érzet táplálta a korosztály fiatalkori, formátlan forradalmi lendületét, amellyel minden meglévő – s hamisnak mutatkozó – társadalmi képződménnyel szembeszegült. E szembeszegülésében meghatározó lehetett koruk megoldatlan szociális problémáinak egész sora, ami többüket arra indította, hogy – századunk első felének egyik szimplifikáló világké-

pe szerint – a történelmet osztályharcok történeteként szemléljék. Nyilvánvalóan hatással volt rájuk a "világforradalmak" korának hangulata és annak széleskörű (részben szovjet) irodalma, de a polgári értékrend hiányosságait felnagyító, s a Nyugat bukását megjövendölő kultúrfilozófiák is fölértékelődtek bennük. Nem az "ázsiai méreg" (Márai) elharapódzásáról van szó: a baloldaliság szerte Európában a korszellem egyik meghatározója volt.

Mindezekon kívül vélhetően nem túlzunk akkor sem, amikor azt állítjuk, hogy a csehszlovák demokrácia elmentmondásait Peéry kisebbségiként, magyarként másoknál is élesebben látta. Nincs ebben belemagyarázás, a kései felismerés visszavetítése a húszas évekre: az öregedő Peéryt egyre többször foglalkoztatták esszéiben a politikai nemzet széthullásának körülményei, ezzel kapcsolatban gyermekkori élményei – több írásában is említi, hogy kis híján a cseh legionáriusok sortűzének áldozata lett –, s okkal gondolhatjuk, hogy a nemzeti közösséghez való tartozás feldolgozatlan hatása, a közös-

ségteremtés igénye is működhetett az eszményeket kereső fiatalokban. Gondolkodásában a kezdet kezdetén – mint ezt korai írásai bizonyítják – egyébként is határozatlan formában kavarnak a különböző eszmék és irányzatok, sőt, egész nemzedéke minden megmozdulásában – amelyekben a regősjárástól a cserkészmozgalmon keresztül a Sarlóig Peéry is kivette a részét – ott hullámszik a kor uralkodó ideái és ideológiái, az erősödő nacionális és szociális szemlélet, s egyféle erőteljesebb népiség is körvonalazódni látszik benne. Tizenkilenc-huszonkét éves korában a Sarló ideológusaként lép elő: első ismertebb írásában az elődöket (Adyt, Móriczot, Szabó Dezsőt) kereste, s a munkásirodalom, a munkás-kultúra, a proletkult teoretikusának mutatkozott. A marxizmus eszmerendszere elméletileg is foglalkoztatta, mint azt a Korunkban közölt két hosszabb tanulmánya is igazolja. Zilált, tartalmilag szemléletileg tisztázatlan, értelmezhetetlen, sőt, olykor érthetetlen, stílusosan túlfűtött harsány és hanyag írások ezek. Ma már csak mint a kor, s

egyik szellemi körének-mozgalmának dokumentumai lehetnek érdekesek, így is inkább csak a kutatók számára. Ez a magyarázata annak, hogy ezekből az írásaiból egy sem került be kötetünkbe, melynek legkorábbi opusa a már szemléletében és nyelvi-stiláris eszközeiben is önmagára talált Peéryt mutató, huszonnégy éves korában írt *Gallilei veresége a szilicei fennsíkon*. Akik viszont íróink korai kísérleteire kíváncsiak, azok jó részének adatait, lelőhelyét megtalálhatja a Kossuth és a Madách Könyvkiadó gondozásában megjelent *Ez volt a Sarló* című, 1978-ban kiadott kötet *Varga Rózsa* által összeállított tematikus bibliográfiájában.

A Peéryék ifjúkorában oly nagyon remélt világmegváltás azonban – mint tudjuk – elmaradt. A Peéryék által szervezett mozgalom vezérkarának egy része – a dogmakért cserébe – föladata népi és szociális elkötelezettségét, s kiderült, hogy a mozgalmából mind a szélsőbaloldalra, mind pedig – amint az később nyilvánvalóvá vált – a szélsőjobboldalra, azaz a radikalizmus mindkét ellentétes véglete felé vezet út. A személyes sorsban lecsapódó szemléletes példa erre, hogy a második világháború utolsó szakaszában Peéryt éppen egyik korábbi harcostársa akarja elhurcoltatni a németekkel. Peéry a harmincas évek első felétől, közepétől – nagyjából – középre kerül az elvek ütközésében, s a politikai skálán a szociáldemokrácia tájékán található.

Ez idő tájt, tehát a harmincas évek derekán már nem osztályok, hanem az egész csehszlovákiai magyar közösség érdekében ír és cselekszik, a csehszlovákiai magyar értelmiségi utánpótlás-helyzete, a kultúra működőképességének biztosítása foglalkoztatja. Ebben a pályaszakaszbán már elítéli azokat, akik a hatékony reform minden részletmunkára kiterjedő tervének kidolgozása helyett a doktrínák érvényesítésétől remélik a közélet átalakításának esélyét. A Sarló messianizmusának is éppen a "magyar élet megváltoztatásának" nyilvánvaló szükségessége biztosította az alapját, s a mozgalom kezdetben éppen ehhez a

munkához adott impulzusokat, ötleteket. A "világkonceptió" helyetti részletmunka Peéry esetében tanári, majd újságírói, kritikusi munkát jelent. Aktivista lapnál dolgozott, ami azonban nem a hivatalosság, nem az államhatalom szolgálatát jelentette, hanem csak annyit, hogy nem elégedett meg a kisebbségi ellenzéki hagyományos sérelmi politikájával.

Az ifjúkori lázadás után talál vissza Peéry a családi életmunkához, amelyet többször értelmezett-idézett élete során. Apja annak a "szellemi polgárságnak" a tagja, amelyet Trianon után Magyarországon felelőssé tettek a bukásért. Azé a szabadelvű értelmisége, amelyet *Eötvös Károly* és *Jutsh Gyula* hazafias ellenzéki sége, a századforduló után föllépő irónemzedék, Adyék hatása alakított-formált, s amely *Jászai Oszkár* és a polgári radikalizmus tudományos eredményeire és programjára akarta alapozni az ország újjáépítését. Peéry a harmincas években a kulturális önépítésben látja az egyik legfontosabb feladatot, s ekkor jelenik meg szemléletében az a felismerés, hogy a csehszlovákiai magyar irodalom elsősorban a szlovenszói magyar urbanitás sajtószerűségeinek tudatosításával járulhat hozzá az összmagyar kultúrához. Nos, ennek az urbanitásnak, s általában az itteni polgári szemléletnek az utolsó nagy öröksége az októbrista hagyomány, 1918 emléke – nem a politikai végkifejleté, hanem az átmenetileg érvényben volt vívmányoké –, amely Magyarországon már kényyszerűen szunnyad, hiszen a hivatalos ideológiában összekapcsoltatott azzal az 1919-es proletárdiktatúrával, amelyről mi persze tudjuk, hogy a valóságban nem a szövetségese vagy logikus következménye, hanem a megbuktatója, fölszámolója volt a polgári radikalizmusnak. A fabianusoknak – előbb *Kun Béláék*, majd Horthyék elől – menekülniük kell Magyarországról, a Csehszlovák Köztársaságban azonban, Peéry tapasztalatai, meggyőződése szerint, éppen az októbrista polgári réteg biztosítja a nemzeti lét alapját, hátszágát. Erről szóló írásait olvasva úgy tűnik, hogy az aktivista-negativista kategorizálás sok eset-

ben csődöt mond. A nemzeti érzést a(z állam)fordulat, a "prevrat" szilárdítja meg ebben a nemzedékben, ám amelyet demokratikus ellenzéki múltjának elvei és tapasztalatai megóvnak a nemzeti szélsőségeségtől.

Peéry, miután kinő a Sarló használhatatlannak bizonyuló hagyományvilágából, következő szellemi otthonául a patriotizmust, illetve – mindezekelőtt – a lokálpatriotizmust választja. Ebben is a századforduló magyar liberalizmusának legmaradandóbb eszméi mellett foglal állást, a "türelmes, az emberekkel szemben felettébb méltányos polgári Magyarország" hagyománya mellett. Első generációs polgárcsaládjában az anyai kisnemesi és a szőlőművesiparos-múltú apai ág találkozása éppen Peéry születésének pillanatában mutatta föl a 20. századi polgárosodás példáját – három nyelv, két vallás találkozásában egyszerre teremtve kultúrát és életformát –, s szövetkezett a réteg kialakulását biztosító eszmények védelmére. Részben ennek a következménye, hogy Peéry – ma használatos (bár szerintünk pontatlan) fogalmainkkal élve –

kultúrnemzetben, s nem politikai nemzetben gondolkodik. Úgy véli, a nemzeti létezésnek nem elengedhetetlenül feltétele az önálló államiság: ezért *sem* válik az államnacionalizmus hívévé, s ezért találja meg helyét a *régióban*.

Elősorban szülővárosában, Pozsonyban.

Már a harmincas években is erőteljesen foglalkoztatja a szülőföldélmény, s ezzel kapcsolatos emlékeit élete végéig melengette. Többszörös szűrőn át, különböző nézőpontokból nézi szülővárosát, olykor gyorsfényképet készít róla, majd apró részleteit kinagyítja, egymás mellé illesztve egészíti ki a képet, amely – döntő részben a Közép-Európát sújtó inváziók, megszállások, illetve a rombolás "etikája" következtében – már az ő életében is egyre inkább a múlté. A város folyójáról, épületeiről, többretegű kultúrájáról, több kultúrájú, különböző nemzetekhez tartozó lakóiról, élő és régmúlt alakjairól rajzolt tábló azonban folyamatosan gazdagodik, a perspektíva tágul. Így lesz Peéryé egész "Szlovénzkó" magyar szellemi öröksége, mindegyik kis tája, mintha mindig is összefüggő,

együvé tartozó régió lett volna. Ilyen értelemben mindenképpen azok közé a csehszlovákiai magyar írók közé tartozik, akiknél a szlovénzkóiség élménye egész gondolkodásukat és életműüket leginkább áthatja. Ám ne higgyük, hogy valaminő provinciális szellemiség szólal meg ezekben az esszéiben, cikkeiben, emlékezéseiben: a területet valóban összeforrasztja az, hogy lakói, a történelemben visszafelé haladva, talán felfejthető és egységbe illeszthető szellemiségének örökösei azonos sors részeseivé váltak. Egyre kiszolgáltatottabban a Peéry férfikora kezdetén már uralkodóvá váló pusztító "korszellemnek". Írónk az *értelmiségi* hagyományt keresi; gyakran úgy érezzük, hogy a magyar történelem a reformkort és a hézagos, el-elakadó polgárosodást jelenti a számára, a természet- és társadalomtudományok korát, Kölcsey, Pulszky és a Nyugatnemzedék korszakait. Valójában a középkorig visszakutatva, reneszánsz költők, prédikátorok, a barokk kori városépítők személyiségének és műveinek felidézésével (több írása nem egyéb a szálak összefűzésénél) ennek a századfordulós értelmiségi és polgári világképnek a vállalt előzményeit teremti élő hagyománnyá. Így kerüli el az ideologikus multszemlélet gyakori buktatóit.

Utaltunk rá, hogy nála a regionalizmusnak nem az elkülönítésben/elkülönülésben, hanem a nemzeti kultúra különböző rétegeinek összekapcsolásában rejlik a szerepe. Ugyanez a szintetizáló hajlama mutatkozik meg akkor is, amikor kora egyik leghevesebb, az urbánus és a népi irodalom vitájában szólal föl, megkísérelve a kettő összebékítését; urbánus és népi szellemiség együvé tartozásának bizonyítását. Peéry felfogása, az értékek egyesítésére való törekvése a második világháborús Szlovákiában nyer politikai szempontból is különleges jelentőséget: a szlovákiai magyarság liberális és konzervatív erőinek összefogása jelenti a többségi nacionalizmusra is ható neobarbár áramlatokkal való szembeszegülés lehetőségét. Hiszen a Balassi és *Bél Mátyás*, az evangélikus prédikátorok vagy *Berzevicsy Gergely* munkásságából levont esztétikai és tudo-

mányos következtetések olyan etikai paradigmát képezhetnek, amelyben a szociáldemokrata újságíró, a reformkatolicizmus írója és a bizonyos rendi allűrök tiszteletét is tápláló konzervatív arisztokrata is találkozhatott a szlovákiai magyarság történetének egyik legválságosabb pillanatában, a "hitlerizmussal szemben kialakulhatott csendes szolidaritásban".

Peéry úgy emlékezik vissza, hogy a liberalizmus korának magyar állama a "nemzetiségek" dolgában szabadabb volt – valóban soknemzetiségű "birodalom" –, annak ellenére, hogy a demokrácia terén sokkal elmaradotabbnak bizonyult a Csehszlovák Köztársaságnál. A csehszlovák állam viszont demokratikus államformája ellenére nemzetállam – s ez a tény demokratikus voltát is sok vonatkozásban megkérdőjelezi. Felbomlása idején éppen ezért nem tudott kohéziót teremteni különböző nemzetei, nemzeti kisebbségei között. Peérynek – amennyiben komolyan vette patriotizmusát, üdvözölnie kellett a szlovák önállóság megteremtését, a népi erők felszabadulását, noha a köztársaságot szétverő erők nem voltak rokonszenvesek a számára. Néhány írásában megtalálhatjuk az erre utaló passzusokat. Ez arra az ellentmondásra hívja fel a figyelmünket, hogy a magyar gondolkodók, amennyiben a Kárpát-medence népeinek megbékélése mellett tették le a voksukat, az adott időszakban ezt csak oly módon demonstrálhatták, hogy esélyt adtak a fasiszta államnak, hogy hasznot húzzon belőle. Az ellentmondás ebben az esetben látszólagos, hiszen Peéry nem a "felette kétes értékű területi változásokban" látta a terület helyzetének rendezési lehetőségét, hanem az "általános emberi mértékek" alkalmazásában. A puding próbájára a háborús években került sor: Peéry úgy keresett és talált szövetségeseket a szlovákok és a németek körében, hogy egy pillanatig sem tett engedményeket politikai, valamint a magyar kisebbség sorsát érintő kérdésekben. Ebben az időben született írásai, kései visszaemlékezései éppen ezért a legrokonszenvesebb és legszebb dokumentumok a harmincas évek második, illetve a negyvenes

évek első felének (cseh)szlovákiai magyar valóságáról.

III. A közvetlenül a második világháború után a cseh-szlovákiai magyarságra zúduló megpróbáltatások Peéryt – amint ezt a *Gondolatok a tehervagonban...* utószavában bővebben kifejtettük – a magyar fővárosba vetették, ahol lázas tevékenységbe kezdett a szűkebb közösségét ért csapások következményeinek enyhítése érdekében. Ez időben kifejtett gazdag közírói tevékenységének a dokumentumaiból állt össze életművátogatásunk első darabja, az 1993-ban megjelent *Gondolatok a tehervagonban, avagy Védőbeszéd a szlovákiai magyarok perében*. A kommunista párt egyeduralomra jutásával kiéleződő kontrasztelekció és ideológiai terror elől kiábrándultan vonult belső emigrációba, s vidéki – előbb mosonmagyaróvári, majd soproni – magányába visszahúzódva a tanítás aprómunkájában látta menthetőnek és továbbadhatónak demokrácia-eszményének, a polgári hagyományokban gyökerező értékfelfogásának egyes elemeit. Belső emigrációjából csupán

Nagy Imre első miniszterelnöksége idején, s még inkább az 1956-os társadalomfejlődés és forradalom hatására mozdul ki, ám reményeinek rövid ideig tartó fellobbanása után, november 4-ét követően ismét az emigrációt kénytelen választani: sorsa ezúttal Ausztriába, majd Németországba löki őt.

Nyugati emigrációjában született írásaiban kezdetben a magyar történelem 1956-ig elvezető folyamatait igyekszik feltérképezni és megérteni, a magyar forradalom világtörténelmi jelentőségét elemzi, a közép-kelet-európai totalitárius rendszerek működési mechanizmusát tanulmányozza, a régió országai és a nyugat-európai térfél újbóli integrálásának lehetőségeit kutatja, s az emigráns-lét lélektana, szociológiája, cselekvési lehetőségei izgatják. Ezekből az írásaiból áll össze életműválo-

gatásunk *Európa önvédelme* címmel készülő harmadik kötete. Családjának, származásának, csehszlovákiaságának – illetve, bizonyos összefüggésekben: szlovénzkóiságának – élményköréhez a hatvanas évek derekán, a hatvanas-hetvenes évek fordulóján látszik újból visszatérni. A csehszlovákiai magyar valósággal, a csehszlovákiai magyar irodalommal való közvetlen kapcsolata azonban ekkorra már fellazul, s egyre rendszertelenebbé és egyre nagyobb áttételeken keresztül válik működővé, de igazából nem szakad meg soha: élete végéig fel-feltámadó érdeklődéssel figyeli a csehszlovákiai magyarság sorsával kapcsolatos történéseket (lásd például e kötetben a *Nemzetiségek rehabilitása Csehszlovákiában* vagy a *Fábry Zoltán csatái* című írását). Sajnos azonban, életének, életművének bizonyos vonatkozásai kötetünk lezárása idején is feltáratlanok, így nem tudjuk, hogy a *Dávid Teréz Kásahegye* ihlette jegyzeten (*A káderlap szatírja*) és *Fábry Zoltán Stószai délelőttök*-jén kívül a hatvanas-hetvenes évek csehszlovákiai magyar irodalmának egyéb alkotásairól is véleményt nyilvánított-e? A kötet összeállításához ugyanis egyelőre csak a nyomtatásban megjelent írásait vehetjük figyelembe, ám feltételezhető, hogy a müncheni Szabad Európa Rádióban – mellyel mindvégig szoros kapcsolatban volt – egyéb, csehszlovákiai magyar vonatkozású jegyzetei is elhangzottak (ennek kiderítéséhez azonban Peéry kéziratos hagyatékának, illetve a rádió archívumának tüzetesebb átvizsgálása szükségeltetne).

*

(Jelen írás a pozsonyi Kalligram Könyvkiadó Peéry-életmű válogatásának közeljövőben megjelenő második kötetéhez utószónak készült.)

Horpácsi Sándor

Lőrinczy István: Ázott csillagok

Nem kedvelem (semmiben) a fölényes, lepöckölő kritikát. Mert, ha valami/valaki nem érdemes rá, akkor ne beszéljünk róla; a teljesítményt viszont igenis érdemben kell méltatni. Ha most mégis – elnézést kérve Lőrinczy Istvántól – egyik verscímével, mely így hangzik "Mindennap írok két verset" vitába szállok, ezt a szerző érdekében teszem. Ne írjon minden nap két verset, elég lenne hetente, havonta egy is. Előnyére válna, mert a vers is olyan, mint a jó bor: használ neki, ha érik.

Jó két évtizede már, hogy heves vitába keveredtem egy (akkor) ifjú költővel, aki szerint csak az a Vers, ami megjelenik. Értettem én az ifjú mohóságát (hírnév, elismerés), türelmetlenségét. *Aczél György* országlása alatt száz akadályt kellett leküzdeni a nyomdáig, ugyanakkor a megjelent (két) kötet igazolványt jelentett, belépőt az irodalmi életbe (ami nem feltétlenül azonos magával az irodalommal!). De hiába érveltem, hogy a Halotti beszéd, az Ómagyar Mária-siralom stb. évszázadokon át rejtőzött könyvtárak mélyén, hogy megtalálva, felfedezve igazi kincsként ma is fényesen ragyogjon. Nem, ez a fiatal költőt nem győzheti meg. Az ember már csak olyan valóban, hogy visszaigazolást, elismerést vár, s lehetőleg azonnali. Márpedig ez a türelmetlenség nem használ magának a Műnek, a versnek. Értelmi, szelektálni kellene, mert a kevesebb (jó) itt többet ér. Senki se sírja vissza az előbb említett korszakot, amikor a versköteteket állami pénzen adták ki irodalmi hivatalnokok, s nem a szerző saját pénzén. – Csakhogy a vers, az irodalom még a mai, sanyarú állapotában sem magánügy!

A vers hitelét, rangját csak maguk a szerzők őrizhetik meg, ha féltőn őrzik, vigyázzák annak minőségét.

Félreértés ne essék, mindvégig Lőrinczy István verskötetéről beszélek.

Érzékeny, nyitott szemű, nagy kultúrájú ember versszilánkjait tartom a kezemben.

Élvezem a felszikkasztó telitalálatait, szép sorait, s bosszankodom, hogy ezek elvesznek a hányaveti szöveg-homokban. – Most a példának kellene következnük, de ezektől tekintsünk el. Az idézetekkel minden lehet bizonyítani, az ellenkezőjét is. Lőrinczy István nincs híján költői tehetségnek, képalkotó képességnek, de nincs szíve, ereje kiválogatni a gyöngyszemeket a hordalékból. Így, kötete lefokozódik pusztá magánüggé, mivel próbára teszi az olvasó türelmét. Kár. (Szerzői Kiadás a Nógrádi Mecénás Alapítvány támogatásával. Radó Nyomda, Eger 1993.)

Marschalkó Zsolt

Ballada a fekete bárányról

(François Villon emlékének)

Bűn még nincs, de megvan már a vétkes
S a büntetés amúgy is esedékes,
Ha a jogot firtatja – valami szeszélyes –
Nyugodj meg: az ítélet mindig egyesélyes.
Gyilkolsz vagy rabolsz, mi az égre kiált
Találunk valakit, ki érted kiáll,
Legyen fehér vagy sötét, mint a kátrány
Elviszi a balhét a fekete bárány.

Ha bánt a kínzó lelkiismeret –
Ostoba, ki szenvedni szeret –:
Hisz tiszta minden, világos, mint a Nap:
A tettes zsidó, komcsi, vagy arab,
Cigány, balkáni, szektás vagy keresztény,
Római, aki meghalt a keresztjén...
Mert le kell számolni a gazzal,
Ne törődj te se a csip-csup igazzal!
Remek képlet, pompás találmány
Elviszi a balhét a fekete bárány.

S ha a nagy, lila lelked háborog,
Felfordítják a gyomrod a haláltáborok –
Tudd, hogy a cél szentesíti az eszközt,
Kortyolj a kávéból két halálsikoly közt.
Ne légy finnyás, mint egy gyerek
A kötél úgymis más nyakán tekereg.

Szenvedni és szemlélődni nehéz,
A rész a fontos, nem az egész.
Hisz a rúd rendszeresen rá jár,
Elviszi a balhét a fekete bárány.

AJÁNLÁS:

Herceg, nem a könyv vagy a tűz,
A pirula, mely minden bajt elűz:
Ez az állat a nagy találmány
S elviszi a balhét a fekete bárány.

Farkas András: *Tűnődő* (vegyes technika)

Kálnay Adél

Ne mondd azt, hogy pipi!

Az első nap

A tanítónőt akkor érem utól, amikor már három hátitáskás igazítja hozzá a lépteit. A régi gyermekeim, mondja mosolyogva, és maga elé tereli őket, el ne merüljenek a pocsolyában. Az eső épphogy elállt, a fákról még csöpög a víz, de esernyőt nem illik már tartani, ezért mindnyájan nyakunkat behúзва inalunk az iskola felé.

A tanár néni, a korrekciós – állítja meg egy idősebb asszony, és a tanítónő rábólint. Kislét-számúnak hívjuk, ezt már nekem mondja, de a szülők így szokták meg, mert pár éve korrekciós osztály volt a neve. Az elfekvő, ahogy egy kollégám megjegyezte. Firtatom, mennyire volt igaza. Semennyire, csattan fel, pont ez az, ami felháborító, hogy néha még ők is...

Elhallgat, mert már a gyerekekre kell figyelni, ott állnak tétován a meg-meginduló esőben és várják, ki választja ki őket magának. Nagy részét már ránézésre tudom, súgja az igazgatói beszéd alatt, ő, meg ő biztos az enyém lesz. Látod, nem nagyon tud tartósan figyelni. Két nagyon apró gyerekre mutat, akik egyre jobban belemelegednek abba, hogy egymás cipőjét megtiporják. Szüleik feszült figyelemmel tartják féken a gyerekeket, láthatóan a türelem utolsó cseppjeit párologtatják, s ezt a gyerekekben is szeretnék tudatosítani. Foszlányokat hallunk csak a fojtott hangú fenyegetésből, a gyerekek néhány pillanatra meghúzzák magukat, aztán kezdődik minden előlről.

Egy vékony kisfiú hadonászik előttünk, a tanítónő elkapja a kezét. A gyerek úgy tekeredik hátra, mint egy kiskigyó, fogatlan szájjal nevet, szemei az egyik pillanatban befelé hordanak, a másikban körbejárnak. Hogy hívnak, hajol hozzá a tanítónő, és a gyerek büszkén mondja, milyen Józsi ő, majd nagyon bizalmasra fordítva a szót megkérdezi: mondja, Ön még nem unja, mert én már igen. És fejével az igazgató felé bökö, hátha nem elég világos, miről beszél.

Figyelem a tanítónőt, nem unja. A gyerekeit fürkészi, talán azt próbálja, mennyire jók a

megérzései, képes-e megtalálni őket így, elrejtve a több között.

Később az osztályban köszönti a szülőket. Elmondja, hogy mindez a gyerekek érdeke, s hogy tudja, milyen nehéz elfogadni, ha a gyerekünkről kiderül más, mint a többi, de a szeretet igazi lényege az, hogy jót akarjak a másoknak anélkül, hogy nekem hasznom lenne belőle, aztán meg, hogy a gyerekeinket az értékeikért kell szeretnünk, s minden nagyon őszinte. A szülők bólogatnak és reménykednek. Reménykednek, hogy valaki végre csak tud kezdeni valamit a gyerekükkel, hogy megtalálták a megfelelő embert, aki kézzrátétel gyógyít. A gyerekek megszeppenve ülnek, nem nagyon értik ugyan, miről folyik a szó a fejük felett, de a tanítónő olykor rájuk mosolyog, s ez lelket önt beléjük, nem lesz talán olyan szörnyű. Milyen rendesek, sűgom, s a szülők is, figyelemmel vannak, látszik, pont úgy gondolják ők is, ahogy te. Várd ki a végét, válaszol az értekezlet után. Egyáltalán nem lehet most még tudni, kivel beszélünk egy nyelvet. Sajnos a szavak nem ugyanazt jelentik, sőt, még ha éppen azt is értik rajta, amit én, nem képesek azt is cselekedni. Dehát ezzel szinte mindnyájan így vagyunk, nem? A gyerekek papírjait rakosgatja, de nem olvassa el. Előbb én akarom megismerni őket. Majd azután. Ezek itt fél évvel ezelőtti eredmények. Ki tudja, mi történt azóta?

A második nap

Már bent ülök az osztályban, mire megérkeznek a gyerekek. A lapjaikat olvasgatom, kíváncsi vagyok, kinek mi a gondja, aztán abbahagyom, unalmas így, nem tudom kiről írják, hogy másfél évvel van elmaradva a korától, kiről, hogy hiperaktív. Figyelek hát, megpróbálok én is magamtól rájönni, ki milyen. Odamegyek a gyerekek közé, s azt hiszem, mindenre fel vagyok készülve. Nagyot kell tévednem. Ricsi nagyon dühös. Fújtat dühében. Forgatja a szemeit és azt nézi, kit lehet megbüntetni azért mert az édesanyja nem hagyta ott a vámpírfogat. Széparcú, értelmes szemű kislíú. Látszik rajta, hogy erős. Csak az nem látszik rajta, milyen akció közben. Ne mondd azt, hogy pipi, szólítja meg elfojtott dühvel az egyik kislíút, aki nem érzi a helyzetet, s veszélyt sem szimatol. Valamiért úgy döntött, hogy hátrélvő idejében azt fogja mondogatni, pi-pipipipipipi, pi-pipipipipipi, s ez Ricsit irritálja. Megöllek, mint egy kutyát, mondja és szinte rázuhan a másíkra. A harmadik meglódul, mi van itt, bunyó, kérdezi, s utánazuhan Ricsinek, vonzza őt, mint vasat a mágnes. A tanítónő izzad. Nem tudjuk szétkönyörögni őket. Rángatni kell és húzni. Küzdünk mi is, kicsit másért mint ők, de nem máséent, hisz erővel oldunk meg valamit, amit nem azzal kéne. De fojtogatás van, megöllek van, vörös arc van, hát cibálni kell és megakadályozni, a csatából győztesen kikerülni. Egy kislíú sír. Egy néző. Nem tudja, mi van, mennyire komoly. Megíjedd. Majd ha megszeretnek, rendezí öltözékét a tanítónő, akkor fordul meg minden. Mesélek nektek, néz a gyerekre, s megpróbál néhány figyelő szempárt meghódítani. Én még most is feldúlt vagyok az előbbi harctól. Elvégre hét-

nyolc éves gyerekek. Hogy lett ez ilyen? S még semminek nincs vége. A szünetben újabb harc várható. A tanítónő nem mozdul a gyerekei mellől. Megpróbálja a lehetetlent, figyelni a három legsérültebbre, vigasztalni a félőseket, bátorítani a dadogókat, felkarolni az elhanyagoltakat, s közben nyugodtnak, higgadtnak maradni... ez a szakmája, megcsinál mindent, amit lehet.

A harmadik nap

Későn érkezem. A másik első osztályban valamilyen mondókát próbálnak a gyerekek. Tisztán, frissen ülnek a padban. Arrébb az én tanítónőm is énekel, ügyetlen tapsolást, lábdobogást hallok, még mást is, valaki egyre hangosabban kiabál egy ellendallamot, csapkodja a padot. Hülyék vagytok, hülyék, ordítja, éppen amikor belépek, hülyék visítja szinte önfeledten. Ricsi az, aki ma elhozta a vámpírfogat, már volt egy menetük a tanítónővel, futottak körben az osztályban, miután a szép szó csak olaj volt a tűzre, a vámpírfogas gyorsabb volt, mint a szűkszoknyás, így még mindig csattogtathatja, ki-berakhatja a fogakat. A tanítónőnek ráadásul csak két keze van, s azok sem túlon túl erősek, egyre nehezebben tud már visszatartani két másikat, a pipizőset és azt, akinek keresztbeáll a szeme és unja egy kicsit az iskolát. Azt figyelem, mikor kell segítségére sietnem, a tekintetét keresem, hátha jelez, s jelez is, int, hogy semmi gond, még bírja, s köszöni jól van. Nagy nehezen lecsillapodnak a verekedni vágyók, úgy-ahogy mindenki leül, kivéve Ricsit, őt mindig kivéve tessék érteni, mert nem csinálja azt, amit a többi erre nagy odafigyeléssel ügyel. Provokál szegény, mondja a tanítónő, azt próbálja én mikortól ütök. Azt tapasztalatból tudja, hogy viselkedése sosem marad megtorlás nélkül, most a köztünk lévő erőviszonyokat akarja tisztázni. Csak azt ne hidd, hogy attól jobb lesz, ha rájön, hogy én ugyan nem fogom megverni. Akkor gyengének tart majd, megvet, elkezd engem is bántani.

A szünetben a folyosói szekrényekből szedjük ki őket, vagy egymástól választjuk szét, kevés sikerrel. Ez a legszörnyűbb, magyarázza a tanítónő, amikor tanulási nehézségekkel küzdő gyerekek közé ennyi magatartászavaros kerül. Látod, ők ketten dadognak, egyébként is szorongásosak, egyéb sem hiányzott nekik mint egy agresszív gyerek, meg sem mernek majd nyikkanni. Ez a kis pipiző meg nem fog bírni semmilyen tempót, szép lassan végképp elkeseredik. Tanító néni, ez a hülyék iskolája, kapaszkodik belénk az unatkozó Józsika, azt mondták az udvarban, hogy én odajárok. Ugye nem az?! Választ nem vár, karatemozdulatokkal indul a többiek felé. Még nem támad, egyelőre körbejár, szimatol. Becsengetnek. A gyerekek visítva gomolyognak az osztály felé, egyedül a pipiző áll a csengő alatt, s kezéből pisztolyt formál. Utálok ezt a hangot, kiabálja és több lövést ad le a csengőre. Alig lehet becsalogatni a terembe.

A gyerekek rajzolnak. Rajzójátok le a családokat, kéri a tanítónő, aztán kitér arra, mi is

az a család. Rögtön kiderül, hogy nincs minden tisztázva. Sok gyerek mondja, hogy az apukája nincs velük. Nehezen értik meg, mit is akar a tanító néni. Nemcsak aki ott lakik, akit a családhoz tartozónak érzel. Dolgoznak. A nyelvük is kilóg. Különös rajzok születnek. Különösen a tanítónőnek mondanak sokat. Ahol nincs a gyerekeknek kezük és szájuk... ahol egy nagy üveg bor áll az asztalon... ahol egy óriási anyu és egy aprócska gyerek áll a lap szélén,... Ricsi csak vörössel és feketével rajzol. Lapján nincsenek alakok. Egy ablaktalan vörös ház meg egy fekete autó van a rajzon. A házban mi vagyunk, anyukám és én, a kocsiiban meg apukám. Angyali szelídséggel mesél, aztán felpattan nézelődni. Hirtelen felidegesedik. Vigyázz, mert akit most rajzoltál az én vagyok!, s már kapja is a ceruzát, emeli, mintha kés lenne... Ketten bírjuk csak lefogni. Elszedjük tőle a ceruzát, tehetetlen dühében felénk rúg, nagyon feldúlt, rohadtak vagytok azt sziszegi és úgy indul meg, ahogy az ilyenfajta filmekben szoktak a végső leszámolásra indulók. Adjál neki gyorsan egy fekete pontot, adja az ötletet sírós hangon egy nagyon picurka kisfiú és aggódva néz ránk. Ricsi közben meggondolja magát és enni akar. A tanítónő biztatja, egyen csak. Beszedi a rajzokat és hosszan nézi a gyerekeket. Olyan hosszan, hogy zarba jönnek ettől a nézéstől. Azt hiszik, valamit akar, pedig én látom, csak fáradt rettenetesen.

A negyedik nap

Ez már hétfő. A hét végén visszatért a nyár. A gyerekek lassan elfogadják az iskolát. Ricsi megbetegedett, ám előbb kibékült a tanító nénivel. A körjátékban ugyanis a tanító néni őt választotta, aztán ő visszaválasztotta: megtört a jég, s valószínű, hogy azután sem akar majd tanulni, de legalább már nem akar percenként ölni, s ez nem kis eredmény. A gyerekek már komolyan dolgoznak, csak Attila pipiz rendületlenül, s hogy ne legyen végképp unalmas, időnként azt mondogatja, szeretlek Pali és igazán furcsán nevet hozzá. A tanítónő a fejét csóválja, nem lesz ez így jó, Attila nem ide való, szinte beszélni sem tud, nem érti, mit kell tenni, azt viszont érti, hogy ő mindenben alulmarad, s fáj neki nagyon. Ezért bánt szinte mindenkit, akit okosabbnak érez magánál. Beszélni kell mihamarabb a szülővel, hogy gondolja, mit szeretne, s meggyőzni, hogy a gyerek érdekeit kell nézni. Ez persze nagyon kényes terület, a szülők egy része nem hajlandó szembesülni bizonyos tényekkel, a pipizős anyukája már elmondta, hogy milyen szörnyűek voltak az óvodában, gyógyosba akarták küldeni a gyereket. Közben szorította magához a kisfiút, s azt hajtogatta, neki a legdrágább ez a gyerek, nem adja. A legdrágább gyerek most éppen azt mondogatja bele mindenkinek a képébe, hogy ostoba, ostoba, s olyan megvető hangsúlyt talált hozzá, amelyet nem is tudhat még egy ilyen kisgyerek. Kitől hallottad ezt a szót, fordul hozzá a tanítónő. Hát az anyukámtól, éneklí a kisfiú és mosolyog hozzá. Mit jelent ez, firtatja tovább, hát azt, hogy lüke vagyok. Csak így mosolyogva. És az mit

jelent? – kérdi a tanítónő, aki elhatározta, nem hagyja magát. Azt, hogy nem szeret az anyukám, mondja rendületlenül mosolyogva a gyerek, aztán hirtelen magába zuhan, végképp nem lehet tudni, mire gondol. Ez a legszörnyűbb, nem tudni, mi van, sóhaj a tanítónő, illetve van még szörnyűbb, amikor családlátogatásra megyek. Mert más hallani arról, hogy nehéz körülmények között élnek emberek, s megint más látni, tapasztalni. Amióta ilyen osztályban tanítok, nem volt igazán nyugodt éjszakám. Nem tudtam úgy lefeküdni, hogy hálát adtam, milyen jó nekem, mert mindig eszembe jutott, hogyan élnek mások és valami szégyenfélét éreztem. Igazából ok nélkül, hiszen tehettem-e én arról, hogyan él egy Józsika, egy Zsani, nyilván nem, mégis mint embert, nyomasztott az egész, úgy értem, mint Emberiséget, hogy ilyenkor mi van. De ezt nem lehet megérteni.

Az ötödik nap

A tanítónő egyre jobban ura a helyzetnek. Már átlátja az erőviszonyokat, tudja, mikor számíthat csak magára, s mikor kérje a felettese segítségét. Annyira minden rendben, hogy már unalmas is. Nem is látok mást, mint a többi első osztályban, számlálgatnak, olvasgatnak. Csak nem kell meglepődni, hogy mászkálás van, meg sírás, mert kitört a ceruza. Anyukám azt mondta, nem vesz több ceruzát, ül elkeseredetten egy egészen apró kisfiú, kinéz vagy ötévesnek. Mindent komolyan vesznek, hiába mondom a szülőknek, ne fenyegetessék őket, mert olyan érzékenyek! Érdekes, hogy könnyebben szembesülnek azzal, hogy mozgássérült, vagy netán szívbeteg a gyerekük, mint azzal, hogy gyenge, vagy sérült idegrendszerű, esetleg értelmi fogyatékos. Ez kényes téma, mintha szégyellni kéne... na igen ez társadalmi kérdés is, abban a bizonyos Európában már másként állnak hozzá, magyarázza a tanítónő pár pillanatnyi szünetben, amikor lélegzethez jut. A gyerekek éppen csipketerítőt próbálnak csinálni tépéssel a szalvétából. Szájuk tátva az igyekezettől. Ügyeskednek, de azért segítünk. Muszáj, hogy sikerélményük legyen, hogy megérezzék, milyen érzés tudni, képes vagy valamire. Meg kell tanítani őket örülni. Ez a legfontosabb itt, az összes többi csak ezután jön. A nagy titok, hogy mikor van a fordulópont, ezt senki sem tudja. S olyan is előfordul, hogy nincs. Ez is benne van, ezt tudomásul kell venni, lenyelni. Csak lemondani nem szabad. Így beszélgetünk és közben egyre több csipketerítő nyílik szét a kezünkben. Otthon leterítheted a polcodra, biztat a tanítónő. Anyukám úgyis kihajítja, mert kacat, szól tárgyilagosan az egyik kisfiú és csomóvá gyűri keze munkáját.

Otthon! A tanítónő felajánlja, menjek el vele családlátogatásra. Búcsúzóul, egyezek bele, mert rájövök, nincs már több időm az iskolásdira. Búcsúzóul, ismétli, s bemondja a címet, hol találkozunk.

Koszor, büdös lakótelepi lépcsőház. Nincs bizalmunk a lifthez, gyalog indulunk a nyolcadik

emeletre. Szörnyülködünk, mintha elfelejtettük volna, hogy nemrég még mi is ilyen lépcsőházban járkáltunk, csak jó sorsunk kiemelt a káposztaszagból, a pisis liftből, a szeméttároló orrfacsaró homályából, s mostanra hihetetlennek tűnik, hogy ilyen helyeken is lehet élni. Az első családban mindketten munkanélküliek. Egyszobás lakásban vannak négyen. A szülők ragaszkodnak az emberi élethez. Tisztaság van és rend. No meg üresség, hisz mostanra nem maradt másuk, mint két ágy, egy szekrény, asztal és székek a konyhában, meg a tévé. Azt nem akarják eladni, valami kell, azt mondják. Bólogatunk. Egy másik lépcsőházban járunk már és még mindig nem tudunk megszólalni. Nem lehet. Ebben a lakásban savanyú, áporodott szag van. Kisebb, nagyobb gyerekek kerülnek elő. Szinte minden ragad a kosztól. Nem, nem akarunk leülni, sietünk. Hirtelen egy síró férfi kerül elé, azt zokogja, hogy elhagyta őket a felesége. De találjam csak meg, vált gyilkos indulatra, megölöm, maguk lesznek a tanúk rá! A liftnél utolér bennünket egy szép nagylány, talán tizenhat éves. Ne foglalkozzanak apámmal, beteg. Anyu mindjárt jön, elment takarítani. Magunkkal visszük érett tekintetét s nem tudunk mit kezdeni vele. A következő helyen a kapuban találkozunk barátunkkal. Józsi, a szemforgató művész nyakunkba ugrik. A másodikon, ott ahol az ajtó be van szakadva, arról megismerik! Büszkén mondja, büszke az egyediségre, hogy így különböznek mindenki mástól, ki tudja. Apukám alszik, kiáltja még utánunk, részeg! Félénken kopogunk, s joggal, bár nem részeg apuka, csak ijesztő ugatás fogad. Óriási kuvasz akar kitörni a gazdasszony lábai között, nagy nehezen lehet csak a konyhába tuszkolni. Józsi anyukája kétségbeesett igyekezettel próbálja megőrizni a látszatot. Jól vagyunk, jól élünk, szeretjük egymást és a gyereket! Minden csupa hazugság, s ezt ő is érzi, mármint hogy látszik ez, s ettől olyan szerencsétlen lesz az egész. A szomszéd szobából horkolás hallatszik, időnként zagyva beszéd. Szemem a tolókoksira téved. Tavasszal levágták az egyik lábát, súgja az asszony, s nemsokára a másikat is. Érszükület.

Nagy parkon át vezet utunk, orrunk elé gesztenyék potyognak. A tanítónő leguggol és felszed néhányat. Hallottad, fordul felém, hogy érdemes friss gesztenyét hordanod a zsebedben? Megvéd a káros sugárzásoktól. Gyorsan felszedek párat és a zsebembe süllyesztem. Nem engedem el őket, jó simogatni sima, hűvös hátukat. Ez megnyugtat. Valahogy el kéne felejteni, amiket láttunk, mielőtt hazaérek. Elfelejteni, ha már segíteni nem tudok. Holnap már nem megyek, mondom és nem esik jól beszélni. Rendben, válaszol a tanítónő, a gyerekek majd kérdezni fognak, láttam, megszerettek. Remélem tudsz valamit használni abból, amit láttál. Szedjünk a gyerekeknek is gesztenyét, jön váratlanul az ötlet, s annyira örülök neki. Majd mondd azt, hogy az én ajándékom, jó? Elválnak. Az uszodába sietek, a tanítónő meg a buszhoz. Hirtelen utána kiáltok, a zsebükbe tedd! Nevetve visszhangozza, a zsebükbe, persze! A gesztenyék csak potyognak, már jókedvű vagyok. Azért szép ősz van, ezt nem lehet tagadni!

Bedegi Győző

„Itt élned, halnod kell”

– kiadatlan interjúrészesletek –

”Lepusztult ez a város. Nézzen csak körül! Mi van itt?! Romok! Na ja! Van egy csomó új butik..., de azok is mind csak tengődnek. Valamikor nem lehetett kívánni a sort az élelmiszerboltokban..., most meg?! Menjen csak be úgy munkanélküli segélyosztás előtt? Kong minden az ürességtől! Nézzen csak bele a kosarakba, hogy mit vesznek az emberek! Persze, hogy van aki akkor is ötezressel fizet. Biztos nem az én rokonom. De még csak nem is az ismerősöm. Negyvenhét éves vagyok. Huszonkilenc évet dolgoztam le. Sohasem voltunk olyan helyen, hogy indulótőkét tudtam volna összelopni... Megmondom őszintén; nem is gondoltam rá hogy majd egyszer szükségem lesz rá! Hülye voltam! Megelégedtem a Kiváló Dolgozó kitüntetéssel, meg a néhanapján csöppenő jutalmakkal. Azokat sem azért kaptam, mert a számat téptem, hogy így jó, meg úgy jó a rendszer. Én csak dolgoztam..., és azt hittem, hogy majd hagynak dolgozni és nyugdíjba menni nyugodtan, aztán meg majd elhorgászatok...” – (K.I. munkanélküli. Még két hónapig részesülhet munkanélküli járadékban. Lakótelepi két szobás lakásban lakik, két gyermek apja. A családban senkinek sincs bejelentett állása.)

1993 végére Salgótarjánban és vonzáskörzetében 6723 fő munkanélkülit (regisztrált) tartanak nyilván. Segélyt kap 3914 fő. Ebből munkanélküli járadékon 3367 fő, átmeneti járadékon 1 fő, pályakezdő munkanélküli segélyen 546 fő, munkanélküli jövedelemptóló támogatáson 2132 fő.

(B.A. 19 éves. Szakmunkás. Pályakezdő munkanélküli segélyben részesül. A családjában senkinek sincs munkája, még alkalmi "fekete munka" sem. Két és fél szobás lakótelepi lakásban lakik apjával, anyjával és két testvérével, akik fiatalabbak nála.)

”Anyám örökké veri a balhét, hogy minek veszem el havonta azt a szar ezer forintot a segélyemből. A faterom? Az csak hallgat. Amióta kirúgták..., bár az elején még szaladgált

munka után, de most már csak hallgat. Ki se megy az utcára. Anyám ezt a polgármesteri hivatalos pénzt kapja. Ötezer... valahányat. Zoli most fejezi be a nyolcadikat, Laci meg még szakmunkásba jár. De minek?! Hát persze! Nekem aztán tényleg kurva jó szakmám van! Adnának indulónak akár tízezer forintot is! Ha egyáltalán felvennének valahova. Voltam én vagy öt helyen. Honnan lenne nekem a szakmába tapasztalatom?! Sok hülye! Nem is lesz nekem tapasztalatom ebbe a bűdös életbe soha. Itthon? Itthon nem lehet megmaradni. Olyan itt mint egy kriptába. Nem beszél senki senkivel. Ha meg..., a fater a múltkor úgy odabaszta a levesestányért a földhöz, csak úgy csörgött, mert anyám meg merte említeni neki, hogy a Jóska talált magának valami ároktúró feketemunkát, aztán, hogy ő is megnézhetné... Húzok el otthonról ahogy csak lehet. Hol itt vagyunk haverokkal, hol ott. Van úgy, hogy cigire sincs pénzünk..., hát akkor csak lessük a csajokat. Néha díszkó... Meg ha valamelyik haver kapar valamit akkor sör. Hát... szóval egy kis olyan nem tiszta pénz..., tudja azt maga! Szóval ezt-azt eladni, meg egy kis becsempészés, meg ilyenek. Nem nagy balhék..., de azért meg lehetne égni vele. Hogy mi a tervem? Elmegyek innen a halál ...-ra. El ebből a szar országból, amilyen messze csak lehet. Hát először munka kéne külföldön..., aztán továbbmenni. De semmi se akar összejönni."

A pályakezdő munkanélküli fiatalok nagy része a szakma túltelítettsége miatt képtelenek elhelyezkedni. (A munkaadók kedvenc hivatkozási, indoklási érvegyüttese a gyakorlatlanságra való utalgatás. Az alkalmazás megtagadásának ez a formája 650 fiatalt érintett 1993-ban Salgótarjában és vonzáskörzetében.

(Sz.A. Érettségizett. Leány. Fél évet dolgozott egy hirdetésekkel foglalkozó irodában, ahol egy idő után a számítógép-kezelés, takarítás, ügyfélfogadás és kávéfőzés mellett a főnök szertetőjévé is kellett volna lennie. Ezt már nem vállalta. Átképzésre jelentkezett.)

"Szerencsére felvettek. Így most majdnem egy évre megoldódtak a gondjaim. Tudja nem sok az a pénz, de nekem elég. Szerencsére anyámék nem dőltek be annak a nagy népességgpolitikai szövegnek, így én egyke maradtam. Apámnak még megvan a munkahelye..., bár most ott is van valami zűr..., nem tudom mi, mert ez nem téma nálunk. Mi úgy teszünk otthon, mintha nem is lenne ez a probléma. Mint a struccok. Egyszerűen nem beszélünk erről. Én csak az újságból tudom, hogy valami nem egészen simán megy az öregem munkahelyén. Lehet, hogy leépítések is lesznek. Nem hiszem, hogy idegen észrevenné rajta, hogy baj van. Csak..., valahogy elmaradtak a viccek otthon, meg már nem mesél arról, hogy mi volt a gyárban. Én csinálom ezt a tanfolyamot..., aztán majd csak lesz valahogy. Lehet, hogy lesz egy csinosabb főnököm, és ha lefekszek vele akkor..." (Nevet. Úgy nevet mintha sírna.)

Az átképzésekre a szinte kilátástalan helyzetből adódóan főként a pályakezdők jelentkeznek. Kb 60. százalékban.

(R.G. volt művezető. Ebben a hónapban jár neki az utolsó munkanélküli járadék. Húszévet dolgozott egy munkahelyen. Utolsó munkahelyét felszámolták.)

"46 éves vagyok. A múlt héten adtuk el a kocsit, mert már két távfűtési számlával, meg egy csomó baráti, meg rokoni kölcsönnel voltunk megterhelve. El is ment a pénz az utolsó fillérig. Most tiszták vagyunk, de lassan itt a hónap vége és megint kölcsönért szaladgálhatunk majd. Nehogy azt higgye, hogy piára. Egyszerűen enni kell, meg ki kell fizetni a rezsit. Jön a villanyszámlás és majd hazudozhatok megint, hogy elvitte az asszony a pénztárcát, meg ilyeneket... A végkielégítés? Tudja, hogy az mikor volt? Hol van az már?! Akkor még azt hittem, hogy találok munkát... Most meg már a feleségem is csak azt a tanácsi segílyt kapja. Azt is olyan bénán csináltuk... Tudja szégyeltünk menni érte... Aztán elúszott vagy három hónap... Akkor kezdtünk kölcsönkéregetni. Nem nagy összegeket, csak hogy ki tudjuk fizetni a rezsit, meg a gyerekek tudjunk adni az iskolába... Nem, a lakást nem tudtuk megvenni. Akkor már nem volt pénz. Most nem is tudom mi lesz majd. Sehonnán se tudjuk összeszedni az első befizetésre valót sem. Hitelt meg ki fog nekünk adni? A segílyre nem hivatkozhatok az OTP-ben. Ki is röhögnének. Nem tudom mi lesz. Talán majd kilakoltatnak. Tudja én azt nem várom meg. Megbeszéltük az asszonnyal. Rendezünk egy jó vacsorát. Aztán befejezzük. Végleg. Még nem tudom hogyan. Az altató talán a legjobb. A gyerek meg addigra talán elmegy innen. Van egy haverja, aki külföldi munkát ígért neki. Menjen csak el innen. Meg se álljon csak az óceánon túl.

	1992		1993	
Felszámolás	35	Munkáltató ellen	27	Munkáltató ellen
Csődeljárás	39	Munkáltató ellen	7	Munkáltató ellen
Végekszámolás	2	Munkáltató ellen	27	Munkáltató ellen

(Salgótarján és környéke.)

(T.L. 51 éves. Volt betanított munkás. Valamikor Aranykoszorús Szocialista Brigád tagja. A felesége két éve meghalt. Két gyermekéről nem tud semmit. Pestre költöztek. A felesége halálát követően kezdett el inni, a gyermekeivel akkor romlott meg a viszonya.)

"Tudja, kirándulni jártunk. Jött velem a feleségem is. Azt nagyon vártuk minden évben, hogy jöjjön a brigádkirándulás. Meg moziba, meg múzeumba is mentünk a brigáddal. Aztán vége lett az egésznek. A feleségem is olyan gyorsan halt meg..., aztán én elkezdtem inni. Nem lehetett azt kibírni..., mentünk a haverokkal, ittunk..., ráért mindenki. Nem volt munka. Beszélgettünk hogy milyen volt régen. Igen, a végkielégítésből ment az egész. A temetés is abból volt. Már nincsenek meg a haverok. Nincs pénz. Valamikor fizettünk egymásnak. Mentünk hazafelé munkából, aztán be a Nemzetibe egy felesre meg egy sörre, aztán amikor beütött Gorbacsov meg a szesztilalom, akkor ment egy darabig úgy dugva, üvegből, az ÁFÉSZ előtt..., most már nincs pénz. Néha van ez az. Olyan semmilyen munkák. Egy-kétszáz forint.

Hát..., olyan cselédmunkák. Kertásás meg cipekedés... Nem kell senkinek öregember. Túl sokáig voltam egy helyen. Nem értek én máshoz csak a ...-hoz. Gondolja csak el harminc évig csináltam. Ha behúnyom a szemem akkor még mindig úgy mozdul a kezem... Vége van. Most már csak az kell, hogy legyen mit inni. Az a baj, hogy nem tudok megdöglenni. Túl jó a máj, mert ugye én rendes életet éltem. Csak annyit ittam, hogy..., szóval normálisan. Aztán mentem haza a családomhoz. Várt az ebéd..., meg... nyugalom volt. Nem kerestem rosszul. Szombat meg vasárnap pörkölt volt, meg húsleves, meg rántott hús..., mindenféle jó szag volt..., érezte az ember, hogy ünnep van. Nem, nem volt karácsonyfa. Minek az nekem. Csak rosszabb lett volna. Tudja egyszer vettem a fiának egy biciklit. Sírva is fakadt örömébe. Nem, akkor nem volt karácsony. Csak úgy vettem. Kaptunk jutalmat aztán abból. Az asszony morgott egy kicsit, de aztán már nem bánta... Hát így vagyok most. Most már nincs senkim, semmim. Az lenne a jó, ha nem lenne több karácsonyom. Ezt kívánja nekem!"

Salgótarjánban és vonzáskörzetében 1993 végére az 50-60 év közötti munkanélküli: 599 fő.

(L.M.-né, volt adminisztrátor. 27 éves. Két gyermekét egyedül neveli.)

"Engem az elsök között menesztettek. Akkoriban átalakult a cég, aztán én nem fértem bele az új csapatba. Csak azok maradtak, akik közelebb voltak a tűzhöz. Ma sem értem, hogy mi ment, meg hogy hogyan. Tudja GYES-en GYED-en voltam a gyerekekkel, visszamentem, aztán már kaptam is a papírt, hogy mehetek. Még meg sem melegegett alattam a szék. Azóta se találtam munkát. Akkoriban még meg sem mertem mondani senkinek, hogy én munkanélküli vagyok. Olyan szégyen volt ez. Ma már azt hiszem nem az. Ma már sokan vagyunk. Lehet beszélgetni is róla. Szóval hamar nehéz helyzetbe kerültünk. Hiányzott a fizetés, a segély meg csak segély volt, a lakásrészleteket is fizetni kellett, aztán meg már segély sem volt... a férjem meg megúnta a pénztelenséget. Hiába könyörögtem neki... El is költözött innen. Azt mondta, hogy tíz év múlva ebben a megyében még fű sem fog nőni. Azt hiszem neki volt igaza. Most itt vagyok a két gyerekkel. Tőle soha egy fillért se látok, mert arra vigyáz, hogy ne legyen ellenőrizhető jövedelme. Nem tudom megfogni vele. Innen, onnan jön segély... Kedvezményem van az iskolába, meg az óvodába..., de nincs egy rendes ruhájuk a gyerekeknek... Ünnepeyre nem is engedem őket... Ne szégyenkezzenek. Lett volna munkám a varrodában, de nem tudok műbe elmenni dolgozni. Nincs egy olyan, amiben emberek közé mehetnék. A fizetés meg egy idő után teljesítménybéres, és mire nekem olyan gyakorlatom lett volna... addigra éhenhalhattunk volna. Lett volna munkám, segély nem lett volna. Én nem tudok egy hónapot kibekkelni. Még kétnapos tartalékom sincs. Nincs innen kiút. A kapcsolataim is mind szétmentek..., elmenni, egy normális helyre beülni..., enni egy fagyfalatot... ez álom. Csak álom... Valamikor vettem könyveket..., el is olvastam őket. Ma már az antikváriumba vannak... biztosan megvették őket..., jó könyvek voltak. Hát ilyen az én életem. Ezt azért nem gondoltam volna..." (Sír)

Salgótarjánban és környékén 1993 év végére a munkaviszonyban nem állókból 1527 fő szellemi.

(45 éves, villanszerelőként dolgozott 28 évig egy munkahelyen.)

"Az én korosztályomból vagyunk úgylehet legtöbben az utcán. Örege arra, hogy újra idomítsanak, de még fiatalon a nyugdíjhoz. Vállalathoz való hűség..., hűségjuttalom... A műhelyben én voltam a legjobb. Azokon a berendezéseken már behunyott szemmel is eligazodtam. Ha új helyre mennék, akkor ott olyan kezdő lennék, mint a leghülyébb inas. Nem tudom, hogy élném meg azt a szégyent. Átképzés? Mi lehetnék én? Szakács? Vagy számítógépes? Nyelvet tanulni...? Nem menne az már nekem.

A gyerekek nem tudják, hogy mekkora a baj. A Karácsony az úgy volt, hogy eladtuk a telket, és abból vettünk nekik szép ajándékokat; hegyibiciklit, meg a másiknak írógépet, mert a kereskedelmibe jár... Szóval tartjuk a látszatot. Van úgy, hogy reggel együtt megyek el itthonról a feleségemmel, mintha én is munkába mennék. Higyjék csak a lépcsőházban, amit akarnak. Én mindig rendesen dolgoztam... Tartjuk a látszatot..., de ha fél éven belül nem talállok valami normális munkát, akkor végünk van."

Salgótarjánban a munkanélküliek életkora szerinti megoszlás az 1993 végi adatok szerint:

17 év alatt	17-20 éves	21-25 éves	26-35 éves	36-45 éves	46-50 éves	51-55 éves	60 év fölött
100	645	826	1744	2045	764	504	0

(20 éves, szakmunkásbizonyítvánnyal rendelkező. Egyetlen napot sem dolgozott még bejelentett munkahelyen. Családjától külön él. Barátoknál, lépcsőházakban, lebontásra ítélt épületekben alszik.)

"A szüleimmel összebalhéztam. Kinek van kedve nap mint nap azt hallgatni, hogy menj már dolgozni, csak az nem dolgozik, aki nem akar, csak viszed a pénzt itthonról ... meg ilyeneket. Egy falat nem ment már le végül a torkomon. Tiszta gyomorgörcs volt az egész. A helyett, hogy az öregemék segítettek volna, csak dumáltak vég nélkül. Azért, mert nekik még ma is van meló. Jó szakma! Kitörölhetem a seggem a szakmunkásbizonyítványommal. Aztán elmentem Pestre. Kőművesek mellé sitnyíknak. Zsebből zsebbe pénz! Jó volt, de vége lett. Aztán csak visszajöttem, mert hirtelen nem találtam semmit. Most volt egy kis földmunka. Napi ezer. Az sem volt rossz, még meg is híztam. A cuccaim szerteszét vannak a haveroknál. Ha diszkóba megyek, akkor van úgy, hogy három helyről kell összeszedni a ruháimat, hogy normálisan nézzek ki. Miért látszana rajtam, hogy csövezek? Én adok magamra. Mindig is adtam magamra. A turkálókból egész jó cuccokat lehet összeszedni... csak a tél nehéz. Akkor

mindig probléma van, hogy kégli..., szóval tudja... Sok haverom van, de két napnál tovább nem lehetek sehol. Azt hiszem megyek a légióba. Én mindent megcsinállok amit mondanak. Szarok én az emberekre. Ha ölni kell, hát ölök. Én bárkit meg tudnék ölni. ...Igen, még az anyámat is. Csak felvegyenek."

1993 decemberi adatok a munkanélküliek állománycsoportonkénti felosztásáról
Salgótarjánban:

Szak- munkás	Bet. munkás	Segéd- munkás	Felső vezető	Vezető	Irányító	Ügyintéző	Ügyv.alk.
2413	2090	909	6	111	139	728	327

(Vállalkozó)

"Ki mondja, hogy itt rosszabb?! Az élehetetlenek, meg a szar alakok. Nézze, aki nem csak egy szerszámként működtethető, hanem feje is van, az itt és most mindent elérhet amit akar. Én napi tizenkét órát hajtok, de meg is van az eredménye. Minek fizetnék az alkalmazottaimnak többet? Nincs itt pótolhatatlan ember! Akinck nem tetszik, az mehet. Igen, igaz. Van tanyám, több kocsim, és nem a Balatonra járok nyaralni. Megdolgoztam érte. Hogy honnan volt az induló tőke? Erről nem nagyon akarok semmit se mondani. Éppen elég, hogy annyi adóval szorongatnak. Nem tudom, hogy mit akar ez a kormány. Közben meg arról szövegelnek, hogy így meg úgy vállalkozásbarát ez a kormány. No, hát én erről mesélhetnék. Irigylik tőlem, az igaz. Rengeteg irígye van az embernek. Tarjánba én nem is veszek semmit. Minek beszéljen az egész város arról, hogy kétszázörvendezres gyűrűt vettem a feleségemnek.

...Könyvet? Hát mikor van arra nekem időm, hogy könyvet olvassak? Van már talán vagy húsz éve... Látja ez a baj, én kenyeret adok egy csomó embernek, nem kímélem magam, erre meg mindenféle rongyosok lenéznek, mert én nem olvasok könyvet, meg nem járok ide meg oda. De nem a maga felesége érkezett Mercédesszel a Hiltonba..."

Nincs kommentár.

Barcs János

Magyarábok

URAM! Micsoda sorsot mértél népünkre?!
Ezerötszázötvenhétben... Jó Istenem:
Idegen új hazára lelték fiaink...
Alsó-Nubia ismeretlen világa
Lett számotokra: Wadi Halfa szigete
S befogadott fiaivá benneteket:
Ti Asszuánig futó –, gyötört harcosok:
Halálraszánt, harcból menekült magyarok!
S Menartin, Gyanna után Halfa Daghim
Lett számotokra az új éltető haza.
Idegen otthon –: messze sodort testvérek: –
S lertetek MAGYARÁBOK –, kik még éltek
HUNNIA-szívvvel égtek és ragaszkodtok
Az ősi Hazához! Honnan tudhattatok
Ti, távoli idegen nyelvet beszélők
Erről az ősi-hős, nagysorsú hazáról?!
Évszázadok vihara nyeste e nyelvet
S nem tanulhattatok magyarul verset:
S lertetek MUSZLIM-magyarok: Emlékezők...
Tudjátok milyenek a magyar temetők?!
Mária Terézia korában –: kínban
Földönfutók! Ti Asszuánba sodratott
Magyar Ábrahámok, de a lelketekben
Ott éltek a meggyötretett magyar álmok.
Sós tengerrel mosdattátok az ősi gyászt
S magyarul imádkoztatok magyar fohászt: –
Selszáll-e még hozzátok a magyar átok?!

(Szigliget, 1993. október 23.)

Álmomat kitakartam

Táncolnak a fenyőfák a parkban;
hajnali álmomat kitakartam.
Szobám ablakában állok csöndben:
mint egykoron –, börtönömben!

(1993. október 23. Szigliget)

Hajnali jel

Rándítod vállad unottan,
és vérzik a világ.
Hallgatod a vést magadban
s beléremeg a szád.

Napsugár-fény őrzi arcod;
hajnali jel ügyel
fegyelmezőn –; bírjad harcod,
s hogy mindenre figyelj.

Istenem biztass jelezve,
vétkemül ne büntess!
Tollat tartó őr-kezembe,
– még sok erőt ültess!

Lehessek szolgád utamon:
Mindörökre veled.
Másképp szólítom kudarcom: –
S máshogy a képzelet.

(Szigliget, 1993. október 26.)

Praznovszky Mihály

Mikszáth erdélyi képviselő lesz

Mikszáth Kálmán 1887-től 1910-ig volt országgyűlési képviselő. 1887-ben Illyefalván választották meg, 1892-ben Fogarason, 1896-ban, 1901-ben és 1905-ben ugyanitt, utoljára 1910 májusában indult volna a választásokon, de ezúttal már a máramarosi kerületben. Most részletesen csak első megválasztásának történetével foglalkozunk, kitérve a korábbi – későbbi fejleményekre is, az erdélyi kapcsolatoknak a teljes feldolgozásán jelenleg is dolgozunk.

Csaknem negyedszázadnyi idő ez, s három kerület. Kérdések sora fogalmazódik meg azonnal: miért lett képviselő, s ha már az, akkor miért nem Nógrád küldte fel fiát, akire ország-világ előtt büszke lehet. De nem úgy történik: valami elromlott Nógrád és Mikszáth között, még ifjúkorában és soha nem is jött rendbe.

S miért lett képviselő? Mikszáth 1881 szeptemberétől írja az országgyűlési karcolatokat, amelyek példátlan népszerűséget hoznak neki. Egyre lejjebb merészkedik a karzatról, az újságírók helyéről, hogy minél közeleb-

ről lássa szatíráinak hőseit. S aztán egyszer csak ő is ott marad a padokban, noha tudja, kormánypártiként nagyon nehéz ám a kormányt bírálni. Nem szólva arról, hogy igen egyértelmű véleménye volt a képviselőségről és mindazokról, akik ezt a titulust óhajtják. Ezt írja egyhelyütt: "Magyarország kabátos lakosai a következőképpen oszlanak meg: olyanok, akik képviselők, akik már voltak képviselők, és olyanok, akik akarnának képviselők lenni."

Mikszáth Erdéllyel kapcsolatos írásai részben függetlenül a képviselőségtől, részben azzal összefüggésben születtek. 1885-ben több erdélyi vonatkozású írása is megjelenik a lapokban. Ezek egy része visszhangtalanul zúgott el Erdély bércei között, másokra viszont válaszolt az echo, s lett belőle negyedszázados kapcsolat.

A vármonda sorozat darabjai közül ekkor jelent meg a Magyar Ifjúság című lapban a *Csicsóvár* és a *Kőhalom*. A Csicsóvár fantasztikus meséjének forrását illetően bizonytalanok vagyunk, de a Kővár meséjét *Orbán*

Balázs hasonló című értekezéséből merítette, amely már évekkel korábban megjelent a Magyarország és a Nagyvilág című lapban.

Az igazi fordulatot e kapcsolatban egy rövid kis írása hozta, amely 1885. június 6-án jelent meg a Pesti Hírlapban. Címe: *Akik nem zúgolódnak*. Ha megírásának körülményeit vizsgáljuk, máris olyan személyeket találunk, akik a Mikszáth-Erdély viszony alakulásában fontos szerepet játszanak.

Az előzmények mindössze pár nappal korábbiak. Június 4-én jelent meg a *Málík József* szerkesztette *Székely Nemzetben* Sepsiszentgyörgyön *Császár Bálint* polgármester indítványa, amelyet a megyei törvényhatóság elé terjesztett, s amelyben Háromszék vármegyében egy felső tagozatú gimnázium felállítását javasolja. "Legyen az a felsőbb iskola főgimnázium, vagy főreáltanoda, teljesen egyre megy. Ha mind a kettőt sikerülne létesíteni, annál jobb lenne. Háromszék megye népességi arányához (125 000 lakója van) két felsőbb iskola sem lenne felesleges." – írja a polgármester.

Mikszáth erre a cikkre reagált két nap múltán. Honnan ez az ismeret? Netán rendszeres olvasója lett volna a Székely Nemzetnek? Aligha. A válasz egyszerű: *Beksics Gusztáv* hívta fel a figyelmét a cikkre, aki 1884-től Sepsiszentgyörgy szabadelvű párti képviselője, s mellesleg Mikszáth szerkesztőségbeli társa a Pesti Hírlapban. (Beksics Mikszáthtal egyidős, 1847-ben született, 1906-ban halt meg, író, újságíró, politikus.)

Mikszáth írása feltűnően melegehangú. Jószerűen említi Császár Bálintot, a Székely Nemzetet (t.i. az újságot) de legmelegebben a háromszékiekről ír. Akik túrtak és vártak,

mondván van náluk szegényebb is az országban, azokat támogassa előbb a hatalom. S csak most, amidőn kiderült, ugyan nem számíthatnak senkire, nos, csak most lázadnak fel, s kérnek maguknak iskolát. Mikszáthot ez hatja meg igazán, más írásaiban szólt ha valahol iskolát, kultúrát támogató szándékról hallott. Megérezte, hogy a kérés nem más, mint a székelység fennmaradásának egyik, ha ugyan nem legfontosabb lehetősége, a tudás. Ezt írja: "E szép sorok, melyek erőteljesen és maga valóságában vázolják a helyzetet, mély részvétet ébreszthetnek mindenütt a székelyek iránt, kik harcolnak a földdel is, mely alattuk van, s szinte erőszakkal veszik ki belőle a táplálékot, s harcolnak körös-körül a szomszédokkal, az oláh és szász áramlatokkal. S ebben a küzdelemben még csak nem is panaszkodnak; nem mondják: mi már nem akarunk küzdeni többé, elfáradtunk, hanem azt mondják: *adjatok nekünk még egy ágyút, egy iskolát.*"

Az írásnak nagy visszhangja támadt Sepsiszentgyörgyön. A Székely Nemzet június 9-én közölte is a teljes anyagot egy kis bevezetővel, amelyben ezt írják: "A kitűnő író meleg érdeklődése a Székelyföld iránt hálára kötelezte Háromszék megye közönségét."

Beksics, aki tudott lépésekkel előre gondolkodni, igyekezett ezt a hála-ígéretet azonnal ki is használni. Már június 16-án olvasható a Székely Nemzetben, hogy a hónap végén ő és Mikszáth Kálmán Sepsiszentgyörgyre utaznak. A lap ezután többször is foglalkozik az utazás tényével, javasolja a két nevezetes embernek, hogy mit nézzenek meg a megyében, mert úgy érzik, "a mi viszonyainkkal azonban körülbelül mindkettő ismeretlen

idáig.” Mikszáthot rendkívüli módon dicséri: „...az ország szellemi és erkölcsi jólétét irodalmi téren biztosítani vágyó írók testületének tevékeny, munkás és kedvelt tagja... az emberek szívében rejlő kincsek szerencsés gyűjtője, a hétköznapi élet ügyes ellesője.”

Azonban a várva várt író nem érkezett meg, mert a június 26-i felhőszakadás elsodorta a hidakat, elárasztotta az utakat. Pár hónapot kellett várni: 1885. október 3-án Mikszáth Kálmán első ízben érkezik meg Sepsiszentgyörgyre.

A fogadtatás méltó volt a város lakóihoz: úgy üdvözölték a vendégeket, mint a magyar szellem kimagasló képviselőit. Az állomáson a polgármester várta őket, még aznap díszvacsora volt a Pál István-féle vendéglőben. A következő napon megnézték a Mikó kollégiumot, a polgári fiúiskolát, az első Székely Szövögyárat. Jártak a Székely Nemzeti Múzeumban is.

A látogatásnak – a kétségkívüli politikai következménye mellett – szépirodalmi hatása is lett. Megírja és október 9-13 között négy részletben meg is jelenti a Pesti Hírlapban *A székelyek között* című cikkét. (Málik József természetesen ezt is utánaközlte.)

Mikszáth nem hagyja ki visszatérő témáját: azt mondja, egy országgyűlési követet kísér el – ez Beksics – mert azt szeretné látni, „milyen a képviselő *odahaza*, a választói között”. Ez adja meg a cikk keretét, de számunkra sokkal érdekesebb amit az élményeiről ír. Elment Árkosra, s röviden bemutatja a székely falut, székely házat, szobabelsőt. Közöl egy dialógust is a szóhasználat, a tájszólás illusztrálására. Leírja a frissen felújított sepsiszentgyörgyi református templombeli látogatását,

találkozását az öreg 48-as honvédekkel. Általában és mindig keresi és illusztrálja a székely lélek titkát. Egy mondata van a polgármesterre is: „átmegyek a hatalmas Császár Bálinthoz, akit Bálint Császárnak hívnak a székelyföldön.” *A székelyek baja* című folytatás-részben a helyi gondokat abban látja, hogy „kevés a földjük”. Mit lehetne tenni? Mikszáth szerint ez a megoldás: „Egy kis jóakarattal könnyen lehetne a székely kisipart szélesebb alapra fektetni. Sőt egy kis megerőltetéssel tán nagyipart is teremteni... De a székelynek nincsen szája, amikor kérni kell, sokan aztán azt hiszik, hogy akkor sincs szája, mikor enni kell... Ha kér, legfeljebb oskolát kér, olyasmit, amiért mások nemigen törnek magukat. De még oskolát sem kap eleget. Hanem eljöhet majd (bár ne jöjjön) az az idő, amikor megsiratjuk mi azt, hogy mikor iskolát kért, nem adtunk neki tetejébe még vasutat is.”

Mikszáth második látogatására 1886. január 30-án került sor. Ekkor érkezett meg Szotyorba, *Nagy Károly* barátját felköszönteni nevenapján. Szombaton jött és vasárnap este már vissza is utazott. Pestre menet még megállt két napra Kolozsvárott is a várost megtekinteni.

E látogatásnak újabb cikksorozat lett az eredménye *A mi külön Tündérországunk* címmel, s az Ország Világban jelent meg. Mikszáth – kedvelt szokásaihoz híven – előbbi cikkének tényanyagát is bedolgozta ebbe az írásba. De fűzött egy-két olyan új gondolatot, amelynek igazán, fájdalmas aktualitásán ma is el kell gondolkodnunk. Ezt írja: „Gyakorta szokták mondani a magyarországiak, hogy a székelynek két esze van. Sokszor

a jobbik eszükkel gondolnak ki valamit, de a rosszabbikkal hajtják végre. Én úgy találok, hogy nekünk magyarországiaknak van két eszünk velük szemben. Az egyik eszünkkel magasztaljuk, nagyra becsüljük, nemzetünk virágának tartjuk őket. A másik eszünkkel pedig el hagyjuk őket pusztulni.” De azt is el kell fogadnunk, amivel a cikkét zárja: “Olyan nép a székely, hogy akkor is érdemes volna őket megszeretni, ha egy szót sem tudnának magyarul. Hát még így, mikor egy szót sem tudnak másképp!”

Ettől az időtől kezdve Mikszáth többször járt Szentgyörgyön, Illyefalván, Szotyorban. S ha később Háromszéktől el is sodorja a sors, de nem Erdélytől. Újabb vár-regéket dolgoz fel olvasmányai alapján. Más írásai- ban erdélyi élményei politikai eszméinek kimondására szolgálnak keretül. 1892-ben *A lyukas garasok* című írásában, mint politikus elmélkedik fogarasi megválasztásán és azon a támadáson, amely emiatt érte. Nem véletlenül jut el a végső konklúzióig: “Isten tudja, hogy lesz, mint lesz, – de úgy sohase legyen, hogy minket az oláh ellenségnek tartson, s hogy mi az oláhot szégyeneljük. Van még nekünk ennél egyéb dolgunk is idehaza.”

Az 1904-ben keletkezett *Az én kerületem* című írásában képviselői magatartását, szokásait mutatja be kendőzetlen szókimondással: “Hiszen olyan szükszavú voltam ezideig, mintha képviselő sem volnék. Sem a kerületben, sem a kerületemről nem beszéltem, nem írtam semmit. Pedig innen-onnan egy fél életet töltöttünk együtt, állandó meleg viszonyban, melybe nem vegyült keserű szó, se azelőtt, se most, mindössze azt hangoztatták panaszképp egyszer-máskor, hogy ritkán me-

gyek hozzájuk, de én azt is elütöttem egy megjegyzéssel: Ugyan hol hallották, hogy a patak visszajárjon a forrásához?” (Fogarasi 18 éve alatt ötször volt kerületében!)

Visszatérve első megválasztásához, látunk kell, hogy mindezek a baráti látogatósok tervbe vett, s egyelőre titokban tartott képviselővé választását készítették elő. Tekintve, hogy ez Magyarországon történt, a titok sem volt sokáig titok, s alighogy elterjedt Mikszáth esetleges képviselőségének terve, azonnal a sajtótámadások középpontjába került. Leginkább éppen egy kolozsvári lap, az *Ellenzék* támadta az író-t és a háromszékieket. Érdemes ennek a háttérét megvizsgálnunk.

Először is nem tudhatjuk, hogy a kezdeti látogatások mennyiben szólnak az új élménynek, Erdélynek, az erdélyi embereknek, annak a legendakörnek, amely még ma is él és hat. Ám mindenképpen feltételezhetünk politikai szándékot is, ismerve Beksics Gusztáv – a kezdeményező – ilyen irányú elkötelezettségét. Az 1886. január 30-i látogatás után *Bródy Sándor* már arról ír, hogy azt beszélik az országban, az 1887-es országgyűlésbe Mikszáth is be akar kerülni. De még nem említi, melyik kerületről lenne szó.

1887 elején már egyértelművé válik, hogy képviselőnek készül, s éppen az illyefalvi kerületben. Ezt igazolja a Málik Józsefhez intézett levele, s az, hogy 1887. február 26-án és 27-én ismét ott van Szotyorban *Nagy Károlynál*. (Akit egyes források kiváló kortesnek is tartanak!) A díszében olyan jeles helyi személyiségek vesznek részt, mint a főispán, az alispán, és más megyei politikai előkelőségek. Ez most már a szándék nyílt beje-

lentését jelentette, s egyúttal a politikai küzdelem elvállalását, de legalábbis elviselését.

Ezt a harcot irányította a kolozsvári Ellenzék. Megszólalt többek között Orbán Balázs is, aki egy székely jelölt mellett voksolt, mondván, minek idehozni "importált portékát". Egy másik cikkíró áprilisban sokkal durvábban fogalmaz. Állítólag Nagy Károly azt mondta volna a választóknak: "a székelyek e derék tót embernél különb magyart nem kapnak." (Mikszáth mindvégig távol maradt ettől az ízléstelen és igénytelen politikai szócsatározástól.)

Maga a jelölógyűlés 1887. június 7-én zajlott le Illyefalván. Ezen Mikszáth jelen sem volt. Leveleiből, felesége emlékirataiból tudjuk, ismét elővette őt régi betegsége, megfájdult a torka, hangját rövid időre teljesen elvesztette. Amúgy, nem is volt rá szükség, hogy odautazzon, Nagy Károly mindent kitűnően előkészített, főleg a választókat győzte meg. A jelölógyűlésen először Kiss Lajos étfalvi református lelkész szólt Mikszáth mellett, aki szerint "A költő és hazafi szerencsésen párosul Mikszáth Kálmánban a magyar irodalom eme fényes nagy tehetségében, kinek mély emberismerete, melegen érző lelke, magyar faji és jellemvonása úgy a sajtóban, mint a parlamentben a székely érdekek istápolására megbecsülhetetlen kincsekül mutatkoznak." Ezt követően Nagy Károly (egy másik Nagy Károly ő, sepsiszentgyörgyi ügyvéd, hiszen a szerepek jól el voltak osztva!) kért szót, aki szintén Mikszáthot javasolta, mint a székely érdekek leghatásosabb védelmezőjét. "Szünni nem akaró éljenzés követte a lelkesült beszédet, mely után az elnök az ünnepélyes hangulatnak

megfelelő meghatottsággal kijelentette, hogy az illyefalvi választókerület szabadelvű pártja országgyűlési képviselőjelöltjéül Mikszáth Kálmánt egyhangúlag kijelölte."

Mikszáth a határozat kézhezvétele után azonnal válaszolt, boldognak érzi magát és megtisztelve is e döntéstől. Örömmel, de nem minden aggodalom nélkül fogadja el a jelöltséget – mondja – ebben a világban "mikor olyan méltóság nélküli hajsza folyik a mandátumokért, mintha azok valami javadalmak volnának. Bizony pedig kötelességek azok." Ő is felveti a kérdést, mintegy elébemenve a támadásoknak, hogy vajon nem lesz e baj abból, hogy ő nem erdélyi. Remek fordulattal palóc származását hozza fel mentésül: "...íme az én szülőmgyémében is azok a hagyományok élnek, amik itt: Attila szétszórt népének egy része a Mátra tövénél telepedtek le, a másik része a székely bércek között... De ez véleményem szerint mind nem ide való dolog. Ma már nem élnek meg a nemzetek meséiből. Nem azon kell most okoskodni, mi volt ezelőtt, hanem hogy mi legyen ezután."

A választás eredménye nem lehetett kétséges, márcsak azért sem, mert Mikszáthnak még ellenjelöltje sem akadt. 1887. június 18-án Mikszáthot életében először megválasztották a magyar országgyűlés képviselőjének Erdélyben, az illyefalvi kerületben. Mikszáth maga ugyan nem volt ott Illyefalván, csak a választás után érkezett oda, hogy átvegye a mandátumot és beszédet mondjon, amelyben némi szónoki fordulattal utalt az újságíró-képviselő szerep ellentmondására is: "Eddig az volt a dolgom, hogy a karzatról figyeltem a tisztelt Házat, ezentúl az lesz a dolgom,

hogy a Házból fogom figyelni a karzatot – a népet, s különösen a székely népet; azoknak hangulatát, szívdobogását, hogy abból tanuljam a képviselői kötelességemet felismerni.”

Mikszáth óvatos volt, előre leszögezte: “A képviselőjelölt urak többnyire abban törik fejüket, hogy minél többet ígérjenek: én megvallom, a lefelé való licitálásban fogom keresni a hatását: minél kevesebbet ígérni, de azt legalább betartani.” Nem tudjuk milyen keveset ígért Mikszáth, de az nagyon kicsi lehetett, hiszen választóival a ciklusban egyszer sem találkozott, a parlamentben egyszer sem szólalt fel. Ha személyesen kopogtak be hozzá, kénytelen-kelletlen fogadta őket, sokat nem tudott nekik segíteni.

Ám tett ennél sokkal többet, hatékonyabban. Írt róluk, sokat írt róluk, együttérzéssel, szeretettel és aggodalommal a székelyekről, gondjaikról.

Egyelőre még tisztázatlan okok miatt 1892-ben nem jelöltette magát Háromszéken, hanem Fogarasra indult a mandátumért. (Lehet, hogy így kívánta a Szabadelvű Párt érdeke?) Fogarasi megválasztásának története egészen különleges, eredeti, be is épült a mikszáthi életműbe, lett belőle a körtvélyesi csíny alapanyaga. De illyefalvi élményei sem múltak el nyom nélkül. Az első választás történetének jónéhány szereplője valóságos ala-

kokról mintázódott, mindahányan Illyefalváról, Sepsiszentgyörgyről valók.

Berde Zoltán erdélyi kutató látott egy olyan kötetet, amely részben ezt igazolja. Az 1910-es jubileumi kiadás *Két választás Magyarországon* című kötetébe egy szotyori tanító, bizonyos *Nagy György* bejegyezte saját kedvtelésére a valóságos helyszínt és szereplőket: “Borontó – Szotyor (a dombon túl); Szentandrás – Sepsiszentgyörgy; III. 12. Gergely-napja – Károly napja; a vármegye nábobja – szotyori Nagy Károly; *Király János* – Császár Bálint; főispán – *Pótsa József*; Tenky gróf – *Nemes János*; *Baló Gáspár* – *Imreh Albert*; megyei aljegyző – *Vajna Miklós*.”

Mikszáthot halála is részben Erdélyhez köti. 1910 májusában a csodálatos jubileumi ünnepségek után azonnal leutazott Máramarosszigetre fiával, hogy részt vegyen a választási előkészületekben. Ott rosszul érezte magát, félbeszakította kortesútját és visszajött Pestre. Négy nap múlva halott volt. Koporsója körül egy egész nemzet gyászolt. Nem a politikust, nem a képviselőt, hanem az író. Bizonyára gondoltak rá, hogy politikusnak, erdélyi képviselőnek tán kicsi volt. Ez így igaz. Ám meglehet, azért lett kis politikus, hogy nagy író lehessen.

Kozma Dezső

Madách - a kolozsvári színpadon

Az első siker

Madách Imre drámai költeményének színpadi életéről két alapvető könyvet is írtak: az első ötven évről *Németh Antal*, 1933-ban, az ezt követő évtizedekről *Koltai Tamás*, 1990-ben.¹

Ma sem nélkülözhetjük egyiket sem, ha el szeretnénk igazodni Madách színpadának kulisszái közt. – A szerzők azonban nem vállalkoztak a vidéki előadások nyomkövetésére. Éppen ezért úgy gondolom, nem haszon nélküli áttekinteni Madách művének utóéletét egy olyan színpadon, mint a kolozsvári. Abban a városban, amely már 201 évvel ezelőtt hajlékot adott a magyar színjátszásnak, s amely immár száz esztendeje hú tolmácsolója Madách művének.

S talán nem érdektelen megemlíteni azt sem, hogy a szellemi erjedést szorgalmazó próbálkozások közepette történik meg ez a "megismerkedés"

1872-ben megalakul a kolozsvári Tudományegyetem, és új lapok, folyóiratok jelennek meg: 1885-ben sikerül megszervezni az

erdélyi művelődési törekvéseket összefogó Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületet (EMKE), három esztendő múltán pedig az Erdélyi Irodalmi Társaságot. De a Madách-mű iránti érdeklődésnek is vannak már eredményei a korabeli erdélyi tudományosságban. Hogy csak két példát említsék: *Haraszti Gyula* 1882-ben Kolozsvárott írja meg tanulmányát Madách világnézetéről, *Morvay Győző* pedig, másfél évtized múlva, Nagybányán jelenteti meg a szakirodalomban ma is számontartott Madách-magyarázatait.²

A valóságos eseménynek számító Madách-bemutató a színház meglehetősen válságos korszakában kerül sorra. A város egyik rangos napilapja, a Magyar Polgár például 1878-ban arra panaszodik, hogy a 20.000 forintos állami segély nem több, mint "fél mankó egy beteg ember hóna alatt" pár év múlva az igazgatóság külön emlékiratban kénytelen feltárni a minisztérium előtt az intézmény áldatlan anyagi helyzetét.

Azt is tudjuk, hogy a Tragédia kolozsvári

rendezőjének, *Ecsedi Kovács Gyulának* már korábban dédelgetett terve volt Madách művét színpadra állítani, de a nemes szándék épp anyagi okok miatt "hajótörészt szenvedett".³

1884. február 27-én Ecsedi Kovács Gyulának mégis sikerül elképzelését valóra váltania. Alig öt hónappal *Paulay Ede* budapesti ősbemutatója után, az 1821-ben megnyitott Farkas utcai színházban életre kel Kolozsvárról is Az ember tragédiája.

Janovics Jenő, a "kincses város" másik színházi egyénisége így emlékezik E. Kovács Gyulára: "Ecsedi Kovács Gyulában igazán megtestesült ennek a régiszínháznak minden hagyománya, élethivatása, sorsrendeltetése. Nemcsak a maga korát képviselte abban a színházban, hanem az előtte zajlott korok törekvéseit is hűségesen, múltakat tisztelően. (...) A magyar színpadi művészet hőskorának egyik legnagyobb érdemi és leggazdagabb tehetségű vezére egyénisége volt E. Kovács Gyula.

Igazi vezér volt: új utakat törő, tisztult célok felé lendülő, irányt parancsoló. Lelkesedése, tudása, hite és akaraterije a múlt század második felének művészi életére elhatározó befolyással volt. Egész korszakot képviselt: a magyar színpadi művészet legdúsabb és legaldásosabb korszakát (...)

Kovács Gyulának igen nagy része van abban, hogy a kolozsvári nemzeti színház a magyar színpadok élére lendült, nemes célkitűzéseivel, nemzeti, művészi és irodalmi útjelzéseivel."⁴

Ez a sokat olvasó színész, régi magyar drámák és Shakespeare hőseinek híres alakítója a kolozsvári Shakespeare-kultusz megterem-

tője is. És mi ekkor sem számított mellékesnek: a vidéki várost nem tekintette pusztán "előkészítő iskolának".

A Paulay felfogása alapján (öt felvonásban) színpadra vitt Tragédia főszereplői: a darabot rendező és a díszleteket tervező Ecsedi Kovács Gyula (Ádám), a budapesti ősbemutató Évája, *Jászai Mari* mint vendég és a már több mint egy évtizeddel korábban Kolozsvárra szegődő *Szentgyörgyi István* (Lucifer). Három különböző alkatú, stílusú színész, három művész-egyéniiség. Ahogy Janovics írja előbb idézett könyvében: "E. Kovács Gyula felhők fölött szárnyalt mindig. Szentgyörgyi pedig a földön vetette meg keményen a lábát."

A siker – miként a lapokból kitűnik – nem mindennapi. (Természetesen a taps szólott a kivételes alkalomnak és a mű alkotójának is.)

Másnap a *Bartha Miklós* alapította *Ellenzékben* a színház világában járatos filológus és szerkesztő, *Ferenczi Zoltán* a mű gondolati mélységét ("bölcességét") emeli ki. "Nálunk sem árt – írja –, ha másutt nem meghíni a közönséget a philosophus elmék kerekasztalához plátói lakomára, hol eszmék csatáznak a mély lelkek magukkal töprengve küzdenek. (...) A közönség nagy dolgok sejtésével és tudatával távozott a színházból..."⁵

A vélemények inkább vallásfilozófiai szempontból térnek el. Ferenczi szerint – korlélményből következően – Madách művében a pesszimista világnézet és a hit kibékítésének lehetünk tanúi, *Sándor József* a Kolozsvári Közlönyben – Madách európai rokonait keresve – Isten és ember viszonyát (hierarchiáját) tartja fontosnak, hit, remény és szeretet hármasságában jelölve meg Ádám küz-

delmének értelmét. S mert filozófiai drámának fogja fel ő is, természetesnek tekinti, hogy a közönség két részre oszlik: "egy tisztán csak látó részre s egy oly részre, mély értés, sőt mély még többet élvez az értés, mint látás által."⁶ Madách filozófikumára figyel az *Élet és Irodalom* című hetilapban *Hegedűs István* is. "A költeményt át meg átható bölcselmi szellem az ember küzdelmét és bukását politikai és társadalmi szempontból látja és láttatja. (...) Míg a misztérium keretében mozgó Goethenél a mennyország egész titokteljes hatalmával jelenik meg (...), addig Madách ege nagyon szegény, mert Madách az Úr által a politikai és társadalmi, tehát *világi* tusáiba elmerült embernek mondatja ki a megnyugtató szót..." Véggkövetkeztetése: "Nem a szeretet, nem a hit, nem a remény körében mozog Madách műve, de az értelmi felvilágosodás újabb meg újabb haladásait mutatja be."⁷

Talán ennyiből is kitűnik: hit és tudás később annyiszor és annyiféleképpen megfigyelhető szembesítéséről van szó már ezekben a korai értelmezésekben, az ekkori kolozsvári Madách-magyarázók írásaiban is vissza-visszatérő filozófiai megközelítésről.

Jászai Mari "föltétlen meghódolásra kényszerítő művészetét", tizenhárom szerepének sokarcúságát egyértelmű elismeréssel illetik, a legnehezebb művészi feladatnak Ádám szerepe tűnik. Igaz, Szentgyörgyi számára idegen volt Lucifer alakja, de visszafogottabb minősítése azzal is magyarázható, hogy a rendezés – mint annyiszor később is – Ádám küzdelmét állította központba. Egy év múltán az egyik színházi beszámoló szerzője meg is fogalmazza az Ellenzékben: "Az ember tra-

gédiájának úgyszólván két szerepe van. Ádám és Éva."⁸

Az is lehet, hogy Szentgyörgyi (huszonkilenc évig játszotta Lucifer szerepét) közvetlen játéktípusa magához idomította az "ördögi" Lucifert. Janovics szerint "lassú mozgású, megfontoltan beszélő furfangos és gonosz magyar paraszttá" alakította.

A következő évad előadásairól megjelenő tudósítások új tehetséget köszöntenek Éva szerepében, az alig tíz hónappal korábban érkezett *Medgyasszai Evelint*, hogy aztán (nem tudni, mi okból) csak kilenc évi szünet után láthassa ismét Kolozsvár közönsége a Tragédiát.

Madách azonban addig sem hiányzik a kolozsvári színpadról. E. Kovács Gyula először alkalmazza színpadra három darabját: a *Csák végnapjait* (1886), jutalomjátékként a *Mózes* t (1888), majd a *Férfi és nőt* (1892).

Visszhangja a háromszor bemutatott Mózesnek volt, az elismerés a mű "gondolatiságának" s a "pompás kiállítás"-nak szól ezalkalommal is. Az Erdélyi Híradó tárcaírója 1888. febr. 21-i számában így fogalmaz. "Nem annyira a dráma poézisének, mint inkább tendenciájának köszönhető, hogy E. Kovács úr Mózeset scenírozta (...) Mintha Mózes nem a bibliai mythos hőse volna, hanem a magyar faj szabadságszeretetének megszemélyesítése." Madách számára – fejtegeti ugyanennek a lapnak a március 5-i számában Ferenczi Zoltán – nem a dráma a fontos, hanem az eszme. Valóban, Ecsedi Kovács Gyula a "lelkesítést hitte időszerűnek".

A Tragédiát 1895. december 4-én tűzi ismét másorra a kolozsvári színház, a társulat

igazgatójának, *Ditrói Mór*nak rendezésében. Az *Ellenzék* szavai szerint: "új erővel ébredt fel a pihenés hosszú álmából". E. Kovács Gyula és Szentgyörgyi mellett *Hunyadi Margit* személyében új Évát láthat a közönség (és *Beregi Oszkárt* rabszolgaként).

Az új "kiállításban", új szereplőkkel, a látványt fokozni kívánó díszletekkel előadott mű lelkes fogadtatása most sem marad el. "A kolozsvári színház ritka fényes ünnepet élt tegnap este" – veti papírra a Kolozsvár hírlapírója, *Gyalui Farkas*, az erdélyi művelődés ügybuzgó szervezője. Lírai hangvételű cikkében különösen a tömegjelenteket tartja sikerülteknek, mindenekelőtt – az első kolozsvári bemutatóhoz hasonlóan – a párizsi szint. "E tekintetben – írja – a francia forradalom jelenetében a mi színpadi viszonyainktól alig *remélhető* hatalmas erejű és hatású dolgot végeztek. Érdekes, hogy a jelenelekben maga *Ditrói* igazgató is részt vett, mint statiszta, egy sansculotte szerepében: így vezényelte úgyszólván a jelentet a megírt színen, odahelyezvén magát is a hatásos képbe – akár egy festő, aki magát is odafesti a képén, mint mellékalakot."⁹ "Mintha maga a természetes élet zsbongása riadna fel a forradalmi Párizs utcáin..." – állítja az *Ellenzék* szingóval jezett cikkének írója.¹⁰ (A forradalmi induló éneklésében részt vett a Kolozsvári Dalkör is.)

Gyalui külön kiemeli a londoni vásárt lezáró képet (négy csontváz ássa a sírt, végül mindenkit bevezetnek a sírgödörbe) mint eddig Kolozsvárott nem látottat, amely nemcsak a Paulay-féle rendezéstől tér el, hanem Madách utasításától is. A cikk szerzője elismeri ugyan, hogy a jelenet érzelmileg hatásos

("nem egy néző szemében forró könnyecseppet fakasztott", hogy "a színpad hatalma e jelenet színrehozatalánál nagy erővel bizonyul be") – mégis javasolja a visszatérést Madách elképzeléséhez. Ugyanakkor, mintegy hangsúlyozva a mű mitikus jellegét, Lucifer fellépését az úrral szemben igen erőteljesnek érzi. "Ellentmondásában is ott kell lennie a fél-elem, a meghunyászkodás bizonyos fajtájának" – hangzik a kritikus tanácsa.

Új elképzelések

Az 1898. december 9-i felújítás rendezőjeként a társulat új színésze, Janovics Jenő mutatkozik be. A később Budapesten is sikert arató *Fáy Szeréna* Évája a Magyar Polgár beszámolója szerint "az örök nő szédítő szélsőségekből összetett: egyszerű és rejtélyes, nyílt és titokszerű, szüzi és léha, fenéges és süllyedt, mindig egyforma és örökké változó."¹¹ Ismét a forradalom színe váltja ki a legnagyobb hatást. Ugyanakkor a zsúfolásig megtelt színház – véli az egyik kritikus – egyben a nemes ízlés bizonyítéka: alkalom a sűrűn látható, művészi igényt rendszerint nélkülöző könnyű műfajok elutasítására. Az ember tragédiája – a Gésák alkonya címmel az *Ellenzék* cikkírója ilyenképpen medítál: "A hastánc művészete ege tegnap bealkonyult. Tegnap egyetlen egyszer sem hánytak cigánykereket a kolozsvári színház színpadán. A csepürágás helyet adott Madách Imrének, aki elég ostoba volt, hogy komisz, unalmas drámát írt, ahelyett, hogy elragadta volna Owen Hall babérjait s megírta volna a Gésák szövegét ezelőtt negyven esztendővel (...). Ez még semmi. Akadt ember, aki jámbor időtöltései közepette előszedte ezt a darabot

és előadta Kolozsvárt. Valami Ditrói Mór nevű úrnak hívták ezt az embert. Színigazgató volt. Ez az ember még más bolondot is követett el. Csinált egyszer magyar-ciklust, egyszer Jókai-ciklust, egyszer Csíky-ciklust, egyszer pláne Shakespeare-ciklust is. Egy rakás drámát kiállított, s mondják, hogy 1000 forintot költött csupán Az ember tragédiájára.”¹²

Nyolc év alatt négy Madách-bemutató (köztük három elfelejtett mű felfedezése), a Tragédia színpadi újraeredése a századfordulón: tiszteletreméltó teljesítmény egy, súlyos pénzügyi gondokkal küszködő vidéki színház részéről.

(Más erdélyi városok: Máramarossziget, Sepsiszentgyörgy, Marosvásárhely, Arad, Temesvár Tragédia-előadásai felfogásban nemigen különböznek Paulay dramaturgiai koncepciójától. Inkább az előadások visszhangjáról, egyik-másik színész alakításáról kapunk más-más jelzéseket.)

A kolozsvári színház vezetését 1905-től elvállaló Janovics Jenőnek köszönhető, hogy az elkövetkező években, 1905 és 1912 között a régi, majd az újonnan felépült Hunyadi téri épületben huszonhét-szer játszották az általa rendezett Tragédiát, változatos szereposztásban. Hogy aztán 1913. március 14-én – immár a színház új épületében – Paulay szcenáriumával szakítva, teljes (csaknem öt órát igénylő) szöveggel vigye színpadra.

Huszonegy év múlva, Az ember tragédiája színrevitelének félszázados évfordulóján mondja el, milyen elképzelések készítették annak idején merész vállalkozására. A Pász-

tortüz 1934. március 15-i Madách-számában közreadott visszaemlékezéséből megtudhatjuk: elsődleges célja időszerűvé tenni a művet, új kapcsolatot teremteni annak eszmevilágával. Ezért érezte szükségét annak, hogy a megcsontításokkal sok értékétől megfosztott művet a maga egészében tárja a nézők elé. Ugyanakkor azt is elmondja, hogy utólag tudatosodott benne e teljesség hátránya is: "Hiábája volt az elgondolásnak, hogy semmit sem hangsúlyozott ki, semmit sem helyezett élesebb fénybe, mindennek egyforma fontossága volt, semmit sem emelt ki."

Hevesi Sándorhoz hasonlóan, Isten és a lázadó angyal harcát állította központba, amiből eleve következik, hogy megnőtt Lucifer szerepe, mondhatni ő lesz a darab fő alakja.

Ekkor már nem annyira a színpadi elfogadtatás volt az elsődleges cél, hanem a műkinálta gondolati mélységek minél teljesebb és korszerű megelevenítése. A színjátszás új eszközeinek a felhasználásával. Különbösen is Janovics egyetlen rendezést sem tekintett – ahogy ő mondta – "vegleges formájúnak", állandóan változtatott eredeti elképzelésein. Az új színpadkép kialakításában bőven él a fantáziát segítő technikai lehetőségekkel. Kéziratban maradt visszaemlékezésében olvashatjuk: "Az ember tragédiájának kolozsvári új színpadi formája mindenekelőtt ezeket, a technikai fejlődés által kínálkozó lehetőségeket használta ki. A költeménynek olyan részletei kerülhettek színpadra, amelyek eddig, a technikai fogyatékoságok miatt, kimaradtak, de minden rendezői elgondolás fölött uralkodott az a szempont, hogy

* Ma a román Nemzeti Színház épülete. (a Szerk.)

szigorúan ragaszkodni kell a költői mű szelleméhez és szövegéhez.”¹³

A kritika méltányolta ezeket a színpadtechnikai megoldásokat, nem fogta fel úgy őket, mint amelyek elvonják a néző figyelmét a szövegről. *Sebesi Samu* például így ír az *Ellenzék* 1913. március 15-i számában: „...Amit eddig a képzelet világa alkotott magának, ma a tudomány a valóságban is úgy varázsolja elénk, hogy illúzióink teljes kielégítést nyer.” A szereplőkkel (Ádám – *Nagy Adorján*, Lucifer – *Szakács Andor*, Éva – *Hettyei Aranka*) foglalkozva a rendező – és a kritika – kiemelt figyelmet fordít Lucifer alakjára. Jóslata, mely szerint időbeni terjedelme miatt az előadás érdeklődésre nem számíthat, nem vált be. Az év végéig tizenöt alkalommal láthatja a kolozsvári közönség, és nem szünetelnek az előadások a háború idején sem.

A világháború befejezésével a Tragédia erdélyi pályafutásának is lezárul egy korszaka.

Janovics Jenő – aki közvetlen résztvevője volt a történelmi változásnak – így örökíti meg a fordulatot a *Hunyadi téri színház* című, kéziratban maradt munkájában:

“1918. december 18.! Nevezetes dátum *Az ember tragédiája* erdélyi színpadi karrierjében. *Ezen az esten került nálunk színre századszor Madách költeménye*. S különös játéka a véletlennek, hogy ez volt egyszermind a pazar szépségű Hunyadi téri új színházban *Az ember tragédiájának* utolsó előadása.”¹⁴

Változó világban

Az I. világháború után a magyar irodalom klasszikusainak erdélyi jelenléte alkalmoszerű.

Műveik inkább csak régebbi kiadásokban, egy-egy időszaki kiadvány, almanach, naptár, tankönyv révén jutnak el az olvasóhoz. Szerepük viszont fontosabb: a magyar nemzeti-nemzetiségi tudat egyik fő forrása, erősítője lesz az irodalom. Gondoljunk a máig élő Petőfi-kultuszra, az évenként megtartott segesvári megemlékezésekre vagy az 1919 után a kibontakozás lehetőségeit kereső erdélyi szellemi életben fel-fellobbanó és széleskörű Ady-vitákra.

Madách is hasonló örökségnek számított kezdettől fogva. Évtizedeken át, kisebb-nagyobb megszakításokkal, állandó szembesítésre készített.

Az első nagyobb alkalmat Madách születésének a századik évfordulója kínálja.

A kolozsvári Lepage Könyvkiadó vállalat 1923-ban díszes kiadásban jelenteti meg *Az ember tragédiáját*, az Erdélyi Irodalmi Társaságban előadás hangzik el Madáchról (*Kristóf György* egyetemi tanár tartja), az *Ellenzékben*, a *Pásztortűzben*, a *Keleti Újságban* megemlékezések olvashatók, *Kristóf György* pedig külön kötetben adja ki korábban lapokban publikált Madách-tanulmányait.¹⁵

Az csak természetes, hogy az új körülmények között a bizva-bízás erkölcsé kapott nagyobb nyomatékot. Ahogy *Zágoni I sván* írta a *Keleti Újságban* 1923. január 21-én: “Tépelődésünkben eligazít (...) vigasztal a csalódás és lemondás csügedései között...” De nem sikkad el a mű – *Kuncz Aladártól* kölcsönözve a kifejezést – “egyetemes élet-szemlélete” sem.¹⁶ Az *Ellenzék* már 1921-ben úgy idézi meg Madách művét, mint “az irányvesztetten tévelygő, lihegve vergődő,

fuldokló emberiségnek örökös vigasztalóját”.

Az 1920. október 29-i (százegyedik) előadásra a magyar társulat új otthonában, a sétatéri nyári szinkörben kerül sor. Nagy erőfeszítések után, új szereposztással (Ádám – *Táray Ferenc*, Éva – *Poór Lili*, Lucifer – *Szakács Andor*), kirobbanó sikerrel. Az 1923. január 22-re kitűzött centenáriumi előadást azonban a hatalom betiltja. Janovics így örökíti meg a színház életében is sorsformáló történelmi momentumot:

“A színház zsúfolva. Egy talpalatnyi állóhely sincs. Feszült, izgalmas várakozás. (...) A gong megszólal. A színház igazgatója lép a függöny elé és bejelenti a darabváltozást. Rendőrök, detektívek állnak a színpalak között. (...) Az igazgató bejelentése csak sírásba csukló néhány mondat, a végén azonban acélosan szárnyal a szó aljkáról a megrendült magyar közönség felé:

Ember küzdj és bízza bízzál!”¹⁷

Két év múlva megérkezik végre a felsőbb jóváhagyás, és 1925. február 2-án ismét műsorra tűzhetik a Tragédiát, amelyre a jegyek elővételben kelnek el, és amelyben az egykori Lucifer, Szentgyörgyi (mellékalakként) még fellép.

A harmincas évek elejének megritkuló előadásai után, az ösbemutató ötvenedik évfordulóján fordul erőteljesebben a figyelem Madách felé.

Az erdélyi szellemisség ismert személyiségei – *Reményik Sándor*, *Kovács László*, *Ravasz László*, *Bánffy Miklós* – szólalnak meg a két rangos folyóirat, a Pásztortűz és az Erdélyi Helikon 1934-es évfolyamában. De emlékezetbe idézhetjük *Szerb Antalnak* az Erdélyi Szépmíves Céhnel ekkor megjelenő

magyar irodalomtörténete Madách-fejtegetéseit, a szellemtörténeti szempontot érvényesítő szerző ösztön és gondolat összefüggéseit kereső megállapításait.¹⁸

A színházi világban otthonos erdélyi író, *Bánffy Miklós* (Kisbán Miklós néven írja műveit) a budapesti és a bécsi jubileumi bemutatót ismertetve, elmondja az Erdélyi Helikonban, milyen módon rendezné meg ő a Tragédiát. Elképzelésének alapgondolata: az első kép és az utolsó lenne a drámai misztérium kerete, a “valóságot” képviselné a három főszereplő, akikkel szemben minden egyéb látomás. A többi szereplő és a tömeg csupán vízióként, Ádám és Éva álmában jelenne meg. A mitológiai színtérnek egyetemességet kell sugallnia, hisz – fejtegeti a továbbiakban – Madách költészete nem “a középkor gyermekszívű hitéből táplálkozik, mellyel a misztériumokban találunk. Ő téren és időn túli, világűrben lebegő hatalmakat ír meg, erőket és kozmikus harmóniát”.¹⁹

A bécsi előadás három (egymást kiegészítő) szereplőjében, illetve a teremtés-mítoszban ezt a mélyebb emberi egyetemességet látja megvalósulni.

Janovics távozása után, 1934. február 27-én *Kádár Imre* újszerű (a londoni színt a jelen “furcsa borongásai” miatt elhagyó), a naturalista illusztrációkkal szakító, fényhatásokat alkalmazó rendezésében újítják fel Az ember tragédiáját. Új szereplőkkel: Ádám – *Balázs Samu*, Éva – *Erényi Böske*, Lucifer – *Forgács Sándor*. “E hatalmas mű új szcenirozásban a közönség olyan széles rétegeit mozgatta meg, hogy a helyi magyar színház történetében erre még példa nem volt” – adja hírül az Ellenzék két nap múlva az osztatlan

közönségsiker hangulatában fogant cikkében.²⁰

Több mint húsz alkalommal adják alig egy félév alatt, néhányszor a nagyváradi, illetve a brassói közöngnek.

Talán nem érdektelen ennek az évtizednek két másik Madách-momentumára is emlékeztetni. Gondolok az Erdélyi Irodalmi Szemle 1934-ben megrendezett irodalmi törvényszékére, amelyen szakmabeliek – írók, színikritikusok, színészek – mondták el véleményüket, illetve az Apáczai iskolájában, a Református Kollégium udvarán 1937. június 26-án megtartott szabadtéri előadásra. A szabadtéri játékok természetes igényéhez igazodva, az erdélyi színjátszásban később is szerepet játszó rendezők (Kádár Imre és *Gróf László*) különös gondot fordítottak a színpadkép látványosságára, a díszletekre. Az Ellenzék színházi tudósítója viszont a fiatal színészek (Ádám – *Nagy István*, Éva – *Fényes Alice*, Lucifer – *Kovács György*) művészi adottságaira, a másfajta játéktílusra hívja fel a figyelmet. (Az egymást követő három ünnepi előadást mintegy hatezren nézik végig, és nem maradnak el most sem a váradi és a brassói kiszállások.)

Nem hiányzik a kolozsvári színpadról Az ember tragédiája a II. világháború megváltozott körülményei között sem. Az 1942–43-as szezonban (ismét a Nemzeti Színházban) tizenhatszor adják elő, *Mihályffy Béla* rendezésében. Ádám a fiatal *Senkálzsky Endre*, Évát többen játsszák (köztük *Versényi Ida*), Lucifert *Táray Ferenc*, majd *Lantos Béla* alakítja.

A kritikai fogadtatás egyes. *Kéký Béla* az Ellenzékben a rendezést, a díszleteket és a

zenét is jónak tartja,²¹ a Pásztortűz recenziója, *Vásárhelyi Z. Emil* szerint viszont a sok díszlet a költészet rovására megy. Nem nehezményezi ugyan azt, hogy a rendező az eddigi előadások tapasztalatait felhasználja, továbbgondolja, viszont kifogásolja az Űrjelenet kényszerű elhagyásával járó keret és az álomképösszemosását.²² Az Erdélyi Helikon visszafogottabban ír, a kapunyitást első-sorban a fellépő fiatal színészek perspektívájára szemszögéből, mint erőpróba-lehetőséget ítéli meg. A művészi teljesítményt illetően fenntartásai vannak: "Nem érzett mögötte az az erős megjelenítő gondolat, az a rendezői szív, amely gyengébb színészi anyaggal is ki tud hozni belőle valamilyen egyéni, megújító erejű hatást."²³

Az újrafelfedezésre várva

1945 után mint "problematikus" művet kellett újraértékelni Az ember Tragédiáját is. Elég az 1947-es budapesti felújítás sajtóvisszhangjára gondolni, hogy ne is beszéljünk az irodalomtörténet berkeiben – lapokban, folyóiratokban, akadémiai ülészszakon – zajló vitákról.

A Kolozsvári Állami Magyar Színház 1946. szeptember 13-i felújítása félig sikerült felfedezés, nem kelt különösebb visszhangot. Mintha nem illene bele a korabeli irodalmi "elvárásokba". A Világosság pár mondatos cikkében éppoly kevés elismerő szó jut *Fekete Mihálynak*, a rendezőnek, mint *Senkálzsky Endre* (Ádám), *Felszeghy Mária* (Éva), illetve *Lantos Béla* és *Fekete Mihály* (Lucifer) játékanak. Nem lelkesítő az sem, amit a játéktílusról mond a rövid beszámoló írója: "Egy realista Ádám, egy századvégi-

romantikus, pipiskedő, üveghangú Éva, egy ármánykodó, szürrelaista Lucifer már önmagában is ziláltta tette a fővonalat...²⁴ A madáchi népértelmezésre (a "mély tenger"-ből csak a "felszín" érzékelhető) az Utunk így reflektál egy későbbi cikkben: "De minket nem a felszín hullámverése érdekel." Nem csoda, hisz a főszerkesztő *Gaál Gábor* a Toldi születésének századik évfordulóján még Arany hősről is úgy vélekedik, mint aki "a magyar nemesi-rendi, *osztályszerű* érvényesülésért küzd".

Hosszú, majdnem két évtizedes szilencium következik. Az 50-es években elkezdődő, majd a költő halálának századik évfordulója előtt megélnéknélő újraértékelések – *Waldapfel József*, *Barta János*, *Horváth Károly*, *Sötér István* és mások új távlatokat nyitó tanulmányai – az ekkori erdélyi Madách-értelmezésekre alig hatottak. Sőt a filozófiai szakíróknak, *Tordai Zádornak* a kolozsvári Korunk 1957-es augusztusi számában közreadott Madách-tanulmányát épp új szempontjai miatt utasítja el, a korra jellemző "érveléssel" a hivatalosság.

Így aztán majd csak a hatvanas évek közepétől nyílnak meg Erdélyben Thalia templomának kapui Madách műve előtt.

Legkorábban, 1965. november 26-án, Kolozsvárott.

A rendező *Rappaport Ottó* a gondolati színház igényeinek úgy kíván eleget tenni, hogy – a legújabb szakirodalom mellőzésével – a műnek a drámaiságát hangsúlyozza. Nem a szerző, hanem a színházi rendező szempontjait kívánja megvalósítani. Miként később a másodszori színpadraállítás alkalmával megfogalmazta: "A Tragédia mindenke-

lőtt színpadi mű, színpadra, a színpad törvényszerűségeinek bámulatossá ismeretével írt drámai alkotás, amelynek rejtett vízjeleit a színpad fényei tudják igazán megvilágítani és megláttatni."²⁵

Nem kétséges, a színpadnak mások a törvényei, a rendezőnek értelmeznie kell a művet. Úgy hiszem azonban, hogy a mű szellemétől, az írói szándék művészi megvalósításától mégsem (vagy csak nagy kockázattal) térhet el a rendező.

Rappaport vállalta ezt a kockázatot. De helyenként félreértelmezi is Madáchot. Szerinte például az Úr már eleve tisztában van azal, hogy alkotása nem tökéletes ("lelke mélyén tudja, hogy Lucifernek igaza van"). Ebből következik, hogy háttérbe szorul Ádám eszme-hite, egyáltalán a valamibe való hite, az ördögtelenített és leegyszerűsített Lucifer pedig valósággal megdicsőül. Kettőjük konfliktusa nemcsak elsikkad, de Lucifer egyenesen segítője Ádám küzdelmeinek. Az Utunk kritikusa *Marosi Péter* az előadást elemző terjedelmes cikkének már a címével, *Gondolatok a színházban*²⁶ jelzi egyetértését ezzel a demitizálással, ilyen értelemben emeli ki a koncepció egységét, ebben jelöli meg korszerűségét. ("Egyértelműen, tisztán érzékeltette, mit olvasott ki – mai szövegmagyarázatok nyomán – a Tragédiából.") A lap következő számában *Szöcs István* épp a koncepciót vonja kétségbe, a szöveg túlzott megcsonkításával kialakított "szemléleti egységet". Lényeges momentumok (több mitikus elem, a gúlát építő, szenvedő tömeg, Éva vonzó gesztusai a prágai színben, az Ádám öngyilkossági szándéka láttán dühöngő Lucifer) elmaradása nem ok nélkül készíti a kritikust elma-

rasztaló ítélet megfogalmazására: "A rendező lemondva tehát Madách ellentét párijairól, Madách színpadi elképzeléseiről, mindent a színészekre, a játéktér tervezőjére, a zenére és a meghagyott szövegrészekre bízott." Majd ezekkel a szavakkal fejezi be vitacikkét: "Az ember meghallgatja kedvenc szimfóniáját vonósnégyes átíratban is. De ez nem jelenti azt, hogy nem hallgatta volna meg még szívesebben teljes zenekarral."²⁷

A Tragédia addigi értelmezéseit külön kiadványban szembeesítő *Kántor Lajos* a szakirodalom felhasználásával kapcsolódik be a vitába. Elismeri ugyan, hogy a húzások nem voltak a legszerencsésebbek, valójában – Marosihoz hasonlóan – elfogadja az új értelmezést. "...A legfontosabbat ebből a figurából is megőrizte: az emberért vívódó Madách néz ránk a nagyratörő értelem képviselőjéből" (ti. Luciferből) – veszi védelmébe (úgy tűnik: túlzóan) a rendezői koncepciót és a bukaresti *Jules Perahim* színpadképét, illetve *Oláh Tibor* kísérőzenéjét.²⁹

A színészi teljesítményről, a főszerepeket játszó három jeles művész alakításáról valamennyi kritikus elismeréssel ír. Az intrikusként megszokott *László Gerő* Ádámjának "meleg emberségét" és "nemes egyszerűségét" emelik ki, a tizennyolc év után ismét Lucifer szerepében fellépő Kovács György alakításában az tűnik fel, hogy győzelmet tudott aratni önnön egyénisége fölött, és így – a rendező elvárásaihoz híven – "emberközelse" tudta hozni szerepét. *Vitályos Iláikó* "kiegyensúlyozó" Éváját érzelmi telítettségért dicsérik.

Pár év múlva új szereposztással, a rációt és lázadó indulatot ötvöző, sallangmentes dik-

ciójú *Péterffy Gyula* Luciferével, majd a *Sinkovits Imre* (Ádám) és *Major Tamás* (Lucifer) vendégszereplésével kapnak új lendületet a kolozsvári Tragédia-előadások, és kerül sor a magyarországi (budapesti és debreceni) vendégszereplésre is.

Madách Imre születésének százötvenedik évfordulóján, 1973 őszén felfrissített szereposztásban az egykori Ádámot, László Gerőt (kiünő teljesítményt nyújtva most is), mint Lucifert láthatjuk viszont, Ádám, illetve Éva szerepében pedig a Sütő-darabokban "fel-nőtt" két fiatal színész lép fel: *Héjja Sándor* és *Sebők Klára*.

Rendezés, szerepfelfogás és játék összhangja csak részben sikerül. Ezért aztán nem ülnek el a viták ez alkalommal sem.

Madách művének erdélyi színpadi útja 1974-ben Nagyváradon (*Szabó József* lírai beállítású felfogásával), 1975-ben Marosvásárhelyen (*Harag György* érzelmét és látványt ötvöző rendezésével) folytatódik.

De ez már külön bűvárokodást érdemel. (*Elhangzott az I. Madách Szimpózium előadásai között.*)

Jegyzetek

1. Németh Antal: *Az ember tragédiája a színpadon*. Bp., 1933. Koltai Tamás: *Az ember tragédiája a színpadon*. Bp., 1990.
2. Haraszi Gyula: *Madách Imre*. Kolozsvár, 1882. Morvay Győző: *Magyarázó tanulmány Az ember tragédiájához*. Nagybánya, 1897. Ebben (a kolozsvári színház száz éves jubileuma alkalmából) jelenik meg Ferenczi Zoltán könyve, *A kolozsvári színészet és*

színház története. Kolozsvár, 1897. 3. Tervéről egyik közeli barátja számol be a Pataki István szerkesztette Kolozsvár, 1892. február 11-i számában. 4. Janovics Jenő: *A Farkas utcai színház*. Bp., 1941. 134-135. 5. Ellenzék, 1884. febr. 28. 6. Ellenzék, 1884. febr. 29. 7. Élet és Irodalom, 1884. márc. 2. 8. Ellenzék, 1885. márc. 17. 9. Gyalui Farkas: *Az ember tragédiája Kolozsvárt*. Kolozsvár, 1895. dec. 5. 10. Ellenzék, 1895. dec. 5. 11. Magyar Polgár, 1898. dec. 10. 12. Ellenzék, 1898. dec. 10. Janovicstól tudjuk: Ditrői Mór 1891-ben 48 napig tartó *Magyar-ciklus*ában 42 magyar író és zeneszerző 56 darabja került színre. Később a *Shakespeare-ciklus* keretében Shakespeare 17 darabját adta elő. 13. Idézi Jordáky Lajos: *Janovics Jenő és Poór Lili*. Kriterion K. Buk. 1971. 55. 14. A kéziratnak ezt a fejezetét Enyedi Sándor színháztörténész közli a kolozsvári Korunk 1992. decemberi számában. 15. Kristóf György: *Petőfi és Madách*. Kolozsvár, 1923. 16. Kuncz Aladár: *A mi Madáchunk*. Nyugat, 1923. I. 141. 17. Janovics Jenő: *Az ember tragédiája felújítása*. Közli Enyedi Sándor. Korunk, 1992. 11. sz. 107. 18. Szerb Antal életművének kutatója, az esztéta Poszler

György épp ezt tekinti a szellemtörténész Szerb Antal Madách-értelmezése sarkalatos pontjának. P.Gy.: *Szerb Antal*. 1973. 188. 19. Bánffy Miklós: *Az ember tragédiája a színpadon*. III. Erdélyi Helikon, 1934. ápr. 250. 20. Th. Zs.: *Az ember tragédiája*. Ellenzék, 1934. márc. 1. 21. Kékly Béla: *Az ember tragédiája*. Ellenzék, 1942. szept. 12. 22. Vásárhelyi Z. Emil: *Kapunyitás*. Pásztortűz, 1942. szept. 15. 23. R. Nagy András: *Színházi Napló*. Erdélyi Helikon, 1942. 11. sz. 739. Ugyanebben a számban portrét olvashatunk a kolozsvári színház úttörő egyéniségéről, Kotsi Patkó Jánosról és Szentgyörgyi Istvánról. 24. jz: *Az ember tragédiája a kolozsvári Szentgyörgyi Színházban*. Világosság, 1946. szept. 15. 25. Rappaport Ottó: *Kortársunk Madách*. Igaz Szó. 1973. 2.sz. 216. 26. Marosi Péter: *Gondolatok a színházban*. Utunk, 1965. dec. 10. 27. Szöcs István: *Madách színpada*. Utunk, 1965. dec. 17. 28. Kántor Lajos: *Száz éves harc "Az ember tragédiájá"-ért*. Bp., 1966. 29. Kántor Lajos: *Hűtlenség és hűség*. Madách - mai színpadon. 1966. In: K.L.: *Alapozás*. Kriterion K. Buk., 1970. 17-34.

személyes XXXXXXXXXX történelem

Radó György

FORGÁCSOK

– *Kapcsolataink Tragédia-fordítókkal* –

Előzmények

Öt-hat éves lehettem, amikor először találkoztam Az ember tragédiájá-val.

Anyai nagyszüleimnek a mai Jégbüfé helyén női kalapokat árúsító üzletében nagyapám egy könyvügynöktől még születésem előtt megrendelte a magyar és külföldi remekírók kiváló filológiai apparátussal és illusztrációkkal ellátott, díszkötéses sorozatát, s e kötetek nem nagyszüleim Aranykéz utcai lakásában, hanem nálunk a Pilvax közben, édesapám könyvszekrényének polcain sorakoztak. Főként a tónusos illusztrációkat követve, böngészgettem Shakespeare, Molière, Schiller, a Nibelung-ének és Homérosz, a hazaiak közül pedig Petőfi, Vörösmarty köteteit, s nekem oly kedves Himfy-dalokat, így ismerkedtem, Erzső nagynéném magyarázatának nyomán, a nyomtatott betűkkel. Ünnepp volt *Zichy Mihály* tónusosan színezett rajzainak nyomán Az ember tragédiája. Aztán, amikor a gimnáziumban azt a feladatot kaptuk, hogy mindegyikünk válasszon a szövegből egy magvas gondolatot, az én választásom arra a szövegrészre esett, amely ezzel a sorral kezdődik: "Minden, mi él, az egyenlő soká él..." Úgy szerettem a Tragédiá-t, mint minden gondolkodó magyar, aki olvasta vagy látta.

Aztán beleszólt az életembe – döntően, bár anélkül, hogy sejtettem volna.

Apám, az Otthon – írók és hírlapírók köre – vigalmainak szervezőjeként, a színészvilág több bohém képviselőjével barátkozott: *Boros Géza* nálunk is elénekelte hogy "Folik vagy nem folik", jóban volt apám színészházaspárokkal, mint *Bársony Isvánnal* és *Dajbukát Ilonával*, *Gózon Gyula Berki Lilivel* látogatóban a lakásunkon is adott füttykoncertet, egyszer pedig újságírói tiszteletjegyet hozott apám a Nemzetibe. "Mit adnak?" – "Az ember tragédiáját".

Lehetetlen, hogy rajongásom tárgyát ne lássam megeleveníteni – pedig aznapra más program is csábított. *Goszleth Ernő*, kerületi előljáróként a főnököm, a Vöröskereszt javára jótékony célú teadélutánokat adott a Hungária Szállóban, ahol a magamfajta fogalmazócskák

táncoltatták a vendég hölgyeket. Én a Dante Társaság összejövetelén láttam egy lányt, aki nagyon tetszett nekem, de sehogysem volt alkalmam megismerkedni vele. Mikor aztán ez végre sikerült, ő elmondta, hogy a mamája elvitte arra a bizonyos táncos délutánra – "férjet fogni", tette hozzá nevetve... Ki tudja hát, ha aznap nem a színházat választom, még házasság is lett volna a teadélutánból.

Tán boldog házasság – de semmi esetre sem annyira, mint az a harmincnyolc évi szerelem, amely Mártához fűzött, és amelyben részéről is döntő volt – szintén még nem sejtettem – Az ember tragédiája.

Amikor Észak-Erdély egy időre visszatért, a direktorok színésznőcserét határoztak el: *Fényes Alíz* került Kolozsvárról Pestre és *Kormos Márta* a Vígyszínházból a Kolozsvári Nemzeti Színházba. Ott szerették és becsülték: játszotta Cézár Kleopátráját, Rómeó Júliáját, Bánk Melindáját, meg más klasszikus és modern főszerepeket, a színház műsorfüzetét az ő arcképe díszítette, amikor pedig műsorra tüzték Az ember tragédiáját, Éva lett második szereposztásban. Végig az első játszották! Ilyen súlyos és sokszínű szerepet hiába átélni, egy életre szóló szomorúság.

Már idestova másfél évtizede házasság voltunk, amikor közeledett 1964, Madách halálának centenáriuma. Összeszedtem az életrajzokat Bérczytól meg Palágyitól a legújabbakig, és meglepve tapasztaltam, hogy a fordítások adatai mennyire különbözőek. Nekiláttam hát mindet összeszedni: bújtam életrajzokat, bibliográfiákat, könyvtári katalógusokat, leveleztem, és *Kardos Tibor*, a Filológiai Közöny főszerkesztője, megbízott a fordítások elemző történeti feldolgozásával. Négy különböző jellegű passzust választottam ki a műből, ezeket közöltem és elemeztem minden elérhető szövegből; általam nem értett nyelvek esetében tudós barátaim segítségét vettem igénybe, írtam fordítókról, a színre került fordítások előadásairól, idéztem az egykorú és a későbbi recenziókat és nem rejtettem véka alá saját véleményemet sem. Az ember tragédiája a világ nyelvein hat folytatásban látott napvilágot.

A központi jubileumi ünnepségen pedig – hála a salgótarjáni Karancs Szállóban rendezett elegáns vendégfogadásnak – ott volt a francia *Jean Rousselot* és *Roger Richard*, a finn *Toivo Lyy*, a cseh *Ladislav Hradský* és a szlovák *Ctibor Štitnický* – alaposan gazdagodtak személyes kapcsolataim, persze, mint mindenben, Mártával együtt, Tragédia-fordítókkal.

Mártához aztán újabb kapcsolatok fűztek a Tragédia. Együtt agitáltunk lefordításért, együtt néztünk idegen nyelvű előadásokat, a budapesti francia intézet egy professzora mondta magnóra Rousselot Dantonjának, az olasz intézetben egy olasz mondta *Widmar Sergiolusának* szövegét, Márta pedig az eredeti magyar válaszokkal bizonyította a fordítások kongenialitását, *Székely Júlia* A két Madáchné című darabjának anyós-meny jelenetében ő volt magnóról Anna, élőben Erzs, azzal pedig, hogy számos bel- és külföldi Madách-konferenciámat három monológgal ("Óh, fáraó, zúzz el, de megbocsáss...", "János, nekem szükségem volna pénzre..." és "Mit állsz, tátongó mélység, lábaimnál!...") ő illusztrálta: némileg kárpótoltam a szerep elmaradt eljátszásáért.

Egy siker és egy kudarc egyaránt "korhú" történetével kezdem.

Mikola Lukas

Sétálunk és beszélgetünk a jaltai írói alkotóház udvarán.

– Magyarok? – szólít meg egy fiatalember.

Megtudom róla, hogy kijevei, nincs télkabátja, mert a teleket mindig a szubtrópusi Jaltában tölti, a Vseszvit (az ukrán Nagyvilág) belső munkatársa, tizenöt nyelvből fordít, mindegyiket megtanulta, legutóbb éppen a magyart. Jókai stílusában beszél, mert egy padláson múlt századi nyelvkönyvet talált, abból tanult. Éppen a Faust fordítását fejezte be, Madáchról, a Tragédia-ról még nem hallott. Rábeszéljük a lefordítására, küldjük neki a szöveget.

Évekkel később, amikor a moszkvai vonattal télvíz idején átutazunk Kijeven, didergő fiatalember vár a sínpar mellett, és felnyújtja a vagonba az ukrán Tragédia gépiratát.

Mikor aztán az orosz szöveg is megjelenik – Martinov "nyersből" készült fordítása – a kettőt összehasonlítva, azt látom, hogy Lukas jobban behatolt az árnyalatokba. Például "Fukar kezekkel mérsz, de hisz nagy úr vagy" – itt a "de hisz" az ukránban "zviszno" ("no persze") kifejezi a luciferi gúnyt, míg az oroszban: "kak" áll ("Fukar vagy, mint minden nagyúr"), színezetlen megállapítás... Lukas az egész művet közölni akarta a Vseszvitben, főszerkesztője, Poltorackij elmondta nekem, hogy ő csak egy színnek adott volna helyet... Lukasról még annyit, hogy évek múlva, amikor Dzjuba nevű kollégáját "ukrán nacionalizmusért" (gyakori vád volt!) elzárásra ítélték, ő a tüdőbajos Dzjuba helyett vállalni akarta a börtönt. Dzjubát persze becsukták – Lukast pedig kizárták az irodalomból. Ilyen idők jártak.

Josef Holder

A Tragédia jiddis nyelvű fordítójával személyes kapcsolatom nem, de művének kézírásos példánya – sajnos csak átmenetileg – birtokomban volt. Ő a holocaust áldozata lett; mielőtt elhurcolták volna, műve kéziratát budakeszi háziasszonyának gondjára bízta, emez pedig (tán halálát érezve közeledni) 1967-ben eljuttatja Scheiber Sándornak, ő pedig hozzám továbbítja. Épp akkor készül a Nemzeti Színház a Tragédia-t Varsóban bemutatni, mi Mártával ez alkalomból előadást tartunk az ottani Magyar Intézetben, s én tudva, hogy régiónk egyetlen számottevő jiddis nyelvű színháza a varsói, viszem magammal Holder kéziratát.

Az egyetlen példányt! Mea culpa. Xeroxozásról még nem tudva, és ki gondolta volna, hogy mialatt Márta meg én a lengyel irodalmi ügynökség, a ZAIKS, krynicai vendégházának kényelmét, remek ellátását és erdőszéli ózondús levegőjét élvezzük, az alatt a hat nap alatt Keleten fényes izraeli győzelemmel végződő háború zajlik le, s ennek nyomán a lengyel pártállam vezető körében az ország legrosszabb hagyományát élesztő antiszemita uszítás kezdődik (ami különösen visszaszatizó abban az országban, ahol Oswiencim-Auschwitz fekszik, és amelynek fővárosához a reménytelenségében leginkább hősi náciellenes harc, a gettófelkelés emléke tapad). *Ida Kaminska*, a jiddis színházvilágelsője, társulatának többségével távozott Varsóból: mire mi Krynicáról oda visszaérkeztünk, már hült helyét találtuk. Vitte magával Holder kéziratát – hogy hová? – azt nem sikerült kinyomoznom. Feltehetően az USA zsidó közösségeit járják, mert Izraelben, úgy tudom, a jiddis inkább csak bohózatok nyelve, a komoly irodalmi színház ivrit nyelven folyik.

Mea culpa: így csúszott ki a kezemből másolat nélkül a jiddis nyelvű Tragédia-fordításnak tudtommal egyetlen itthoni példánya. Némi vigaszom lehet, hogy található volt még egy kézírásos példány a fordítónak Izraelben lakó nővérénél. Ő azonban, amikor levélben hozzáfordultam, azt felelte, hogy mint mártír fivérének ereklyéjét, féltve őrzi, ki nem adja a kezéből. Fénymásoltatására sem mutatott hajlandóságot.

Imaoka Dzsucsiro

A harmincas években Pesten működő Imaoka 1943-ban Tokióban kiadott fordításának Zichy Mihály kiszínezett(!) rajzaival furcsán illusztrált példányaikat raktárostul megsemmisítette egy légibomba, csak néhány tiszteletpéldány maradt meg, ezeket osztogatta fukarul a fordító.

Amikor 1964-ben levelet váltottunk, már nyomdában volt – 65-ben jelent meg – a szép (színezetlen) új kiadás; kaptam is belőle, a régeből pedig kölcsön néhány napra az akkori magyar követtől, aki pártember volt, *Konduktorov Leónak* hívták (később magyarosított).

Mohácsi Jenő

A legnagyobb sikerű német nyelvű bemutatónak, a bécsi Burgtheater 1934. évi előadásának (korábban már a müncheni és a bécsi rádióban ugyancsak sikerrel bemutatott szövegének) fordítójával, Mohácsi Jenővel – aki a korábban játszott Dóczi-féle szöveget "fausttalanítva" vitte nemzetközi diadalra Madách művét – sosem találkoztam. Személyes kapcsolatunk abból állt, hogy a birtokomban lévő példány fordítói dedikációja anyai nagybátyámnak, *Kőszegi Oszkár*nak szól, aki, a mai Jégbüfé helyén állt női kalapüzlet tulajdonosa, jöllehet az első világháborúnak többek közt két sebesülési érdemmel kitüntetett századosa volt, maga is, akár csak a fordító Mohácsi Jenő, a holocaust áldozata lett.

Kalocsay Kálmán

Az első világháború e katonaorvosa az eszperantó nyelvű irodalomnak, bizvást mondhatjuk: a doyenje. A világirodalomnak jónéhány nagy alkotását fordította le a Zamenhof alapította nyelvre, köztük *Az ember tragédiájá-t*. Amikor a Tragédia-fordításokkal foglalkoztam, meg amikor a finn és az észet hősköltemény (a Kalevala és a Kalevipoeg) társadalmi mondanivalóját és fordításait hasonlítottam össze a tallini Keel ja kirjandus (Nyelv és irodalom) című filológiai folyóirat részére, többször is meglátogattam Kalocsayt Nyúl utcai lakásán.

Megtudtam tőle, hogy az eszperantó nyelv a gyakorlati használat, és elsősorban az irodalmi alkotások folytán, az ő 1924-ben megjelent Tragédia-fordítása óta annyit fejlődött, hogy az 1965-ös új kiadás részére módosított szöveget kellett nyomdába adnia. Akit érdekel az eszperantó nyelv fejlődése, megtudhatja a két szöveg összehasonlításával.

Avigdor Haméiri

Az Ady-nemzedékhez tartozó s ivrit (újhéber) klasszikussá lett Feuerstein, majd nevét magyarosítva: *Kova Albert*, aki mint az osztrák-magyar hadsereg tisztje, orosz fogságba esvén, szabadulása után kivándorolt Palesztinába, 1924-ben még oly életerős volt, hogy a közelben nem találván nyomdát, Varsóban adatta ki – amikor sikerült régi tervét megvalósítania – Az ember tragédiája ivrit nyelvű fordítását, *Scheiber Sándor* barátom – a kiváló magyar és héber filológus – szerint a műnek tán legmértöbb, mert a Biblia nyelvezetéhez legközelebb álló idegen nyelvű szövegét. Tán éppen ezért ma avultnak tűnik – mert az újhéber irodalmi nyelv az utóbbi évtizedekben döntően modernizálódott. Haméiri pedig, amikor írtam neki, nem válaszolt: bizonyára azért nem, mert szellemileg megrokkanna, naphosszat tétlenül ült egy izraeli kávéház napsütötte teraszán. Tán nem is jogosan említem kapcsolataim közt.

Antonio Widmar

A Fiuméből származó, magyarul és olaszul egyaránt irodalmi szinten alkotó, filológus-műfordító-diplomata – hosszú évekig a budapesti olasz követség kulturális beosztottja, Widmar – személyéhez *Németh Antal*, a nagy Tragédia-szakértő, rendező és propagátor révén jutottam, aki a legtisztességesebben viselkedett a hazai hitlerizmus idején, s ezért a kommunisták nem is bántották, de a Horthy-időkben a rádiónál, majd a Nemzeti Színház igazgatójaként betöltött pozíciója miatt méltatlan mellőzésben volt része. Engem ekkoriban, amikor végre kifejtette nagy tudását – mint az Országos Széchényi Könyvtár színházi osztályának vezetője – közös Madách-rajongásunk által ismert és barátságával tisztelt meg, és mesélt érdekességeket a múltjából.

A harmincas években Németh, Widmar és *Lánczy Margit* színésznő elhatározták, hogy kihasználva az akkor virágzó magyar-olasz barátságot, Rómában színpadra állítják Az ember tragédiáját. Ehhez alkalmas olasz szöveg kellett. A Gellért-hegy oldalában lebilincselő látványt nyújtó Hegedüs-villában ültek össze, ott készítette el Widmar a fordítást.

Diplomáciai javaslatával juttatta el a római külügyminisztériumba és onnan egyenesen Mussolini kezébe került, aki a lelkes ajánlás nyomán rögtön ráírta, hogy: "Sì". Igen.

Németh Antal a bemutatót előkészítendő, Rómába utazik. Ott az utcán találkozik *Haász Aladár* ral és büszkén újságolja neki, milyen magyar siker készül Itáliában.

– És mi erről nem tudunk? – kérdi sértődötten a kultusz-államtitkár. S meg is az ő csatornáján Rómába a hír, hogy olyan magyar színdarab bemutatója készül, amely a császárkort vad orgiával ábrázolja.

Mire az Imperot feltámasztani vágyó diktátor azonnal betiltja az előadást.

A Widmar-féle fordítás nyomtatásban megjelent: tipográfiai érdekessége, hogy a normál betűkkel szedett szövegben a színpadi elmondásra szánt sorokat a többitől eltérően fettel szedték.

Írtam Widmarnak a vejétől, *Tóbiás Árontól* kapott itáliai címére, de válasz nem érkezett – tán a postán eltévedt a levél, tán a címzett nem volt már életben. Így hát kapcsolatunk közvetett maradt.

Vilko Novak

Abban a rövid időszakban, amikor Magyarországot és Jugoszláviát örök barátság fogadalmá fűzte össze (melynek megszegése miatt *Teleki Pál* öngyilkos lett) jelentős kulturális akció ter-
vét kovácsolták: Az ember tragédiájá-t egyidejűleg bemutatni egy belgrádi, egy zágrábi és egy
ljubljanai színpadon. Ez utóbbi bemutatóhoz szlovén szövegére volt szükség.

A ljubljanai kiadás 1940-ben jelent meg, nekem 1965-ben sikerült példányt szereznem egy
pesti antikváriumban és két nevet láttam rajta fordítóként feltüntetve. Közülük Vilko Novak
címét megkaptam és levelezésünk kezdődött. Magyarul, mert Novak, hasonlatosan a magyar-
szlovén kapcsolat fő munkásához, *Pavel Ágostonhoz*, kitűnően értette nyelvünket. Novak
fordította le a művet. Társa, *Tine Debeljak*, a verselő volt, őt már nem értem el, mert Tito
uralma elől Dél-Amerikába emigrált.

A kiadvány külön érdekessége, hogy formátuma és illusztrálása (*Fáy Dezső* rajzai) azono-
sak a Widmar-féle olasz kiadványéival, sőt amannak tipográfiai különlegességét – a színpa-
don előadandó sorok fett szedését – is átvette.

Toivo Lyy

A szófukar finn fordító, amikor a Karancs Szálló vendégeiként kettesben sétálgattunk, any-
nyit azért elmondott, hogy a finn nyelvű Tragédia megjelenése egyaránt köszönhető hazánk-
nak és a függetlenné lett Finnországnak immár hagyományos nyelvészeti-néprajzi kapcsola-
tain alapuló kölcsönös érdeklődésének és személy szerint *Paavo Siro*, magyarul kiválóan értő,
jeles filológusnak, aki őt, a már gyakorlott műfordítót rávette Madách művének lefordítására,
s minthogy ő nem ismerte nyelvünket, vele együtt készítette a szöveget. (Megjegyzem, hogy
Lyy utóbb hasonló módszerrel fordított finnre, s adott ki egy jól válogatott retrospektív ma-
gyar lírai antológiát.)

Ladislav Hradský

Ladislav Hradskýval, aki Kassán, mint *Burger Laci* született, majd Prágában végzett tanul-
mányainak eredményeképpen a cseh nyelvnek irodalmi szintű ismerője és alkotója, évek múl-
va a cseh-magyar akadémiai nagyszótár szerzője lett, a salgótarjáni pazar vendéglátás alkalmá-
val másodízben találkoztunk. Első találkozásunk ideje 1955. Mártával ekkor léptük át elő-
ször együtt a határt. Prágai utunk pénzügyi alapját az a honorárium adta, melyet egy Pozsony-
ban megjelent Gorkij-fordításomért csak csehszlovák kifizetőhelyen vehettem fel. Akkor én a
magyar írószövetség műfordítói szakosztályának titkára voltam (pártonkívüli lévén, ezt a
funkciót csak úgy tölthettem be, hogy a szakosztályi elnök az erősen párt-elkötelezettségű – és
amellett kitűnő műfordítónak ismert – személy volt: *Hajdú Henrik*).

Prágai látogatásunkat arra használtam fel, hogy szakosztályunk cseh párjának működését
tanulmányozzam. Megtudtam, hogy szervezésben és az ehhez szükséges pénzügyi alap tekint-
etében sokkal jobban állnak, mint mi, és szervezetükben Hradský vezető funkciót tölt be.

A Karancs Szálló Madách-ünnepségén, ha jól emlékszem, futó beszélgetés újította fel isme-

retségünket (Hradsky már Tragédia-fordítóként volt ismeretes, *Kamil Bednár* költővel közösen készített szövege 1960-ban jelent meg Prágában.)

A későbbi évekre több találkozásunk maradt. Ezek közül a legemlékezetesebb 1966-ban volt a finnországi Lahtiban, a Fordítók Nemzetközi Szövetségének kongresszusán, ahová én Mártaival a magyar fordítókat képviselendő, csak nagy ügyvel-bajjal, nyugat-német egyetemeken tartott Madách-előadások tiszteletdíjának anyagi fedezetével, de így is éhkoppot nyelve jutottunk ki, míg Hradský 14 tagú cseh küldöttséget vezetett. (Ők ugyanis a legközelebbi, 1969-re tervezett kongresszus prágai megszervezésére készültek – amiből persze az 1968-as politikai események folytán nem lett semmi.)

Ctibor Štítnický

A szlovák nyelvű Tragédia-fordítás alkotója is részt vett a salgótarjáni ünnepségen. Ő állítólag *Csetneki Tibornak* született. Tény, hogy miként Hradský, ő is anyanyelvi szinten értett magyarul; szlovákul művészi szinten verselt, társszerző nélkül, maga fordított.

Bár több nyelven ismeretes a műnek egynél több fordítása – így franciául, angolul, olaszul, lengyelül, a legtöbb pedig németül – mégis amazok különböző színvonalúak, de a szlováknak az a különlegessége, hogy mindhárom ismeretes szövege a művészi alkotás maximuma: az elsőt a szlovák költészet klasszikusaként ismert *Hviezdoslav (Pavol Országh)* 1905-ben adta ki, a második, a *Fra Makarius* álnéven publikáló *Valentin Beniak* katolikus költő modernizált nyelvű fordítása, 1950-ben, Štítnickýé az 1964-es jubileumi évben jelent meg. E fordítóval olyan közeli ismeretségünk szövődött, hogy már a megjelenés előtt megajándékozott a fordítás gépiratával. Mártaival színpadon is láttuk előadni ezt a fordítást: egyszer Kassán és egyszer Pozsonyban.

A kassai előadást követő kis fogadáson a Lucifert játszó színész félrehúzott és cinkos mosollyal magasztalta Madách bölcsességét: hogy, mintha előre látta volna a mai világot (a színész nem mondta ki, csak sejtetni engedte: a szocialista berendezkedést), ezt írta a bizánci színben: "A bűnös önmaga a győzelem" Jellemző, hogy rendszerint (látni fogjuk a gdanski előadás után is) a Lucifert játszó színész az, aki a szövegben lévő, feltűnést kiváltó motívumra felfigyel...

Roger Richard

A Tragédia fordítói közül a salgótarjáni ünnepségen ketten voltak franciák: Roger Richard és *Jean Rousselot*.

Az előbbi megtanulta nyelvünket és közvetlenül a magyar eredetiből fordította a művet, de prózában és igénybe vette magyar filológusok segítségét is. Jó magyar kapcsolatokkal rendelkezett, több személyes ismerőse akadt a salgótarjáni meghívottak között, ezért velem csak egy rövid beszélgetésre került sor.

Jean Rousselot

Rousselot-val többször is találkoztam életemben: ott Salgótarjánban, majd Párizsban és Pesten.

Ő századunk francia irodalmának egyik kiemelkedő alkotója, szerencsénk, hogy valósággal beleszeretett költészetünkbe és igen nagyszámú klasszikus és modern magyar művet ültetett át magas fokú művészi hűséggel franciára. Pedig magyarul nem tudott. Érdeklődését a Párizsban élő *Gara László* keltette fel, akit én levélváltásunk során irodalmunk franciaországi nagykövetének neveztem (főként a Seuil kiadó részére javasolt, általa összeállított és szerkesztett, retrospektív magyar költői antológiáért), amely elnevezés ellen Gara, nyilván a hivatalos elismerés hiánya miatt, keserűen tiltakozott. A Tragédia egy töredékének fordításával már ebben, az 1960-ban megjelent antológiában szerepelt Rousselot – ez adhatott okot salgótarjáni meghívására –, az hogy az egész művet lefordította, *Pödör László* érdeme. Pödör, a francia nyelv középiskolai tanára, az antihitlerista ellenállásban a miskolci kommunista Mokán-csoport tagjaként vett részt, a háború után külügyminisztériumunkban protokollfőnök, majd római követségünk tanácsosa lett, egyszer hazarendelték, letartóztatták és a hírhedt recski fogolytáborba zárták, ott majdnem megvakult. Kiszabadulván, a Corvina könyvkiadónál lett irodalmunk francia fordításainak hivatott szerkesztője, s került szoros munkakapcsolatba Rousselot-val. Márta és én akkor már mindkettőjünkkel baráti viszonyban voltunk, és Rousselot a kéziratot, nyomdába adása előtt ideadta nekem elolvasásra. Nagyszerű alkotás volt, és amikor a fordító felkeresett lakásunkon, csak annyit tanácsoltam neki, hogy a párizsi szín kezdő monológjában Danton szövegébe – így abba sorba, hogy "Felkeltek a királyok ellenünk" – szője bele a Marseillaise motívumait, ez nagy hatással lesz olvasóra, nézőre. Ő pedig felhívta figyelmemet arra a költői mesterfogására, hogy a francia verstan szigorú kötöttségét kihasználva, Ádám, Éva, Lucifer és az Úr szövegeit más és más, kire-kire hangulatilag jellemző versformában – így Lucifer sorait "sántító" jambusokban – tolmácsolta... Beszélgetésünkre nevem említésével utalt aztán a kötet előszavában.

Rónai Pál

Van némi francia vonatkozása a Tragédia brazil-portugál nyelvű szövegének is.

Ugyanis a fordító, a magyar Rónai Pál latin-francia tanár a két világháború közt hosszú éveket töltött Párizsban, itt szoros barátságot kötött a francia fordítók és szótárírók egyik legismertebbjével, az utóbb általam szerkesztett, Babel című, nemzetközi fordításügyi folyóirat francia nyelvi ellenőrével, *Jean Maillot*-val. Rónai Franciaországból tovább vándorolt Brazíliába, s ott oly mértékben elsajátította a portugál nyelv ottani változatát, hogy a brazil fordításügy vezető személyisége, az ottani műfordítói szervezet megalapítója lett.

Én a Fordítók Nemzetközi Szövetségében, melynek 1970-től 1984-ig tanácsagja voltam, ismerkedtem meg és barátokoztam össze vele. Ugyanis az UNESCO azzal támogatta nemzetközi szövetségünket, hogy nemcsak a Babel kiadási költségeit szubvencionálta, hanem, hogy távoli földrészek érdemes szakemberei is részt vehessenek kongresszusainkon, konferenciáin-

kon, fedezte drága repülőjegyeik árát is, és a mi nemzetközi szövetségünk, valamint a brazil szervezet együttes ajánlására Rónai is több ízben részesült ilyen kedvezményben.

Még a hatvanas évek vége felé a nemzetközi szövetség akkori elnöke, a horvát *Zlatko Gorjan* erősen szorgalmazta olyan kettős fordítói díj alapítását, amelyet a 3-4 évenként tartott kongresszusaink előtt egy zsűri ítélne oda egy műfordítónak meg egy szakfordítónak. Svéd tagszervezetünk elérte, hogy Nathhorst nagyiparos alapított is ilyen díjat. Én, mint zsűritag, 1977-ben hosszas vita árán elértem, hogy montreali kongresszusunkon a műfordítói díjat *Csuka Zoltán* kapja a jugoszláv népek irodalmainak gazdag és művészi magyar tolmácsolásáért, és minthogy a díj odaítélésénél a földrajzi megoszlás szempontja is szerepet játszott, nem lett volna merszem utóbb ismét egyszer magyar jelölt mellett kiállni. De megtették a brazilok, hogy 1981-ben az általuk oly nagyrabecsült és fordítói szervezésük, valamint irodalmuk területén valóban nagy érdemeket szerzett Rónai Pált javasolták a műfordítói Nathhorst-díjra, s nekem a zsűriben csak támogatnom kellett a brazil javaslatot. Meg is kapta 1981-ben Bécsben Rónai a díjat. Ő ekkor már egy év óta a Tragédia-fordítók táborába tartozott.

Alpha Diallo

Ugyancsak távoli országból érkezett és ráadásul ritka, kevéssé ismert nyelvre - a soknyelvű Nigéria nyelvei közül fularira - ültette át Madách művét a néger Alpha Diallo. Mint diák tanult nálunk, itt is nősült és Vecsés községben lakott. Fordításának gépiratát a salgótarjáni múzeumban mutatta meg nekem annak akkori igazgatója, *Praznovszky Mihály* barátom, utóbb Diallo a lakásomon meglátogatott, majd elköltözött Vecsésről - úgy tudom, visszatért afrikai hazájába.

Fordítását nyomtatékkal figyelmébe ajánlottam *Ekundayo Simpson* barátomnak, a lagosi egyetem angolul és franciául kitűnően értő professzorának, de nem tudom, lett-e a ajánlásomnak eredménye, és hogy Nigéria számos nyelve közt milyen helyet foglal el a fulari.

Sivirsky Antal

Miként Rónai Pál, úgy Sivirsky Antal is "idegenbe szakadt hazánkfia". Ő azonban már gyerekkorában került Hollandiába: amikor az első világháborúban nélkülözésektől szenvedő, jónéhány magyar gyerek élvezte ottani családok vendéglátását. Őt az akció lejártával vendéglátói továbbra is ott tartották, felnevelték és olyan eredményesen iskoláztatták, hogy idővel filológus professzor lett belőle, 1952-ben az utrechti egyetemre kapott magántanári kinevezést, székfoglalóját Madáchról tartotta. A Tragédiának ekkor már volt holland szövege: 1887-ben jelent meg *A.S.C. Wallis*, jeles író fordítása, aki mint magyar protestáns püspök felesége, elsajátította nyelvünket és eredetiből tolmácsolta a művet. Sivirsky megállapította, hogy e fordítás akkoriban divatos, de azóta elavult nyelven készült, ő maga elemzésében egy töredéket modern holland irodalmi nyelven 1954-ben folyóiratban publikált. Leveleket váltottunk, de jöllehet többször is találkoztunk (Sivirsky meglátogatott klotildligeti nyaralásunkkor, mi pedig Mártával viszonzottuk látogatását, amikor a nemzetközi fordítószövetségnek Hága és a

scheveningeni tengerpart közt félúton lévő Belair szállodában tartott ülés résztvevői voltunk, utoljára pedig *Ránki Györgynek* a Tragédia témájára írt zeneművének premier jén láttuk egy-mást), nem tudtuk meg, folytatta-e a fordítást – pedig igyekeztünk erre rábeszélni.

Páter Fogolyán András

Ugyancsak rábeszéléssel próbáltuk teljessé tétetni a mű örmény fordítását – ez azonban a fordító közbejött elhúnyta miatt csonka maradt.

Az Erdélyben megtelepült örmények nemcsak a magyar világban jeleskedtek (hogy csak a kultúra területén maradjak, *Hollósy Kornélia* színművszónő, *Hollósy Simon* festőművész, Csiky és Petelei írók nevét említem), de a közéleti, gazdasági és közigazgatási ágaiban is, katolikus papjaik pedig az örmény nemzeti egyház híres képviselője, Mhitar által alapított kolostorokban működtek. Erdélyből származott, ezért magyarul anyanyelvi szinten értett, a bécsi mehtaristáknál tanult, Belgiumba, majd Velencébe került a műfordítói ambíciójú Fogolyán András, aki a Tragédiát fordítani kezdte. Levezetés útján kerültünk kapcsolatba, egyszer meg is látogatott fehér reverendájában pesti lakásunkon, de amikor látogatását viszonztuk a velencei lagunában fekvő San Lazzaro szigetén, csak fivérét, Vilmost találtuk.

San Lazzaro szigetét a velencei köztársaságtól azok az örmények kapták, akik a földrengés elpusztította Ani városból sok országba szétszóródván, előbb a peloponézosi velencei birtokon, Morea szigetén telepedtek le, majd amikor erre a 18. században török támadás zúdult, egy velencei gályán a köztársaság székvárosába érkeztek. Itt, a kapott szigeten kolostort alapítottak és csodálatos kultúrát építettek ki. A látogatásunk alkalmával tapasztaltak alapján Mártával tanúsíthattuk, hogy az öt kontinensen szétszóródott, többnyire szőnyegkereskedésből élő, de néhány ország gazdasági életében dús vagyont szerzett örménységnek igazi gyöngyszeme ez a kolostor: nem csekély anyagi bázisát egyrészt az biztosítja, hogy sok ország dúsgazdag örmény családjai itt képeztetik örmény alapú kultúrára a fiaikat, másrészt modernül felszerelt nyomdájukban pompás kiadványokat állítanak elő.

Kiadják azt a Pazmaveb című, "irodalmi-filológiai-etikai" folyóiratot, amelyben Az ember tragédiájának első színeiből készült örmény fordítás megjelent. Ez a fordítói mű szakadt meg páter Fogolyán András halálával.

Érdekes élményben volt részünk, amikor a Pazmavebben megjelent szövegeket Jerevánban ottani íróbarátainknak megmutattuk. Elámultak a fordítás ódon stílusán. Nem tudatos archaizálás – mondták – ahhoz ők is értenek –, hanem érezni, hogy Velencében ez ma a mindennapokban használt nyelv. Idegen az ő modernizált, a technikai fejlődés irányában fejlett – és szerintem a szovjet politikai rendszer és életforma által is befolyásolt – szókincsük és kifejezőmódjuk világában.

Hogy San Lazzaro szigetén tudnak erről a stiláris különbségről, és igyekeznek szolgálni az örmény egység gondolatát, annak bizonyítéka, hogy nekem megküldött folyóiratuknak az az 1971. 1. száma, mely Fogolyán András csonkán maradt Tragédia-fordításának sajnos az utolsó részletét tartalmazza – már a Bazmavep kiejtésre utal. (*Folytatása következő lapszámunkban.*)

---

palócföld

KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Chief editor : József Pál
Adress of editorial office:
H-3101 Salgótarján, Pf.: 270
Tel: (0036) 32-314-386, 32-311-022

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Nógrád Megye Közgyűlése, valamint a **PALÓCFÖLD** közéleti, irodalmi, művészeti folyóirat szerkesztősége 1994. évre országosan meghirdeti a hagyományos

MADÁCH IMRE IRODALMI PÁLYÁZATOT

A pályázatra olyan, eddig nem publikált, máshol egyidőben be nem nyújtott művekkel lehet nevezni, amelyek elmélyült szakmai igényvel mutatják be valóságunk közérdekűen időszerű kérdéseit, illetőleg, amelyek Madách Imre korára, életére, életművére, annak utóéletére vonatkozó új gondolatanyagot, adalékot tartalmaznak.

A jelítség pályamunkákat három gépelt példányban 1994. december 1-ig lehet benyújtani a Palócföld Szerkesztőség címére (3100. Salgótarján, Rákóczi út 192. Postafiók: 270.).

Kérjük, hogy lezárt, külön borítékban mellékeljék a jelíge feloldását.

PÁLYADÍJAK:

1. Szociográfia, irodalmi riport, esszé, tanulmány kategóriában

I. díj: 50 000 Ft

II. díj: 30 000 Ft

III. díj: 20 000 Ft

2. Versek, szépprózai művek kategóriájában

I. díj: 50 000 Ft

II. díj: 30 000 Ft

III. díj: 20 000 Ft

Balassagyarmat város különdíja

Salgótarján város különdíja

Eredményhirdetésre 1995 januárjában, a hagyományos Madách-ünnepség keretében kerül sor, amelyre a díjnyertes szerzőket külön értesítéssel hívjuk meg.

A díjazott művek első közlésének jogát a Palócföld folyóirat magának fenntartja. (Csak a szakzsűri által közlésre javasolt kéziratok sorsáért vállalunk felelősséget.) A Madách-pályázat eredményhirdetését a folyóirat februári számában tesszük közzé.

**NÓGRÁD MEGYE KÖZGYŰLÉSE
PALÓCFÖLD SZERKESZTŐSÉGE**